

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

ZOMBORI István

JAGELLÓ–HABSBURG RENDEZÉSI
KÍSÉRLET 1523-BAN

Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján

2006

TARTALOM

Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban

Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján

Írta: ZOMBORI István. 219

I.

Krzysztof Szydłowiecki kancellár élete és magyarországi kapcsolatai. . . .	219
Az 1523-as konferencia előzményei.	226
A soproni találkozó	231
Magyarország bel- és külpolitikai helyzete a bécsújhelyi konferencia idején	234
A cseh ügyek	237
Lengyelország a 16. század elején	240
A német lovagrend és Lengyelország	248
Lengyelország és az orosz–tatár veszély	252
A moldvai fejedelemség ügye.	254
A pápaság és Velence magyar politikája ¹¹⁷	256
A Habsburg család és az osztrák tartományok, V. Károly és I. Ferdinánd kapcsolata.	258
Ferdinánd és Mária királyné	269

II.

Az 1523. október 15–december 16. között rendezett nemzetközi konferencia	274
A bécsújhelyi tárgyalások	282
A török ügy	282
A porosz ügy	284
Magyar-Habsburg ellentétek, Anna főhercegné helyzete	285
Titkos tárgyalások	287
A pozsonyi összejövetel	289
A cseh ügyek	290
A moldvai fejedelemség kérdése	293
A porosz ügy	297
Moszkva, a tatárok és egyéb lengyel diplomáciai gondok	298
A magyar–velencei kapcsolatok	300

A ragúzai követ jelentése	300
Bizalmas és titkos tárgyalások	302
A lutheri tanok terjedése.	304
Magyar belpolitika és a királyi udvar megreformálása.	306

III.

Ami a naplóból kimaradt.	319
A napló jelentősége	327
A kéziratok keletkezése és sorsa	327

* * *

Felhasznált irodalom	329
Rövidítések jegyzéke	335

JAGELLÓ–HABSBERG RENDEZÉSI KÍSÉRLET 1523-BAN

KRZYSZTOF SZYDŁOWIECKI NAPLÓJA ALAPJÁN

ZOMBORI ISTVÁN

I.

KRZYSZTOF SZYDŁOWIECKI KANCELLÁR ÉLETE ÉS MAGYARORSZÁGI KAPCSOLATAI

A részletesen ismertető 1523-as napló hivatalos szerzője és egyik főszereplője az a Krzysztof Szydłowiecki, Lengyelország kancellárja (1467–1532), aki a 16. századi lengyelországi, de nyugodtan mondhatjuk, hogy egyben a közép-kelet-európai politikai élet egyik legfigyelemreméltóbb személyisége. Igazi reneszánsz politikus, aki ha Itáliában vagy Franciaországban élt volna, ma bizonyára regények, krónikák, életrajzok tucatjai örökítenék meg emlékét. Ám a korabeli források és krónikák Lengyelország, Magyarország, de még Ausztria esetében is elég gyakran említik nevét. Ahhoz a feltörekvő, karrierjét a saját erejének és tevékenységének köszönhető főnemes típusához tartozik, aki alig egy generáció alatt került az ország politikai élvonalába és sajátos – de nem egyedülálló – módon családja személyével el is tűnt a lengyel történelemből.

A Szydłowiecki család a Mátyás király alatt feltűnt nemességünk több képviselőjéhez hasonlóan a 15. század közepén, IV. Kázmér lengyel király (1446–1492) alatt lép elő az ismeretlenségből. Apja Szaniszló, a család első ismert tagja, aki krakkói, illetve radomi kapitány és Kázmér királytól udvarmesteri címet kap, és a király fiainak egyik nevelője. Első feleségétől négy fia született. Az elsőszülött János, papnak ment, a második, Jakab, Lengyelország kincstárosa és sandomierzi kapitány lett. János Albert király (1492–1501) uralkodása alatt jelentősen gyarapította a családi vagyont, lévén a király kedves embere. Szaniszló úr első felesége halála után ismét megnősült és a második feleség 15 élő gyermekkel ajándékozta meg. Ezek között találjuk Kristófot, a későbbi kancellárt is.¹ Kristóf után következett még e házasságból a név szerint ismert Péter, továbbá Pál, aki hat éven át tanult Itáliában és igen nagy tudású, művelt papi emberré vált, később sandomierzi kanonok lett. Végül meg kell említenünk Miklós nevét, aki vitéz katona, erőskezű királyi tisztviselő lett és követte bátyját, Kristófot a királyi udvarban történő szolgálatban. Ő is nagy gazdagságra tett szert és alkincstárossáig jutott az állami

1 KIESZKOWSKI I., 755–759.

tisztviselők között. Ő készítette 1531-ben a család történetét feldolgozó, színes miniatúrákkal díszített kötetet, a *Liber Geneseos Illustris Familie Schidloviciei*-t.²

A család eredeti neve Odrowaz, a Szydłowiecki nevet a család székhelyévé vált és a családi birtok központjául szolgáló település, Szydłowiec város után kapta, amely a radomi vajdaságban található. A város 1427-ben kapott városi rangot. A családi címerben és a város címerében egyaránt azonosan szereplő jelet találunk, a pajzsban elhelyezett íjat, rajta a nyílvevővel. Az előbb említett díszes családtörténet gyönyörű képet közöl a család részére történő címeradományozásról, és a család egyes tagjainak ábrázolásánál ez a címer mindenütt látható.

A fiatal Kristóf gyerekkorában Kázmér király legkisebb gyermekének, Zsigmondnak a környezetében található és a királyfival együtt gyerekeskedik, gyakorlatilag ugyanabban a fizikai és szellemi oktatásban részesült, amiben a későbbi Zsigmond király. Tudjuk, hogy Szydłowiecki fiatal korában a Szentföldön is járt és elutazott Jeruzsálembé is.³ A Zsigmond királyfival való kapcsolat egész életére meghatározta Kristóf sorsát. Hamarosan a fiatal herceg bizalmasává válik, majd amikor annak sorsa úgy fordul, hogy egy ideig bátyja, II. Ulászló magyar király udvarában él (1498–1501), akkor a szűk hercegi udvartartás udvarmestere Kristóf.

Hihetetlen ambíciózus és törekvő, jó értelmi képességgel megáldott főúr, aki az előbb említetteken túl semmiféle külföldi egyetemen nem járt. Műveltségét, amit sikerült megszereznie, nyilván jelentősen formálta Zsigmond herceg nevelője, az ismert humanista, Philippus Callimachus. Azt lehet mondani, hogy Szydłowiecki nem egyszerűen csak udvari embere, hanem éppen a közös gyermekorból kiindulva Zsigmond hercegnek, később királynak közeli bizalmas tanácsadója, barátja és a különböző ügyekben meghatározó szereppel bíró tanácsadója volt.⁴

1506-ban, amikor Zsigmond lengyel király lesz, (1506–1548) ugrásszerűen megindul Szydłowiecki karrierje. 1509-ben sandomierzi várnagy, 1511-ben Lengyelország alkancellárja, 1515-ben pedig Lengyelország kancellárja lesz, amely hivatalát haláláig töltte be. Emellett krakkói főkapitány és palatinus (1515–1527).⁵

1511-től Jan Laski (1455–1531) püspök, később Lengyelország primása mellett töltötte be az alkancellári tiszteletet. Már ebben az időben is meghatározó szerepe volt és fontos diplomáciai küldetéseken vett részt, de kétségtelen, hogy második embernek számított. Ez a helyzet változott 1515-ben, amikor ő lett Lengyelország kancellárja, a helyettese pedig – egyúttal jó barátja – Piotr Tomicki (1464–1535). Érdekes módon a kortársak véleménye megoszlott, egyrésztük a legnagyobb elismeréssel méltatja Szydłowiecki személyét és szerepét, mások viszont a Lengyelországot ért minden rossz okozójának őt tekintik. A 20. századi lengyel történetírás negatívan ítéli meg Szydłowiecki személyét és működését. Kolankowsky azt írja, hogy Szydłowiecki meglehetősen műveletlen ember volt. Igaz, hogy latinul tudott, de ez inkább a korabeli Lengyelország nemesi köreiből kötelező társalgási készséget, nem pedig valami magasabb irodalmi tudást jelentett. Ez is az egyik oka annak, hogy több diplomáciai küldetés alkalmával szóvá tették, miszerint a kancellár

² Uo. 763–767.

³ Uo. 759–760.

⁴ Hist. dypl. 741–743.

⁵ Uo. 731; 839;

lár beszédét lengyel nyelven mondta, amelyet valaki a kíséretéből fordított latinra.⁶ Életrajzírója Kieszkowski megjegyzi, hogy nem lehet eldönteni, vajon az öt tisztelők szerették, vagy inkább félték tőle. Tény az, hogy gyorsan nyilvánvalóvá vált, parancsolásra teremtett egyéniség, aki tekintélyét másokkal is elfogadtatta.⁷ Általánosságban azonban a szerző elég megértőnek bizonyul és inkább elismerően, dicsérően szól a kancellárról. Egyike a kevés kivételnek a lengyel történetírásban ezen véleményével.

Ezzel szemben egyáltalán nem titkolja rossz véleményét Zsigmond király második feleségének, Bona királynénak életrajz írója, Pocięcha, aki elismeri, hogy a kancellár jó diplomata, de megjegyzi, politikailag rövidlátó és nem nagy dimenzióban gondolkodó politikus. Nagyobb döntéseknél mindig igyekezett az uralkodó véleményét kipuhatolni. Jó intrikus volt, aki mindig a saját érdekeit tartotta szem előtt. Imponált neki és igyekezett is, hogy minden alkalmat megragadjon más országok uralkodóival, vezető államférfiaival való találkozásra. Ily módon küldetése során találkozott V. Károlylyal, VIII. Henrikkel, I. Ferencsel, Wolsey bíborossal, Ibrahim pasával stb. Hatalmas udvartartást tartott óriási fényűzéssel, amely nagyobb volt és előkelőbb mint magáé, a királynéé. Ha kellett, válogatás nélkül vesztegette meg az embereket. A művészek mecénása volt, kétségtelenül sokat áldozott képekre, könyvekre, bútorokra, de ő maga nem volt igazi művészetértő és különösebben képzett ember.⁸

Az 1980-ban megjelent „Lengyel diplomácia történet” I. kötete szintén oldalakon át tárgyalja személyét és tevékenységét. Ugyanakkor működését úgy értékeli, hogy a Habsburg érdekek feltétlen kiszolgálója volt és e minőségében cselekedetei sokszor Lengyelország elárulásának határán mozogtak, vagy egy-két alkalommal ezen túl is léptek. A kötet szerzője szerint 1527-től Habsburg Ferdinánd fizetett ügynöke volt, aki évi 600 aranyat kapott Ferdinánd érdekeinek kiszolgálásáért. Ő szintén azt hangoztatja, hogy a kancellár tetteit az önzés, az egyéni haszonszerzés és a hiúság vezérelte.⁹

A kancellár ilyen vádakkal illetése a 16. századi kortársak részéről még érthető volt, de a 20. századi szakemberek részéről mindenképpen sajnálatos. Le kell szögeznünk Szydłowiecki korának kiválóan képzett, művelt, sokoldalúan tájékozott államférfia volt, aki a politikusi adottságok mellett rendelkezett azokkal a tulajdonságokkal, a melyek egy jó diplomata számára szükségesek. Mindemellett uralkodójához és országához mindig lojális volt.

Szydłowiecki helyettese kancellárként Piotr Tomicki kancellár volt, nagy tudású, képzett, szerény egyházi ember, aki a kancellár mögött számos dolgot csöndesen, megbízható módon intézett el. A két ember kapcsolata Szydłowiecki haláláig nagyon jó volt. A kancellári székben őt Tomicki követte, azonban 1535-ben bekövetkezett haláláig sokat már nem tudott tenni, mert erősen megromlott egészsége ebben megakadályozta. Nagyon érdekes és jellemző az a kép, amely ránk maradt egy kódexben, amely Tomicki alkancellár püspök megrendelésére készült. Ebben

6 KOLANKOVSKY 1911. 56.

7 KIESZKOWSKI 760.

8 POCIECHA 1949. II., 150.

9 Hist. dypl. 743–745.

egy egész oldalas ábrázolás Lengyelország védőszentjét, Szent Szaniszló püspököt mutatja, amint előtte térdelnek különböző személyek. A központi alak a képen Zsigmond király. Ha szemből nézzük a képet, tőle balra egyházi személyiségek, jobbra világiak helyezkednek el. A király mögötti jobbra az első személy, aki térdel, Krzysztof Szydłowiecki kancellár, a kódexet megrendelő Tomicki püspök legjobb barátja. A térdelő alak köpenye alján ott látható a Szydłowiecki család címere.¹⁰ Mögötte szintén térdelve Mikolaj Szydłowiecki, a kancellár testvére, Lengyelország alkincstárosa. A kancellár mögött egy szakállas férfi látható német típusú kalappal a fején, ő Justus Ludovicus Decius, aki Mikolaj Szydłowiecki helyettese volt. A kép baloldalán térdelve előtérben látjuk a megrendelő Tomicki püspököt, mögötte pedig kanonokjai térdelnek. A kutatás kiderítette, hogy a király, a püspök és a két Szydłowiecki arca kifejezetten portrészzerű és egybevetve az egyéb korabeli ábrázolásokkal, hitelesnek mondható.

Szydłowiecki igazán átütő és látványos megjelenése a nemzetközi porondon Lengyelország színeiben, 1515-ben a bécsi konferencián volt. Gyakorlatilag egyik fő szervezője és az ott zajló események egyik irányítója volt. A három uralkodó, Miksa császár, Zsigmond király és II. Ulászló magyar-cseh király, valamint a német lovagrend nagymesterének a konferencián való együttes megjelenésével már önmagában is jelentős eredményt értek el. De az egyik fő fejlemény, hogy Szydłowiecki, (természetesen királyával egyetértésben) ellenkező irányba fordította a lengyel külpolitikát, amely addig Habsburg-ellenes volt. Ettől az időtől kezdve a Habsburgokkal jó barátságban, azokkal együttműködve irányította országa sorsát. Ez a politika Lengyelországban jelentős ellenállásba ütközött. A lengyel nemesség egy része, az előző kancellár – immár az ország prímása, – Jan Laski vezetésével alkotta ezt a táborát, és sajátos módon 1519-ben jelentős erősítést kapott Zsigmond király második feleségétől, az Itáliából érkezett fiatal Bona királynétól, aki ugyan rokonságban állt a Habsburgokkal, de éppen saját itáliai ügyei miatt egyre inkább V. Károly császár, illetve testvére, Ferdinánd ellen fordult. Ebből következően az udvarban és a lengyel politikában gyakran és rendszeresen került sor összetűzésre, Szydłowiecki kancellár és a Laski prímás, Bona királyné neve által jelzett tábor között.

Az 1520-as évek elején a lengyel parlament által hozott törvény kimondta, hogy az ország előkelő urai csak egy tisztséget tölthetnek be, többnek az egyszerre történő gyakorlása törvénytelen. Ez az összeférhetlenségi törvény adott alkalmat arra, hogy föllépjenek Szydłowiecki ellen és megpróbálták őt hivatalából eltávolítani, lévén, hogy kancellári, krakkói főkapitányi és egyéb tisztségei hivatalosan a törvénnyel összeférhetetlenek voltak. Azonban Szydłowieckinek sikerül a támadást kivédeni Tomicki alkancellárral együtt és helyzetét megerősítve jut el oda, hogy egyik fő kidolgozója és megvalósítója az 1525-ben létrejött lengyel-porosz megállapodásnak. Ez a német lovagrend államának felszámolását eredményezte, és így, önálló hercegségként, de a lengyel királynak hűbéresként alárendelt fejedelemségként létrejött Poroszország. Éppen ez az a megállapodás, amelyet nagyon sokan Szydłowiecki szemére vetnek, mondván, hogy ez jelentette

¹⁰ KIESZKOWSKI 133–134.

Lengyelország számára azt a tragikus lépést, amely később az ország felosztásához vezetett.

El kell ismerni, hogy a lengyel udvaron belüli, fentebb vázolt ellentét nem valami, az uralkodó osztály egyes rétegei közti ellentétet, hanem a földrajzilag nem egységes Lengyelország két, területileg más-más részét képviselő nemesi csoport nézetkülönbségét jelentette. A Laski primás által képviselt nézetek elsősorban Nagy-Lengyelország előkelőinek, főnemeseinek a nézetét képviselte, akik a porosz lovagrenddel szemben egy határozottabb, erélyesebb föllépést akartak, míg Szydłowiecki Kis-Lengyelország nemességének, a Habsburgokkal békés megegyezést akaró, ezért a német lovagrenddel is lehetőleg tárgyalásos úton békét akaró csoportját képviselte, mert ezek – és ezt Szydłowieckiről valóban egész tevékenysége alatt el lehet mondani – fő ellenségnek a törököt tartották és az egyes felekkel történő megegyezés után a török elleni föllépésre készültek. A lengyel történetírás Szydłowiecki ellenes nézetét túlzónak mondhatjuk. Szydłowiecki, Habsburg-barát koncepciót képviselt, ez önmagában még nem hazaárulás, különösen, hogy az öregedő Zsigmond mellett egy-egy erős egyéniség szóhoz juthatott. Szydłowiecki mindenképpen nagy politikus egyéniség, kora jelentős államférfia, aki a maga elképzelései szerint igyekezett királya és Lengyelország ügyében eljárni.

Azonban le kell szögezni, hogy a kor diplomáciai szokásai között ez nem volt rendkívüli eset és ettől még ugyanolyan jó híve volt királyának és országának mint azelőtt. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy miként Szydłowiecki személyét saját korában elsősorban a Varsó központú nagylengyel nemesség támadta és ezzel egyúttal a Krakkó székhelyű kislengyel politikát, úgy napjainkban is főként a varsói történészek ítélik el a hajdani kancellárt, míg a krakkói egyetemen működő történészek inkább elismerik és pozitíve értékelik.

Sajátos módon alakult Szydłowiecki családi élete. Apja volt a család megalapítója és első ismert egyénisége. Szydłowiecki jelenti a legkiemelkedőbb személyiséget és a legmagasabb posztot elérő családtagot. Megjegyzik a források, hogy vagyontalan nőt választott feleségül, minden hozomány nélkül, pusztán az érzelmek alapján akitől kilenc gyermeke született, négy fiú, öt lány. De a négy fiúból egyetlen egy sem érte meg a felnőtt kort, így 1532-ben Krzysztof Szydłowiecki halálával már nem volt élő férfitag a családban.¹¹

Nem e tanulmány feladata, hogy Szydłowiecki 1515-ös bécsi tevékenységét alaposan elemezze és értékelje. Az azonban kétségtelen, hogy ő az első lengyel nemes aki német-római császártól, Miksától német birodalmi bárói címet kap és az 1515. augusztus 2-án Bécsben kelt oklevélben a császár ezt azzal indokolja: „...Megfontolva mennyire ragaszkodsz te, Krzysztof hozzánk és a Szent Birodalomhoz, továbbá mennyi buzgalommal és szorgalommal ápolod a régi és testvéri kapcsolatot, egységet, barátságot és szövetséget a felséges fejedelmek a mi testvéreink és vérrokonaink között: Ulászló magyar és cseh király és Zsigmond lengyel király között az egész kereszténység javáért, nyugalmaért és békéje érdekében, amit közös országaink és házaink és tartományaink tisztessége, méltósága és haszna megőrzése érdekében előmozdítani, megújítani és elérni igyekeztél.”¹² A megtisztelte-

11 KIESZKOWSKI 762.

12 KIESZKOWSKI 741, 744.

tést az előkelő cím mellett még fokozta az a tény is, hogy a már ismertetett Szydłowiecki címerhez a kancellár megkapta Miksától azt a jogot, hogy az egész címerpajzsot körbefogó sárkány alakot használhasson, amelyet a díszes oklevél megrajzolva pontosan ábrázol is. Ez a sárkány a magyar történeti irodalomban és heraldikában jól ismert ábrázolás, hiszen a Zsigmond király által alapított Sárkány rend címerállatáról van szó. Miksa valójában e rend tagságával ruházta fel a kancellárt.¹³ Jellemző persze, hogy a már említett lengyel diplomácia történet ezen oklevél kapcsán megjegyzi, Szydłowiecki azért is az első, aki ilyen kitüntetésben részesül, mert más lengyel főúr ilyen császári adományt soha nem fogadott volna el.

Igen érdekesen alakul Szydłowiecki kapcsolata Magyarországgal. 1494-ben kerül sor Lőcsén a Jagelló család „házi” találkozójára, ahova a testvérek – a litván nagyfejedelem, Sándor kivételével – mind a négyen eljöttek. Sajnos, keveset tudunk a találkozó részleteiről és az ott tárgyalt különböző dolgokról, azonban Zsigmonddal minden bizonnyal vele volt hűséges tanácsadója és társa, Szydłowiecki, és valószínűleg ez volt az első magyarországi látogatása. Ezt követően az ifjú herceggel 1499 és 1502 között három évet töltöttek Budán, ekkor már konkrét adatokkal igazolható, hogy Zsigmond herceg tanácsadója, bizalmasa és udvarmestere volt Szydłowiecki. Közismert a magyarországi Thurzó – Fugger kapcsolat, amely a hazai rézkitermelés és a Fuggerek kezén lévő tiroli rézbányák összekapcsolását tette lehetővé. Ismeretes volt a magyar főurak Fuggerekkel való gazdasági kapcsolata, beleértve a magas rangú egyházi személyiségeket és Ulászló királyt is. Elmondhatjuk, hogy mind Szydłowiecki kancellár, mind Tomicki alkancellár hasonlóképpen anyagi, pénzügyi kapcsolatban állt velük. Szydłowiecki már az 1490-es évek végén Thurzó Jánossal együtt bekapcsolódott az arany- és ezüstbányászat termékeivel folytatott kereskedésbe.¹⁴ Ezt követően Zsigmond még 1502-ben, majd 1505-ben látogatott Magyarországra, szinte bizonyos, hogy Szydłowiecki ezen alkalmakkor is elkísérte őt. Tehát minden lehetősége megvolt már a korábbi három éves tartózkodás alatt, hogy a magyar királlyal és a magyar uralkodó körökkel jó személyes kapcsolatot építsen ki, illetve, hogy az itteni viszonyokról személyes és megfelelő ismereteket szerezzen. Ezek után nem meglepő, hogy a későbbiekben is rendszeresen diplomáciai küldetésben Magyarországra látogat.¹⁵

Már királlyá választását követően, 1507-ben küldöttséget indít Zsigmond Magyarországra, amelynek vezetője Jan Laski kancellár és elkíséri őt Szydłowiecki is. Tudjuk azt is, hogy 1512-ben Szapolyai Borbála kezét megkérve, a menyasszonyt Lengyelországba vinni Zsigmond Szydłowieckit küldte, így ekkor is jár Magyarországon, majd 1515-ben a bécsi találkozóra jövet Zsigmond kíséretében természetesen ott találjuk Szydłowiecki kancellárt.¹⁶ 1516. júniusában Zsigmond Jan Laski érsek és Szydłowiecki részvételével küldöttséget küld Magyarországra azzal a céllal, hogy vegyék rá a magyarokat, kérjék fel Zsigmondot, legyen hivata-

¹³ ZOMBORI 1988. 163. A kérdésre lásd még BACZKOWSZKI 1975/1. 226–227.

¹⁴ HERMANN Zs. 1961. 65.

¹⁵ DIVÉKY, 1914. 452–454.

¹⁶ Hist. dypl. 743.

los gyám Miksa császárral együtt II. Lajos mellett. Erről a delegációról többet nem tudunk, csak annyit, hogy biztosan nem érték el céljukat.¹⁷

A személyes jó kapcsolat nemcsak a magyar uralkodóval, II. Ulászlóval, majd azt követően II. Lajossal és Mária királynéval alakult ki, hanem az egyes magyar főurakkal is. Igen sok levelet ismerünk, amelyet vagy ő írt magyar főurakhoz, vagy azok írtak öneki, akik között egyformán találunk egyházi és világi előkelőket. 1512-ben pl. Frangepán Gergely kalocsai érsek fordul Szydłowieckihez levélben.¹⁸ 1523. évi magyarországi tevékenységéről e tanulmányban bőségesen lesz szó, erre most külön nem kívánunk kitérni. Jellemző azonban, hogy a következő évben, 1524. augusztus 8-án II. Lajos levélben fordult Zsigmondhoz, amelyben tudatja, hogy szeptember 8-ra összehívta az országgyűlést és kéri, hogy Zsigmond föltétlen küldjön követet ezen országgyűlésre és név szerint személyesen Szydłowiecki kancellárt nevezze meg.¹⁹ (Zsigmond végül is két tapasztalt diplomatáját, Andrzej Krzyckit-t és Jan Wytwienski-t küldte el. Ez utóbbi nem más, mint az 1523-as őszi találkozóon többször említett résztvevő személy, a plocki várnagy.)²⁰ Hasonlóképpen jellemző a másik eset. II. Lajos nagyon szerette a szép versenyllovakat. Ezeket főleg Lengyelországban tenyésztették és onnan szállították ide, de elég drágák voltak. Lajos levélben kért Zsigmondtól ilyen lovakat, de a király kitért előle és nem adott neki. Helyette azonban 1525. áprilisában Szydłowiecki küldött Lajosnak három ilyen lovat ajándékba, majd májusban még ötöt. Ez a gesztus szintén jellemző a kancellárra.²¹

Ezek után semmi meglepő nincs abban, hogy a mohácsi csata után történt ketős királyválasztás idején Szydłowiecki, aki egyaránt jó kapcsolatokkal rendelkezett Szapolyai Jánossal és Habsburg Ferdinánddal, igyekezett a két fél között közvetíteni, ami egybeesett Zsigmond királyi szándékával is. 1526. november 11-én Székesfehérváron kelt levelében János király fordul a kancellárhoz, amelyben tájékoztatja, hogy Magyarországon királlyá választották és megkoronázták.²² Zsigmond király Szydłowieckit bízza meg a két fél közötti közvetítéssel és 1527-ben Szydłowiecki fölkeresi Ferdinándot, hogy ennek a közvetítésnek eleget tegyen. 1527 április 17-én Budán kelt Szapolyainak az a levele, amelyben tájékoztatja Szydłowieckit, hogy beleegyezik az Olmützben rendezendő béketárgyalásokba. A maga részéről azt kéri, hogy Szydłowiecki kancellár személyesen vegyen részt a tárgyalásokon.²³ Megjegyzendő, hogy ezen tárgyalásokról Szydłowiecki szintén részletes jelentést készített, amely terjedelmében ugyan nem éri el az 1523. őszi tartott nemzetközi találkozó anyagát, de mindenképpen figyelemre méltó és a korszakkal foglalkozó kutatók figyelmébe ajánlandó, annál is inkább, mivel az eredeti, illetve másolt anyag szintén Magyarországon található.

17 PAJEWSKI 1930., 12–13.

18 KUBINYI 1988. 150–154.

19 SZABÓ Dezső 1917., 193–194.

20 PAJEWSKI 1930., 43.

21 FRAKNÓI 1878. 43–44.

22 BREWER IV./2. 1161. No. 2621.

23 A.T. VI. fol 452. A jelzett anyagot az MTA Kézirattárában található Supala-féle kéziratokból vettem, M.S. 4945.

Természetesen ebben az időszakban is fönáll a magyar főurak levelezése Szydłowieckivel, így pl. 1529. október 12-én Brodarics István fordult hozzá,²⁴ vagy 1529. szeptember 30-án Budán kelt levelében ismét János király írt Szydłowieckinek, neheztelve a lengyel királyra, amiért vele szemben így viselkedik.²⁵ 1530. március 29-én Frangepán Ferenc írt neki levelet.²⁶ 1530. június 24-én ismét Brodarics István fordul Szydłowieckihez és a Ferdinánddal történt összecsapás epizódját tudatja vele.²⁷ 1530. június 26-án megint Frangepán Ferenc egy levelét találjuk a kancellárhoz címezve.²⁸

Az elmondottak ismeretében egyáltalán nem meglepő, ha elmondjuk, hogy sok kortársához hasonlóan Szydłowiecki szintén nagy tisztelője és csodálója volt Rotterdami Erasmusnak. A korábbi jellemzés alapján nehéz megmondani, hogy mennyi volt ebben az őszinte csodálat és mennyi a többször említett sznobizmus. Kétségtelen azonban, hogy Szydkowiecki ezen tiszteletét a reá jellemző bőkezűséggel nyilvánította ki. A lengyelországi Erasmus tisztelők közül elsőik között tartják számon Szydłowieckit, továbbá a már említett Justus Ludovicus Deciust és Andrzej Krzyckit, Przemysl püspökét, a későbbi gneznói érseket. A levelezésben és üzenetváltásban megnyilvánuló tisztelet jeleként és viszonzásként 1525-ben Erasmus Szydłowieckinek ajánlja *Lingua* című művét.²⁹ Mindezek alapján már nem meglepő, hogy az ismert magyar humanista, Kassai Antonius János 1526. január 28-án Erasmushoz írt levelében a következőket írja: „A nagyságos krakkói palatinus, Christophorus úr személyesen és levélben is megkért, ajánljam be őt Nagyságodnál, mellesleg igen értékes arany holmit, apósom keze művét szándékozik neked ajándékolni küldeni a következő frankfurti vásárra.”³⁰

AZ 1523-AS KONFERENCIA ELŐZMÉNYEI

A térség uralkodóinak találkozói ha nem is mindennaposak, de a középkor viszonyai közepette bizonyos időközönként előfordultak. Ezek közül az egyik legjelentősebb az 1335-ös visegrádi találkozó, ahol a magyar, a cseh és a lengyel uralkodó találkozott politikai, gazdasági ügyek megtárgyalása és elrendezése végett. Nem véletlen, hogy a most tárgyalandó konferenciához hasonlóan nemcsak a résztvevők, hanem a politikai problémák egy része is visszaköszön (pl. a német lovagrend ügye). Témánkat szorosan a jelzett időszakra fordítva azt mondhatjuk, hogy az 1523-as konferencia nem túl távoli előzményei közé sorolható az 1494-ben Lőcsén rendezett Jagelló „családi” összejövetele. Ezen a lengyel király, János Albert, testvére a magyar és cseh király Ulászló, valamint az akkor különösebb tisztelettel nem rendelkező, legifjabb, Zsigmond herceg vett részt. Az összejövetele témáinak és az itt tárgyalt ügyeknek a javarészét nem ismerjük. Mivel az egyes

24 Supala-féle másolat, A.T. VII. 878–9.

25 Uo. VIII., 885–6.

26 Uo. VIII. 106–107.

27 Uo. VIII. 214–215.

28 Uo. VIII. 215–6.

29 TRENCSENYI-WALDAFEL Imre 1941. 50–52.

30 Magyar humanisták levelei 519

családtagok egyúttal jelentős országokat képviseltek, amelyeknek egymással közös, illetve vitatott politikai ügyeik voltak, nyilvánvaló ezek elrendezése lehetett a téma. Egyebek között a fiatal Zsigmond herceg sorsának megoldása, a Magyarország és Lengyelország számára egyaránt fontos Moldvai fejedelemségnek az ügye, a török kérdés, stb. Ezt követően jelentős esemény volt 1503-ban a Budán II. Ulászló közreműködésével és közvetítésével tartott lengyel-moldvai megbeszélés, ahol a magyar király a testvérének tett szívességet közvetítő tevékenységével.³¹

Az 1523-as konferencia közvetlen előzményének tekinthető a 16. század első harmadának talán legkiemelkedőbb jelentőségű közép-kelet-európai diplomáciai eseménye, az 1515-ös bécsi hármass fejedelem találkozó. Az 1523-as fejedelemtalálkozó nyíltan ennek szellemében, mintegy folytatásaként jött össze, és számtalan alkalommal az 1515-ben tárgyaltakra, elkezdettekre és elrendeltetkekre hivatkoznak. Ennek előkészítése 1514. őszén kezdődött és nem véletlen, hogy a közvetlen szereplők jó része is azonos volt 1515-ben az 1523-as összejövetelével. Az 1514. őszén megkezdett szervezés kiemelkedő egyénisége Zsigmond király, illetve kancellárja, Szydłowiecki. A három uralkodó találkozásának létrehozása csak részben indokolható a közismert házassági szerződéssel, a Jagelló és a Habsburg-család között. Fontos szerepe jutott a korábban meglévő Habsburg-lengyel ellentét elrendezésének.

A Miksa császár, Zsigmond király, Ulászló király közötti találkozót először 1515. februárjára tervezték, mégpedig oly módon, hogy a császár Hainburgba megy, a két testvér, Zsigmond és Ulászló pedig Pozsonyba. Így mód lett volna arra, hogy a két város között, szinte a két ország határán találkozzanak az uralkodók. A két testvér el is jött a helyszínre, de Miksa császár nem, nemzetközi elfoglaltságával mentve ki magát és a februári időpont márciusra, majd áprilisa toltódott. Szóba került egy esetleges pozsonyi találkozó, azonban a jeles várost ekkor elpusztító tűz alkalmatlanná tette ilyen fontos eseményre. Így került sor arra, hogy a találkozót Bécsben rendezzék meg. Természetesen Ulászló király nem örült ennek a helyszínnek, a magyar urak pedig kifejezetten elleneztek. Zsigmond király viszont nem bánta és igyekezett Ulászlót rábeszélni – eredménnyel – a helyszín elfogadására. A már említett konkrét célok mellett Miksa szerette volna a magyar uralkodót megnyerni tervezett Velence elleni hadjáratához. A magyar sajátos belpolitikai viszonyok közepette pedig az udvar szembenálló felei, elsősorban a Habsburg-barát bárók és személy szerint Brandenburgi György örgróf azt szerette volna, ha Zsigmond király, akinek személyes kapcsolata és tekintélye révén komoly befolyása volt a magyar főurakra, közvetít és közeledést hoz létre az említett főurak valamint a Szapolyai János által képviselt bárói csoport között. Ez indokolja, hogy Zsigmond meghívta Bécsbe Szapolyai Jánost is (akinek lánytestvérét vette feleségül, tehát sógorok voltak), de Szapolyai nem ment el. Természetesen előkerült a konferencián a törökkel szembeni föllépés ügye, azonban az igazán fő kérdést nem ez jelentette.

Közismert az is, hogy az 1515-ös kongresszus jelentős lépést hozott a Fuggerek gazdasági befolyásának kiterjedéséhez Magyarországon, elsősorban a magyaror-

31 KOVÁCS Endre 1973. 80.

szági bányászatban és pénzverésben.³² Az 1515-ös konferencia létrejöttében és megrendezésében meghatározó szerepe volt Szydłowiecki kancellárnak, az ő kiterjedt, jó személyes kapcsolatának, mind a magyar uralkodó-családdal és főurakkal, mind a Habsburg-család tagjaival, ideértve magát, Miksa császárt is. Ugyanakkor túlzásnak tartjuk azt az elsősorban magyar történészek körében elterjedt sommás megállapítást, hogy az 1515-ös bécsi találkozó egyik legfőbb következménye a magyarországi lengyel befolyás megszűnése volt, illetve, hogy a lengyel érdekszféra Magyarország és a magyar-cseh trónra vonatkozó igényének megszűnése a konferenciához köthető.³³

Kétségtelen azonban, hogy az 1515-ös összejövetel az említett országok politikájában meghatározó eseménynek bizonyult. Az 1523-as összejövetel szívesen hivatkozott mint előzményre és követendő példára a bécsi találkozóra, de jelentőségében és elért eredményeiben meg sem közelíthette az előzőt. 1523-ban mind II.Lajos, mind Ferdinánd főherceg állandóan emlegették 1515. eseményeit, s bár nem volt jelen, Zsigmond királyt, mint idősebb, nagytekintélyű uralkodót. Ez világosan jelzi, hogy Zsigmondnak szánták azt a „rangidős” szerepet, amit 1515-ben Miksa császár töltött be. Az összehasonlítást valóban segítette, hogy a magyar főurak jó része és Szydłowiecki kancellár személye azonos volt a nyolc évvel korábbi összejövetel résztvevőivel, de a párhuzam ezzel alapvetően véget is ér. Kétségtelen viszont, hogy Lengyelország ez időben, nagy tekintélyű, komoly súllyal bíró európai királyság és személy szerint Zsigmond király Európa-szerte elismert uralkodó, akinek tekintélyét igénybe venni elismerés volt.

Az idő változását jelezte a török kérdés fokozott súllyal való megjelenése 1523-ban. 1521-ben az új szultán, I. Szulejmán Magyarország elleni támadása és Belgrád bevétele olyan, Magyarországon túlmutató, európai jelentőségű esemény volt, amely a területileg érintett országokat megrázta. Vonatkozott ez nemcsak Lengyelországra, hanem Ausztriára és a Német birodalomra is. Így történt, hogy az 1522-es nürnbergi birodalmi gyűlés napirendre tűzte a török ellen indítandó támadás tervezetét, amelyre hivatalosak voltak Magyarország követei is. Az elképzelés szerint olyan támadó hadjáratról volt szó, amely elsősorban birodalmi támogatással Belgrád visszafoglalására irányulna. A birodalmi rendek konkrét kérdéseket tettek föl, hogy a háborúban résztvevő felek mennyi és milyen katonai erővel, pénzzel, fegyverzetel tudnak és kívánnak részt venni a háborúban, illetve, hogy kik, milyen erővel támogatják őket. A gyűlésen szóba kerültek az elvárások II. Lajos királlyal, illetve országával szemben, továbbá elhangzott, hogy ehhez szükséges Csehország fegyveres támogatása is. Részletesen közölték, hogy hány katona, hány ágyú, mennyi zsold kell, mennyi időre stb. Mivel e kérdéseket a birodalmi gyűlés folyamán nem tudták elrendezni, a tárgyalások Ferdinánd főherceg bevonásával Bécsben folytatódtak 1522. május 20-ától kezdve, ahol is Ferdinánd és a birodalmi gyűlés követei vettek részt. Itt jelen volt a lengyel király két követe

32 A konferencia alapvető értékelésére ld. HERMANN Zsuzsanna 1961. 31–37; 42–46. Vö. KULCSÁR Péter 1981. 154–155. Továbbá BACZKOWSKI, 1975/1. és 1975/2. Ő jegyzi meg, hogy az 1515-ös konferenciával a lengyel, német és osztrák történészek elég sokat foglalkoztak, a magyar és cseh történészek kevésbé. Sajnálatos módon igaz van. I. m: 1975/2.3

33 KULCSÁR Péter im.154., illetve KOSÁRY Domokos 1976. 37–38.

és II. Lajos küldöttei. A tanácskozás májusban, júniusban folytatódott, azonban az 1522. nyarára tervezett háború megindításáról épp a tárgyalások miatt lassan lekéstek. Az összejövetelen a követek július 30-án találkoztak Ferdinánd főherceggel. Ide várták II. Lajost is, aki azonban csehországi elfoglaltságai miatt – bár ígérte – személyesen nem tudott eljönni. Július 7-én a német birodalmi követek elutaztak Bécsből azzal, hogy a megbeszélések ugyan nem értek el eredményt, de úgy sincs konkrét török veszély, tehát az egész ügy nem is sürgős.

1522. július 9-én Bécsújhelyen a német követek a végleges elutazás előtt fölkeresték Ferdinándot és abban állapodtak meg, hogy a tárgyalásokat folytatják, bár a jelenlegi megbeszélések a magyarok miatt hiúsultak meg. Ferdinánd megígérte, mindent megtesz, hogy az 1522. szeptember 1-ére a meghirdetett nürnbergi birodalmi gyűlésre megfelelő felhatalmazással bíró magyar és cseh követek érkezzenek, továbbá azt is, hogy közbenjár Zsigmond királynál is, küldjön oda követeket. A tervezett birodalmi gyűlés csak 1522. novemberére gyűlt össze és itt valóban egészen komoly, részletekbe menő tárgyalásokra került sor a tervezett hadjárat ügyében. A birodalmi gyűlés december 19-én végül ígéretet tett, hogy 1523. május 25-ére Sopronba eljuttatja a birodalmi segélyt. Hat hónapra elegendő összegről volt szó, viszont kikötötték, hogy a magyarok küldjenek oda összesen 70, különböző típusú tüzérségi fegyvert, ágyút, illetve biztosítsák, hogy a külföldi katonák olcsón vehessenek fegyvert és élelmiszert, továbbá, hogy Magyarországon erre az időszakra verjenek jó pénzt, az osztrák pénzeket a katonák teljes áron válthassák be. Kérték azt is, hogy oldják meg a német parancsnokok mellé a magyar tolmácsok biztosítását. Kikötötték, hogy a csehek adjanak megfelelő segítséget. A kitűzött határidő betartásához megszabták, hogy II. Lajos 1523. március 15-ig értesítse a birodalmi gyűlést a megjelölt feltételek teljesítéséről. A birodalmi gyűlés megjegyezte, hogy a magyar király részére szabott feltételek végrehajtását és betartását Ferdinánd főherceg ellenőrizze. Egyes vélemények szerint ez a megjegyzés szinte gyámként rendelte II. Lajos mellé Ferdinánd főherceget, utalva ezzel a meglehetősen vigasztalan magyar belpolitikai helyzetre. Természetesen a feltételeket a magyar király nem tudta teljesíteni, 1523. júliusában a birodalmi rendek a segítség konkrét elküldését megtagadták és az egész ügy ismételt megtárgyalását áttették a következő birodalmi gyűlésre, amelyet 1524. január 11-ére tűztek ki.³⁴

A kérdés tárgyalása kapcsán meg kell jegyezni, hogy a magyar történetírás által sommásan mindig egyszerre emlegetett két Habsburg testvér, Ferdinánd és Károly föllépése koránt sem jelent azonos és egységes politikai irányzatot. Alapvetően meghatározó V. Károly császár, spanyol király szerepe és súlya, illetve politikai érdekeltisége és a császári bátyja jóvoltából csak 1522-ben némi hatalomhoz jutó Ferdinánd nagyon is korlátozott lehetőséggel bírt. Ferdinánd a maga szűkre szabott eszközeivel mindent elkövetett, hogy megszilárdítsa helyzetét újonnan megszerzett családi örökségében az osztrák tartományokban. Másrészt, épp az osztrák tartományok török elleni támadásoktól való megvédése érdekében, amennyire tőle tellett, igyekezett II. Lajost a török ellen támogatni. Egyáltalán a saját jól felfogott politikai érdekében is törekedett minél jobb, teljesebb áttekinthetést kapni fiatal sógora országának helyzetéről és ügyeiről. Elősegítette ezt a Kár-

34 A kérdés részletes tárgyalását ld. TÖRÖK Pál 1926. 156–174.

oly császárral közösen Lajoshoz küldött és szinte állandó jelleggel a magyar udvarban tartott követének tevékenysége, aki hivatalosan ugyan V. Károlytól, közvetlenül és ténylegesen azonban rendszerint Ferdinándtól kapta az utasításokat.

Ez a követ a kiváló képességekkel rendelkező, nagytekintélyű Andrea de Burgo volt 1521–23-ban, aki egymaga annyit tett a Habsburg érdekek érvényesítése ügyében, mintha egész hadsereget küldött volna Ferdinánd. Burgo élvezte II. Lajos és felesége, Mária királyné bizalmát, akárcsak számos magyar főúr barátságát. A cseh ügyek intézésére Prágába utazó és ott hosszabb ideig tartózkodó magyar uralkodópárt Burgo elkísérte, és arról volt szó, hogy közvetítése révén a magyar királyi pár Prágából Linzbe utazik, ott találkozik Ferdinánd főherceggel, hogy a közös ügyeket megbeszéljék. Mária királyné betegsége miatt azonban ez elmaradt és az utazásra nem került sor. Ferdinánd azonnal Prágába küldte két követét, Hyeronim Balbi-t és Johann Hardeck grófot, hogy a Linzben megtárgyalásra kitűzött pontokat tisztázza II. Lajossal. Arról volt szó, hogy milyen konkrét ígéretekkel tudnak a magyarok a nürnbergi birodalmi gyűlésen megjelenni. Ferdinánd azt szerette volna, hogy a török veszély nagysága miatt és a birodalmi rendek megnyerése érdekében II. Lajos személyesen vegyen részt a gyűlésen, ezt azonban a magyar rendek ellenezték.³⁵

A találkozó létrejöttét illetően nehéz eligazodni. Mindkét fél szerette volna az ügyeket megbeszélni, de a ki nem mondott kérdés az volt, hol legyen az összejövetel. 1522. július 31- augusztus 5-e között Prágában kelt Andrea de Burgo levele Alonso Sanchez-hez, V.Károly velencei követéhez. Ebben számos ügyről beszámol, majd a levél végén megemlíti: a magyar udvarban Ferdinánd választát várják arra nézve, hogy hol legyen kettejük találkozója valahol a magyar–osztrák határon.³⁶ Ha tehát olyan helyszín merült föl, amit a másik fél méltósága miatt nem tudott elfogadni, akkor valami ürüggyel kitértek előle. Ilyen lehetett a linzi találkozó elmaradása is. Jóval nyíltabban fogalmaz Ferdinánd V. Károlyhoz írt levelében 1522. szeptember 2-án, Linzből. Ebben magyarázólag említi: ide várta augusztus 30-ra Lajost, de ő a cseh ügyek miatt nem tudott odautazni és kérte Ferdinándot, hogy utazzon ő Lajoshoz. Ez elől viszont Ferdinánd tért ki, arra hivatkozva, hogy a szeptemberre kitűzött birodalmi gyűlésre kell mennie. Károlynak azonban elárulja, nem is tartaná *méltónak*, hogy ő utazzon oda. Végül megjegyzi, a legfőbb baj az, hogy a saját emberei nem engedelmeskednek Lajosnak.³⁷

Kétségtelen, hogy Ferdinánd, és II. Lajos között már hosszabb ideje tervezték a személyes találkozót, azonban II. Lajos szerette volna, ha Zsigmond király is csatlakozik hozzájuk és ezt Ferdinánd sem ellenezte. Zsigmond szintén azt jelzi Lajoshoz írt levelében, hogy ügyeik, főleg a *moldvai* helyzet, valóban szükségessé teszik a személyes megbeszélést, és kéri, Lajos jelölje meg az időpontot amikor találkozhatnak.³⁸ Valószínűleg erre válaszol Lajos Zsigmondhoz írt levele, 1523. augusztus 30-án. Ebben azt írja, hogy az őszre tervezett közös találkozón megbe-

35 STOEGMANN 165–167

36 BRAH, Salazar y Castro, A–25, f 110–111.

37 Korrespondenz I. 15–21. N 18.

38 A.T. VI. No CCLXXVI. 308.

szélhetnék Zsigmond király és a német lovagrend közti ügyeket. Kérte, hogy Zsigmond ne halogassa a találkozót, mert igen fontos lenne, egyúttal értesítette a török felett aratott augusztus eleji győzelemről is (Szávaszentdemeter).³⁹ Nem tudjuk a pontos dátumot, de II. Lajos előbbi levelét követően, valószínűleg szeptember közepén kelt, Zsigmond II. Lajos követéhez intézett levele, amelyben biztosítja Lajost, hogy figyelemmel van a magyar ügyek iránt. Úgy véli, hogy Magyarország jelenleg nem alkalmas a török elleni fegyveres föllépésre és ezért inkább fegyverszünetet javasol. Ami a Ferdinánd, Zsigmond és Lajos közti találkozót illeti, ő, Zsigmond ettől nem fog távol maradni.⁴⁰ Ugyanezt a témát említi Gerendi Miklós Szydłowieckihez 1523. szeptemberében Esztergomból írt levele is, amelyben kifejti: fontosnak tartja a Lajos, Zsigmond, illetve Ferdinánd közti találkozó létrejöttét, napról-napra érdeklődéssel várják a híreket. Jelzi, hogy Ferdinánddal II. Lajos október 8-án fog találkozni, de ez mintegy csak előkészíti a december végére tervezett hármass talákozót, és világosan kimondja: mert a király nem annyira sógorát és nővérét (azaz Ferdinándot és Annát), hanem inkább nagybátyját kívánja látni. Ezért kéri Szydłowieckit, hogy személyesen járjon közbe, mindenképpen legyen meg a találkozó.⁴¹

A SOPRONI TALÁLKOZÓ

Ilyen előzmények után került sor 1523. október 12-én Sopronban először Ferdinánd és II. Lajos találkozására, feleségeik jelenlétében. Ez a soproni találkozó eddig jószerével elkerülte a történétírók figyelmét. Érthető is, hiszen a források csak elvétve szólnak róla, vagy ha mégis akkor megtévesztő a híradás. Idézzük Salamanca Cleshez írt levelét, amely 1523. október 27-én Bécsújhelyen, még a konferencia alatt kelt. Ebben említi, hogy a két felség, azaz Lajos és Ferdinánd október 12-én Soprontól egy mérföldre a mezőn találkozott egymással. Mindkét részről nagy tömegű nemes vett részt és feleségeikkel együtt bevonultak Sopronba, ahol „három napot nagy szórakozással, vendégeskedéssel és táncokkal töltöttek el a felséges királynékkal és a főtisztelendő követ úrral együtt.” Utána átjöttek Bécsújhelyre, ahol 7 napig tárgyaltak, stb.⁴²

Érdekes módon a bécsújhelyi konferenciáról beszámoló korabeli német újság szinte szó szerint ezt a részt idézi, amit Salamancánál olvashatunk, azzal a különbséggel, hogy azt írja: az előkelő nemes urak az uralkodókkal és hitveseikkel együtt október 12-én Soprontól fél mérföldre a mezőn összetalálkoztak, üdvözölték egymást, ezután Sopronba vonultak. Leírja a sorrendet és megjegyzi, hogy a sok nemes között egyebek között ott volt a pápai legátus (bíboros) és azt is közli, hogy magyar és cseh urak itt voltak. Hozzáteszi, hogy 15.-ig maradtak Sopronban. Az újság is kiemeli, hogy „tárgyaltak egymással, vendégül látták egymást és kellemesen múltatták az időt, ami ott a táborban meglehetősen szép volt.” Majd 15-én

39 Uo. VI. No CCLXXXI. 311–312.

40 Uo. N° CCLXXXVIII 316–317.

41 Uo. VI. No CCXC. 319–320.

42 Archivio di Stato di Trento. Corresp. Clesiana. busta 12. fasc. 35. f 12r–17r.

átvonultak Újhelyre.⁴³ Nyilván ez a tudósítás volt az, amely Fogel Józsefet arra készítette, hogy II. Lajos udvartartásáról készült művében a soproni találkozót az-
zal intézze el: a soproni mezőn három napig voltak a fejedelmek, ott ünnepeltek,
vigadtak, aztán vonultak Németújhelybe. Azt írja G. Rill is Ferdinánd udvaráról
készült művében, Salamanca levele nyomán, hogy az udvari vigasságok és az ün-
nepségek Sopronban elfedték az igazi, komoly diplomáciai tárgyalásokat.⁴⁴

Arról, hogy Sopronban mégis csak több eseményre került sor mint amit a tu-
dósítások megjegyeznek, vagyis hogy nemcsak mulatozás történt, arra két, eddig
talán nem ismert, vagy nem kellőképpen használt forrás nyújt némi támpontot.
Az egyik Andrea de Burgo Cleshez Bécsújhelyről 1523. október 19-én írt levele.
Ebben közös ügyeiket érinti és erre majd később visszatérünk, mert a bécsújhelyi
konferenciáról mond fontos információkat. A levél végén azonban megjegyzi,
hogy „Ferdinánd és Lajos Anna úrnővel október 13-án (!) Sopronba jöttek és ott is
maradtak két és fél napig, ahol némely dolgot előre megbeszéltek a lengyel követ
távollétében. A többi dolog elhalasztódott ide.”⁴⁵ Mindezekből arra következtethet-
tünk, hogy a két fejedelem a lengyel követtel való találkozó előtt összehangolta és
egyeztette, hogy az őket érintő közös ügyekben milyen, feltehetőleg közös állás-
pontot képviseljenek, illetve a vitatott ügyekben milyen javaslatokat terjesszenek
elő. Valószínűleg az idő rövidege miatt nem tárgyaltak meg mindent, amit akar-
tak és erre jegyzi meg a követ, hogy ez halasztódott el Bécsújhelyre.

Egy másik, igen rövid, de hiteles adalék a kor tapasztalt, Magyarországot is jól
ismerő osztrák diplomatájától S. Herbersteintől származik. Önéletírásában leírja,
hogy „1523-ban Lajos Magyarország királya Sopronba jött. Ferdinánd főherceg is
ide érkezett kíséretével együtt. Ezután mindkét úr Újhelyre vonult október hónap-
ban. Az összejövetel miatt nekem sokat kellett lovagolnom.”⁴⁶

Rövid, de konkrét adat szintén erre a témára Várdai Pál veszprémi püspök
kincstartó 1523. november 9-én, Pozsonyban kelt levele, amelyben „elismeri,
hogy a soproniak legközelebbi Szent György napi adóját a király elengedte ama
bor ára fejében, amelyet a városi tanács a királyi asztal részére adott a közelmúlt
napokban, amikor Ferdinánd osztrák főherceg Sopronban vendége volt a király-
nak.”⁴⁷

A jelen kötetben közölt Szydłowiecki napló is említi 1523. november 20-án,
amikor a király Antonio de Conti követnek válaszol. Lajos nevében az egri püspök
azt mondja „...a felség kegyes lélekkel fogadta nagyságodat, mind itt, mind Sop-
ronban.”

Erről a nagy vendégseregről tanúskodik Sopron város számadáskönyve is,
amely 1523. októberében arról ír, hogy élelmet adtak el „pro necessitate sere-
nissimi principis Ferdinandi, archiducis Austrie etc. interea temporis Sopronii

43 Neuere Zeitung 1523. Apponyi Hungarica 178.

44 FOGEL 1917. II/3. Ld.: RILL, 1993. 52.

45 A levél szintén a Trentói Levéltárban található, a már említett Cles-féle anyagban. Jelzete: busta
8. fasc. 2. f 43 rv. 48 rv.

46 HERBERSTEIN, 1855. 264. Az esetet említi még TARDY Lajos, 1979. 68.

47 HÁZI Jenő, 1929. 74–75.

existenti(s) anno vigesimo tercio.”⁴⁸ Az eseményekre utalások olvashatók a következő oldalon is, szintén 1523 őszeről.⁴⁹

Végül még egy adalék a legilletékesebbtől, Ferdinándtól, egy olyan forrásból, amelyet talán a magyar kutatás eddig nem ismert. Ez a spanyol Állami Levéltárban található irat, Ferdinánd sajátkezű aláírásával ellátva, 1523. november 6-án kelt Bécsben és a pozsonyi konferenciára, majd onnan tovább, a moszkvai fejedelemhez küldött, páduai gróf Antonio de Conti úr részére készült instrukció. A hosszú és részletes anyag amúgy is sok értékes információt tartalmaz és ezért érdemes a kutatás számára az egész szöveget közölni. Az instrukció elején utasítja követét Ferdinánd, hogy közölje, Károly és Ferdinánd egyaránt várják a királytól a neki Sopronban tett császári javaslatra adandó választ. Sajnos, nem tudjuk, hogy mi volt ez a javaslat, de mivel a levélben ezt követően a törökkel való összecsapás előkészületeiről, illetve egyéb kérdésekről esik szó, azt kell hinni, hogy Ferdinánd a császár nevében az említett ügyekkel kapcsolatban tett javaslatot. De az is lehet, hogy a bécsújhelyi konferencián részletesen megtárgyalt, Ferdinánd részéről történő katonai segélynyújtás ügyében tettek valamiféle javaslatot a Lajos által teljesítendő feltételekről. Sajnos, amíg pontosabb információk nincsenek, csak találgatni lehet.⁵⁰ Ha mindehhez hozzávesszük, hogy Gerendi már idézett levele ezt az összejövetelt október 8-ára terveztként említi, akkor nyilvánvaló, hogy nem egy ad hoc találkozóról van szó, hanem a két fejedelem között már hosszabb ideje időszerű, de többször elhalasztott tanácskozásról.⁵¹

Visszatérve előbbi gondolatunkra, miszerint a tervezett kétoldalú megbeszélés halasztásaiban a tényleges kül- és belpolitikai okok miatt a mindkét fejedelem számára fontos külsőségek és a tekintély megőrzésének igénye működött közre, elsősorban a helyszínek miatt. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy a rövidre tervezett soproni „előkonferencia” Ferdinánd részéről olyan előzetes gesztus akart lenni, amellyel sikerült elérnie – ti., hogy ő Magyarországra, Sopronba látogatott – a magyar uraknál és II. Lajosnál, hogy immár ne legyen akadálya a tervezett nagy, hármas megbeszélésnek, a bécsújhelyi, azaz ausztriai helyszínen. Ez indokolná tehát a vitathatatlan kétoldalú egyeztetésen túl a soproni találkozó rövid és Bécsújhelytől külön történő megtartását. Ugyanakkor visszatérve az 1515-ös konferencia helyszínének problémáira is, látni kell, hogy mind Sopron, mind Bécsújhely, mind az azt követő Pozsony azon a határterületen helyezkedik el, amely akár az osztrák, akár a magyar területről szinte néhány óra, maximum egy napi menettel elérhető. Ennek fontosságát és jelentőségét az elmondottak alapján nem kell különösebben részletezni. A Szydłowiecki napló első érdemi mondata szerint a követ október 2-án indult el és gyorsan tette meg útját a találkozóra, majd szó szerint ez áll: „Jóllehet, ez a találkozó Pozsonyba volt tervezve, a felséges Ferdinánd úr, Ausztria főhercege mégis úgy intézkedett, hogy Ausztriában, Bécsújhelyen kerüljön sor a tárgyalásra.” Szydłowiecki különösebb kommentárt ehhez nem fűz,

48 HÁZI Jenő, 1938. 365–366. Köszönetet mondok Kubinyi Andrásnak, aki erre az adatra felhívta figyelmemet.

49 Uo. 366.

50 A.G.S. P.R. 57–171. No. 4773.

51 A.T. VI. No CCXC 319–320.

azonban ez talán megerősíti az eddig elmondottakat. Három nappal később, 1523. október 15-én a két fejedelem együtt vonult át Bécsújhelyre, ahova Zsigmond király helyett Szydłowiecki kancellárt, a király teljhatalmú megbízottját várták, aki október 16-án meg is érkezett és ezzel kezdetét vette a bécsújhelyi konferencia.

MAGYARORSZÁG BEL- ÉS KÜLPOLITIKAI HELYZETE A BÉCSÚJHELYI KONFERENCIA IDEJÉN

Külpolitikai tekintetben Magyarország számára meghatározó tényező a törökekkel való viszony volt. Formailag ugyan béke létezett a két fél között, azonban ez az állapot egyre nagyobb árba került az országnak. II. Ulászló 1495-ben, majd 1498-ban fegyverszünetet kötött a törökkel, 1503-ban pedig a király a portával való egyezkedés során hét évre újította meg a fegyverszünetet, majd 1511-en ismét öt éves békében állapodtak meg. 1516-ban a török három éves hosszabbításra tett javaslatot, de a magyarok csak egy éves fegyvernyugvást fogadtak el, amiben jelentős szerepe volt a pápa tiltakozásának. 1517-ben a fegyverszünet lejártával hosszabb halogatás után csak 1519-ben került sor újabb három évre szóló fegyverszünet megkötésére. Azonban a szultán 1520-ban bekövetkezett halála miatt ez a megállapodás érvényét veszítette és I. Szulejmán trónralépése után ismét követeket küldött Budára fegyverszünet meghosszabbítására. A magyarok ez elől kitértek, sőt a török követet bebörtönözték, ami egyenesen vezetett az 1521-es nagy török támadáshoz.⁵²

Ez a formailag békés állapot a 15. század végén, a 16. század elején igen sokba került az országnak. A török elleni védekezés legfőbb eszközét, a magyar végvári rendszert a benne lévő állandó katonasággal békeidőben is fenn kellett tartani, amely meghaladta az egyre inkább elszegényedő ország pénzügyi lehetőségeit. Igaz, az elszegényedés és a törökkel szembeni végvári rendszer fönntartása, amelynek biztosítása a lakosságtól szedett adókból történt, már Mátyás alatt komoly problémákat okozott. A király rendkívül eredményes és sokat emlegetett külpolitikája, amely legalább annyira támaszkodott az uralkodó aktív katonai tevékenységére, mint jó diplomáciai manővereire, az évről-évre rendszeresen beszedett rendkívüli adókra épült. Ennek a hosszabb időn át való behajtása meghaladta az adófizetők teherbíró képességét.⁵³ Tehát ez a hosszú, viszonylagos békés időszak a maga terheivel igénybevette és kimerítette az ország lakosait, legyen szó a jobbágyságról, a gyöngye polgárságról, a köznemességről vagy akár a bárókról. Ha nem is egyforma módon, de szinte az egész ország úgy látta az 1520-as évek elejére, hogy az ilyen áron való béke fenntartásának nincs értelme. Ez a magyarázata, hogy a társadalom különböző rétegeiben egyaránt egy, a török ellen való fegyveres fellépés igénye merült föl. Az azonban mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy Magyarország erejéből önmagában egy ilyen háború megszervezésére nem telik.

⁵² A kérdés áttekintésére ld. KOSÁRY Domokos 1986. 102–105. Más kérdés, hogy a török enélkül is megtámadta volna az országot. FODOR Pál 1991. 8. és 1994. 29., valamint HEGYI Klára 1994. 20–23.

⁵³ KUBINYI 1981. 71–75.

Ez csakis egy európai méretű összefogás keretében volt elképzelhető. Ezért került sor a különböző törökellenes összefogási kísérletekre, a különböző országokkal való szövetségek megszervezésére. Az 1521-es hadjárat, amely Belgrád elfoglalásával járt, nem egyszerűen csak a törökök által már hosszabb ideje kinézett, fontos vár bevételét jelentette, hanem az országot délről védő végvári rendszer legfontosabb kulcserődjének elfoglalását, ami az egész védővonal tarthatóságát és hatékonyságát egyszerre tönkretette. Ezért már 1521. végén, 1522 elején megfogalmazódott annak a szükségessége, hogy a török ellen támadó hadjáratot kell indítani, amelynek célja Belgrád mindenáron történő visszafoglalása.⁵⁴

Az 1522-ben körvonalazódó, konkrét támadó hadjárat terve, amelynek időpontját előbb 1522., majd 1523. nyarára tűzte ki, alapvetően mintegy 15 ezer főből álló zsoldosereggel számolt és az őszi folyamán kívánta a törököt megtámadni, visszafoglalni Belgrádot, illetve a török által elfoglalt több végvárat is. De legfőképpen és nagyon praktikusán azt szerették volna elérni, hogy a támadó hadjáratral két-három hónapra lefoglalva a török erejét, a Belgráddal szemközt lévő és 1521-ben a török által lerombolt Szalánkemén várát ismét fölépíthessék. Ez helyettesíthette volna a déli védelmi vonalban Belgrádot. Ez a katonai, diplomáciai szempontból egyaránt reális terv némileg helyrehozhatta volna a Belgrád eleste után előállt katasztrofális helyzetet.⁵⁵ Bár a nemzetközi szintű tárgyalások bizonyos támogatást ígértek, Magyarország belső helyzete miatt nem látszott alkalmasnak arra, hogy egy ilyen támadó hadjárat vezető erejét alkossa. Ezt fölismerve próbálta a magyar uralkodó köröket Ferdinánd és V. Károly közös követe, Andrea de Burgo rávenni 1523. nyarán, hogy a tervezett támadás helyett inkább fegyverszünetet kössenek a törökkel. A magyarok azonban úgy gondolták, hogy inkább a hadjárat megindítására van szükség, amihez ha a német birodalomra nem is, de legalább Ausztria és Lengyelország segítségére számíthatnak, a pápa erkölcsi tekintélyével és bizonyos pénzügyi támogatásával együtt. Az idő haladtával ezt a hadjáratot már 1524-re tervezték. Az 1523. őszi szervezett bécsúj helyi, illetve azt követő pozsonyi konferencia egyebek között ennek a hadjáratnak a konkrét lehetőségeit, katonai, fegyverzeti költségtényezőit kívánta elrendezni, leszögezve, hogy melyik fél milyen összeggel, illetve katonai és fegyverzeti anyaggal járul hozzá.⁵⁶ Kubinyi megjegyzi, hogy a magyarok által itt följánlott katonai erő még nem tekinthető irreálisnak, bár kétségtelen, hogy az ország abszolút méretű katonai és pénzügyi koncentrálását igényelte volna.

Miközben ezek a tárgyalások folytak, a török 1522-ben elfoglalta Rodoszt és kisebb török támadásokra került sor Erdély, Horvátország és a Szerémség ellen. Folytatódtak a rendszeresnek mondható támadások Havasalföld, illetve Moldva ellen is 1522–23-ban. A török gyakori támadásai miatt, amelyek Horvátországon keresztül Alsó-Ausztria, Krajna, Karintia vidékét is fenyegették, Ferdinánd főherceg, aki újonnan megkapott osztrák tartományok uraként e harcban érintve volt, tartományait megvédendő egyre inkább sürgeti Horvátország megerősítését a magyar királytól.

54 KUBINYI i. m. 71–75; 79–82.

55 Uo. 83–84.

56 Uo. 85–86.

1523-ban az ország déli végvidéke új főkapitányt kapott Tomori Pál kalocsai érsek személyében, aki lelkiismeretes, jó katona volt. Az ő irányításával került sor ez év nyarán a török elleni korlátozott méretű háborúra, amely az időszak legnagyobb katonai sikereit hozta a magyarok részére. 1523. augusztus 6.-án–7.-én három helyen (Száva-szentdemeter, Nagyolaszi, Rednek) folyt a kétnapos csata és a magyarok győzelmével végződött. A katonai összecsapás legfőbb tapasztalata az volt, hogy a mindössze néhány száz, kiváló minőségű zsoldos katona harcra állításával nagyobb eredményt lehet elérni mint a korábbi esetekben, amikor több ezer főnyi banderialis sereggel támadtak a törökre és szenvedtek rendszeresen vereséget. Ez azonban ismét jelezte, hogy ilyenfajta, nyugat-európai típusú, modern zsoldos sereg fölállításához óriási mennyiségű pénzre van szükség, amellyel Magyarország nem rendelkezett.⁵⁷

Általánosságban elmondhatjuk, hogy Magyarországnak saját belpolitikáját, gazdasági, pénzügyi viszonyait illetően rossz híre volt a korabeli Európában. 1523. tavaszán a Magyarországra indítandó pápai legátus elküldésének egyik fő akadálya az volt, hogy Rómában nem igen akadt olyan főpap, aki szívesen vállalkozott volna erre a feladatra az említett okok miatt. Az ország leromlása már a Mátyás utáni évektől fokozódott, de különösen fölerősödött 1516. után, amikor II. Ulászló halálával a helyére került II. Lajos fiatal gyermekként, majd lassan felnövekvő uralkodóként tétova, olykor egymásnak ellentmondó intézkedéseket hozott. Különösen megsínylette az országot, hogy a sajátos magyar politikai viszonyok fejletlenségéből következően a politikai-kormányzati irányítórendszer az ország társadalmi, gazdasági fejlettségéhez hasonlóan kezdetleges állapotban volt, s messze elmaradt az ismert nyugat-európai kormányzati formáktól. Ráadásul az uralkodó osztályon belül egymással rendszeresen szövetséges, vagy egymás ellen forduló pártok működtek és a magyar belpolitika évenkénti hullámvölgyei, illetve emelkedései ezeknek az újra és újra átrendeződő pártoknak, csoportoknak az egymással szembeni küzdelméből, az ifjú király és 1521-ben Magyarországra érkező feleségének bevonásával történő politikai harcából, cselszövéseiből állt. Teljes egészében egyet lehet érteni Kubinyi Andrással, hogy a kort nem szabad a korábbi időszak magyar történetírásában általánosan elfogadott kategóriákkal jellemezni. Tehát nem lehet egyszerűen az uralkodó körök Habsburg-párti, Szapolyai-párti, köznemes párti stb. csoportjairól mint egyértelműen meghatározható csoportokról beszélni. Azt sem lehet mondani, hogy az uralkodó és a nagybirtokos bárói réteg egymással szembenállt volna, de azt sem, hogy valami szoros szövetség lett volna közöttük. Ráadásul a szövetségi viszonyok gyakran átalakultak, módosultak. A magyar királyi udvar belső erőviszonyai bonyolultak voltak és a különböző tendenciák a fejletlenségéből következően nem tisztán érvényesültek. Vonatkozott ez arra is, hogy a kormányzati szerepet betölteni hivatott királyi tanács maga is fejletlen, átalakulóban lévő.⁵⁸

1522–23. folyamán azonban valamiféle kibontakozás jelei kezdenek látszani a királyi udvarban. Ennek fő kidolgozója Szalkai László kancellár és úgy tűnik, hogy Mária királyné, illetve a magyar királyi pár tanácsadójának számítót, de a

⁵⁷ KUBINYI 1978. 212–219.

⁵⁸ KUBINYI 1988 181–182, 195–196

Habsburg-család képviselőjében itt lévő Andrea de Burgo volt. Ezen irányzat célja a királyi hatalom megszilárdítása úgy, hogy közben vissza lehessen szorítani a bárókat, megerősíteni és jelentős részben visszaszerezni az eladományozott királyi birtokokat. Mindehhez pénzügyi, politikai és katonai téren támogatást kell szerezni külföldről, elsősorban a német birodalomból. Az így megerősödött hatalommal kívántak azután föllépni a törökkel szemben.⁵⁹

A CSEH ÜGYEK

A megfogalmazott elképzelés szerint a királyi pár 1523. elején Prágába utazott, hogy a cseh ügyeket elrendezze. Radikális lépésre határozták el magukat a prágai országgyűlésen és az itt hozott intézkedések az említett két tanácsadó meghatározó irányítása mellett történt. A dolog lényege, hogy az egész vezető cseh bárói garnitúrát leváltották, ugyanakkor a király minden fizetés és ellenszolgáltatás nélkül visszavette az előző időszakban elzálogosított királyi birtokokat. Mindezt a köznemesség és a polgárság támogatása mellett hajtották végre, egyúttal az országgyűlés adót és katonai segítséget is megszavazott a török elleni hadjáratához. A király hasonlóképpen kívánt föllépni a morva rendekkel szemben Olmützben, ahol, ha nehezebben is, de sikerült hasonlóképpen célt érni. Természetesen a hatalomból kivetett cseh bárók szövetkeztek a király ellen és elsősorban Zsigmond lengyel királynál próbáltak külföldi támogatóra találni II. Lajossal szemben. Ugyanakkor Lajos megfenyegette, elszámoltatja őket a korábbi hivatalaikban végzett tevékenységükről, illetve a gondjaikra bízott anyagi javakról. Azonban Lajos a tényleges perbefogást halogatta. Elterjedtek olyan hírek is 1523. folyamán, hogy a hatalomból kivetett bárók összeesküvést szőnek Lajos ellen és fenyegetésként elhangzott Lajos rokonának, II. Keresztély dán királynak saját országa bárói által történt elűzése, mint intő példa.⁶⁰

A cseh ügy megoldására tett kísérlet nem egyszerűen csak cseh belügyet jelentett. A kérdés sokoldalúságára jellemző, hogy Andre de Burgo azért is szorgalmazta a fellépést a cseh bárók ellen, mivel ezek a német birodalmon belül ekkor V. Károlynak komoly problémát okozó lovagok felkelését, személy szerint Franz von Sickingent támogatták, ezen túlmenően szintén a császárral szemben a francia királlyal kerestek kapcsolatot. Ferdinánd 1522 szeptember 2-án kelt levelében arról informálta Károlyt, hogy a francia király követe révén igyekszik maga mellé állítani a cseheket.⁶¹ Bonyolította a kérdést az is, hogy a cseh főurak jó kapcsolatot tartottak Zsigmond lengyel királlyal. Tudta ezt II. Lajos is, aki a lengyel befolyást el-lensúlyozandó, 1523. elején, még mielőtt Prágába utazott, Zsigmondhoz küldte Piso Jakabot és Gerendi Miklóst, hogy a királynál az ő nevében panaszt tegyenek a cseh urak ellen, mintegy indokolván a rövid időn belül bekövetkezett föllépést a csehek és az élükön álló Rozmitali Zdenek Lev ellen.⁶² A helyzet nemcsak külpoli-

⁵⁹ KUBINYI 1978. 204–205.

⁶⁰ KUBINYI 1986. 83.

⁶¹ HEISS 1974. 123., KORRESPONDENZ I. 15–21

⁶² SCHWOB 1974–75. 64.

tikai és belpolitikai szempontból volt bonyolult, hanem ideológiailag is. Közismert volt Csehország „fertőzöttsége” a katolikus hit szempontjából. Gyakorlatilag a huztizmust soha nem sikerült tökéletesen felszámolni. Annak tanai tovább éltek, így Luther föllépése itt már meglévő alapokra talált. Amikor 1523-ban a prágai országgyűlésen a cseh vezető garnitúrát leváltották és helyükre egy új vezető csoportot neveztek ki, a király és Szalkai kancellár kénytelen volt figyelembe venni a cseh realitást: akiket újonnan kineveztek, azok között tekintettel kellett lenni arra is, hogy ne csak katolikusok, hanem utraquisták, pikárdok és luteránusok szintén legyenek. Mindez, – ha a leváltás miatti felháborodás lecsillapítható volt is, – elengedhetetlen volt az új vezetés működéséhez.⁶³

II. Lajos számára a cseh ügy a cseh-magyar királyság szempontjából másik problémát is fölvetett. A csehek kiváló katonákat adtak az európai hadszínterek számára, közismerten jól harcoltak Mátyás király zsoldos seregében is. Azonban épp a mátyási időszakból a csehek nem túl nagy rokonszenvvel viseltettek Magyarország és a magyarok problémái iránt, ami elsősorban a török ellenes harcokban jelentett nehézséget. A csehek még 1522-ben is visszautasították a német birodalmi gyűlés felszólítását, hogy segítsék a magyarokat a török elleni hadivállalkozásban. Ez a helyzet 1523. elején némileg módosult és a csehek ekkor hajlottak bizonyos segítség küldésére.⁶⁴ Kétségtelen, hogy a jogos nemzeti érdekek mellett a szoros szövetségben lévő két ország mindkét fele számára fontos volt a török elleni küzdelem. (Jellemző e keserű igazság felismerésének kimondására báró Vratiszláv úti beszámolója, aki 1591-ben utazott végig Magyarországon és ekkor mondja el Belgrád 1521-es elfoglalását, majd a mohácsi vereséget is említi, megjegyezve, hogy ezután Magyarország javarésze elveszett. Számunkra szomorú tanulság az eztán következő önkritikus megjegyzése: „Nekünk cseheknek is sok bajt és kárt okoztak a magyar háborúk. Az ország elnéptelenedett és a pénz kihurcoltatott. A veszély jelenleg oly nagy, hogy a hitetlenek már Ausztriába is betörnek és ha Isten meg nem oltalmaz, kedves hazánkra is rá fognak rontani. Mind eme nyomorúságnak és kínos állapotnak csupán belső viszálykodásunk oka, ugyanis hiányzik belőlünk a tevékeny keresztyén szeretet, az igazi cseh becsületesség és hazaszeretet, őseinkkel együtt kihalt.”)⁶⁵

Sajnos, a cseh változások nem hozták meg a kívánt eredményt, mivel a cseh urak, akiket elcsaptak, Zdenek Lev vezetésével minden követ megmozgattak külföldön és belföldön egyaránt, egyebek között a lengyel király támogatását is megnyerve. Azonban a dolog még bonyolultabbá vált attól, hogy a kutatások szerint Ferdinánd főherceg és a változtatást előidéző Szalkai László kancellár is melléjük állt később. Szalkai ugyanis szeretett volna megegyezést létrehozni a katolikusok és az utraquisták között, mert úgy gondolta, hogy ez jó hatást tenne saját egyházi karrierjére is a pápa előtt. Mindezek együttesen eredményezték, hogy 1525. elején Zdenek Lev és hívei visszanyerték korábbi tisztségeiket és befolyásukat.⁶⁶

63 FRAKNÓI 1902. II., 355–356.

64 TÖRÖK Pál 1926. 183–186.

65 SZAMÓTA 1891. 206–207.

66 HEISS 1974. 125.: Vö. KUBINYI 1986. 90.

A cseh eseményeknek komoly visszhangja volt itthon, Magyarországon és meghatározó politikai körök azt várták, hogy a cseh fejleményeknek megfelelő hasonló intézkedésekre kerül sor Magyarországon is. Valóban, 1523. májusában a budai országgyűlésen leváltották Báthorit a nádorságról és a temesi ispáni tisztségből. Ugy szintén megvádolták Báthorit és Szapolyait, hogy hamis pénzt vertek, amire semmiféle jogkörük nem volt. Az itt elfogadott intézkedések célja az volt, hogy a királyi hatalmat erősítsék, illetve a török elleni háborúhoz az adók és a katonáskodás rendjét szabályozzák. Azonban meg kell állapítani, hogy az intézkedések nem voltak olyan eredményesek mint a csehországiak. Nem került sor teljes személycserére és a birtokok visszavételére sem. Ennek elsősorban az az oka, hogy Magyarországon igen fejletlen a polgárság és az uralkodónak így nem lehetett rájuk támaszkodni. Bonyolult politikára volt szükség, amelynek keretében a király az uralkodóosztály vezető rétegének egyik csoportjával szövetkezett a másik csoport ellen, mindezt a köznemesség támogatása mellett.

Az 1523. májusi országgyűlés mérsékelt eredményeiben két komoly külpolitikai tényező is közrejátszott. Az egyik a fenyegető török támadásnak a híre, a másik pedig a már említett II. Keresztély dán király trónról való eltávolításának intő példája, amely a magyar viszonyok között is komoly figyelmeztetésnek tűnt. Az történt ugyanis, hogy II. Keresztély, Dánia, Norvégia, Svédország királya (felesége V. Károly húga volt, így sógorágban állt nemcsak a császárral, de Ferdinánd főherceggel és II. Lajossal is) szintén megpróbálta a bárók és főpapok hatalmát korlátozni. Szigorúan föllépett a rendek befolyása ellen, sok előkelőt kivégeztetett. 1523 elején a dán főurak összefogtak ellene, nyílt felkelés robbant ki és 1523 április 14-én családjával együtt el kellett menekülnie. Bár megpróbálta visszaszerzeni trónját, fegyveres összecsapásokra került sor, és élvezte a Habsburgok támogatását is, nem járt sikerrel. (II. Lajos szintén támogatta sógorát, viszont a német lovagrendet pénzzel és fegyverrel segítő uralkodó elűzésének Zsigmond lengyel király kifejezetten örült.)⁶⁷

Az időszak másik fontos belpolitikai tényezője a királyi hatalom megerősödését szolgáló intézkedések mellett a királyné személyének és befolyásának a fokozatos megerősödése. Ez 1522-ben vette kezdetét amikor is II. Lajos elkezdte a királynénak járó, illetve a házassági szerződés kapcsán a királyné részére megígért birtokok átadását. Ezek igen jelentősek és a tényleges birtokátadás után a különböző vásárlás és szerzemények révén hamarosan a király után a királyné vált az ország legjelentősebb birtokosává. Ezek a birtokok csak a főbb helyeket felsorolva, az óbudai és Csepel sziget, a zólyomi uradalmak, a bányavárosok, a diósgyőri, a munkácsi és huszti uradalmak, valamint a máramarosi sóbányák. Érdekes tény az is, hogy a királyné udvartartásában, illetve az előbb említett birtokok élén több olyan személyt is találunk a királynő szolgálatában, akik korábban Szapolyai embereiként voltak ismertek. Azt nem lehet megállapítani, hogy a királyné kérte, vagy csábította magához, esetleg Szapolyai saját maga engedte át őket, mindenestre ez érdekes jelenség a magyar uralkodó osztályon belül. Megjegyzendő, hogy Szapolyai szerepe mindenképpen jelentős, hisz az 1523. májusi országgyűlé-

67 KUBINYI 1986. 83–86.

sen a támadás ő ellene is irányult, de csak Báthorit érintette. Szapolyai helyzete és hatalma nem ingott meg.⁶⁸

A királyné tevékenységét vizsgálva érdemes leszögezni, hogy amiként nem lehet a köznemességet egyértelműen mint nemzeti pártot beállítani, úgy ahogy a bárókat sem szabad egységes Habsburg pártként megjeleníteni, miként a kétségtelenül meglévő lengyel orientáltság ellenére sem lehet kifejezett lengyel pártról beszélni. Hiszen a magyar uralkodó osztály egyes tagjai saját, jól felfogott érdekeik szerint gyakran váltogatták elkötelezettségüket és politikai, valamint birtokaik elhelyezkedése szerint külpolitikai orientációjukat is. A királyné határozottan föllépett saját anyagi érdekei biztosítása miatt Thurzó kincstartó és a vele szövetséges Fugger cég törekvéseivel szemben, ily módon közvetlen ellenőrzést biztosított magának a bányászatban, sőt részben a pénzverésben is. Mindez azért érdekes, mert a Thurzó–Fugger szövetség Ferdinánd főherceg és általában a Habsburg-család teljes támogatását élvezte. Vagyis ebben az esetben Mária éppen a Habsburg érdekek ellen lépett föl saját magyar királynéi hatalma biztosítása érdekében.⁶⁹

A sajátos helyzetre jellemző, hogy a korábbi történetírás egyértelműen a Habsburg-párt vezető személyiségeként tartotta számon Brandenburgi György örgrófot, aki viszont ebben az időszakban megsértődött a Habsburgokra, sőt nyíltan szembefordul velük. Egyrészt bizonyos évjáradék elmaradása miatt neheztelt V. Károly császárra, Ferdinánddal pedig amiatt volt ellentéte, hogy a főherceg saját hívének, a szlavón bánnak, Korbáviai Jánosnak szerette volna megszerezni Brandenburgi György szlavóniai várait. Ezeket azonban az örgróf végül Mária királynénak adta el. Tehát ismét egy pregnáns példája annak, hogy a Habsburg-családon belül is konkrét érdekkülönbségek voltak.⁷⁰ Mindezek alapján leszögezhetjük, nem lehet Máriát azzal vádolni, hogy Magyarországon ő a Habsburg-párt szervezője, vagy vezetője, illetve, hogy bátyja érdekeit szolgálná. Tevékenysége az ország és alapvetően a királyi hatalom megszilárdítását szolgálta. E tekintetben ellent kell mondani annak az egyébként kiváló osztrák véleménynek is, amely Mária királyné magyarországi tevékenységét vizsgálva személyét és udvartartását egyértelműen a Habsburg politika magyarországi előkészítőjének, illetve megvalósítójának tartja.⁷¹

LENGYELORSZÁG A 16. SZÁZAD ELEJÉN

A 15. század végén, a 16. század elején a lengyel királyság Európa egyik legnagyobb kiterjedésű, politikailag és gazdaságilag komoly tekintélynek örvendő országa volt. Az országnak és a környező királyságokban hatalmon lévő, Jagelló-családból származó királyoknak meghatározó szerepe volt a térség eseményeiben. Ugyanakkor épp a földrajzi helyzetből következően szinte évszázadok óta ugyanazon politikai nehézségeik voltak a lengyeleknek, amelyeket a hosszabb távú, illet-

68 KUBINYI 1986. 86–87; 90.

69 KUBINYI 1986. 78–79; 88.

70 KUBINYI 1986., 89–90.

71 HEISS 1974. 120–121.

ve a napi politika szintjén egyaránt figyelembe kellett venni A 15. század második felét szinte végig uralkodó IV. Kázmér (1446–1492) öt felnőttkort megért fia közül Frigyeszt leszámítva – aki pap lett és krakkói püspök, később bíborosként Lengyelország egyik legmagasabb egyházi méltóságaként élte le életét, – a másik négy fiú élete folyamán trónra jutott. Apjuk halála után 1492–1501 között János-Albert, halála után testvére, Sándor (1501–1506), végül 1506-tól 1548-ig I.(Öreg) Zsigmond uralkodott Lengyelország trónján. Velük egyidőben a negyedik, Ulászló, 1471-től cseh, 1490-től pedig magyar királyként (II. Ulászló) uralkodott. Nem meglepő, hogy a négy fiútestvér viszonya korántsem volt felhőtlen és ha időnként fontos kérdésekben támogatták is egymást, többször előfordult, hogy az országaik által képviselt különböző politikai érdekek miatt szembekerültek. Egy ilyen vitás „családi” kérdés megtárgyalására jöttek össze 1494-ben Lőcsén a testvérek, minden bizonnal azért, hogy a Lengyelország és a német lovagrend ügyével kapcsolatos teendőket megbeszéljék. De a legfontosabb tényező a lengyel politikában mindig jelentős szerepet játszó Moldvai fejedelemség kérdése volt, mert annak vajdája a törökkel szövetkezett és támadásokat intézett Lengyelország ellen, amely a fejedelemséget saját hűbérenek tekintette. Ugyanakkor a moldvai vajda a magyar király hűbérese volt, ezért a lengyel Moldva-ellenes elképzelések kiváltották Ulászló király ellenérzését. Pontos részleteket a lőcsei találkozóról nem tudunk, de a források szerint szóba került az a terv, hogy az akkor még semmiféle örökséggel nem rendelkező legifjabb, Zsigmond hercege legyen a moldvai fejedelmi szék. 1497-ben sor került a moldvai vajda elleni lengyel támadásra, amely részben török segítség, részben Ulászló határozott föllépése miatt nem járt sikerrel. 1498-ban ezért megállapodást kötöttek a moldvai vajdával, aki megígérte, hogy Lengyelországgal szövetségesként fog eljárni és hajlandó a török elleni háborúkban résztvenni.⁷² Egyes vélemények szerint Lengyelország az 1497-es moldvai-törökellenes sikertelen hadjárat után tartózkodott a továbbiakban a nagyszabású törökellenes támadásoktól. Zsigmond király 1506-ban történt trónralépése után pedig azt a következtetést vonta le, hogy hosszabb távon Lengyelország érdeke a törökkel való tartós békekötést kívánja.⁷³

Lengyelország másik nagy problémája a már említett moldvai, török és német lovagrenddel vívott küzdelmei mellett a szomszédos orosz birodalommal fennálló konfliktusa, amely a 16. század elején szinte állandósult háborúban nyilvánult meg. A lengyel király számára a legfőbb gondot az jelentette, hogy ellenfelei gyakran keresték egymással a kapcsolatot és igyekeztek – ha nem is mindig konkrét eredménnyel – szövetséget kötni. Ilyen közeledés és szövetkezési kísérlet figyelhető meg a német lovagrend és az orosz nagyfejedelem, valamint a moldvai vajda és a török, illetve a lengyelek számára komoly veszélyt jelentő tatár hordák támadásaiban. A lengyel politika arra törekedett, hogy ezeket a szövetségeket megakadályozza, sőt igyekezett – több-kevesebb sikerrel – ezeket a népeket és uralkodókat egymás ellen fordítani.

A leglátványosabb politikai fordulat a környező országok ellenséges föllépése miatt 1514–15-ben figyelhető meg, amikor is a lengyel diplomácia az addig Habs-

72 DIVÉKY Adorján 1914. 450–452.

73 DABROWSKI 1926. 135, 138.

burg-ellenes irányultságát megváltoztatva, a Habsburgokhoz közeledett. A korábbi ellentét oka elsősorban az volt, hogy a mindenkori német császár és a német birodalom rendszeresen támogatta a lengyel király ellen föllépő német lovagrendet. Zsigmond és kancellárja, Szydłowiecki 1514-ben fogott neki a Miksa császárral létrehozandó megegyezés kidolgozásához, mégpedig egy látványos, európai méretű diplomáciai esemény keretében. Ez volt az 1515-ös bécsi kongresszus. Erre a három ismert fejedelem, Miksa császár, Zsigmond király, II. Ulászló mellett meghívást kapott a német lovagrend nagymestere is. Az előzetes tárgyalások folyamán megnyerték a lengyelek Miksa császár támogatását, aki szintén módosította véleményét. Az európai viszonyokat és saját politikáját figyelembe véve fontosabbnak ítélte a lengyel király szövetségét mint a német lovagrend támogatását. Jóllehet az 1515-ös bécsi összefövetel nemzetközileg nagy visszhangot váltott ki és a térség politikai ügyeinek elrendezésében meghatározónak bizonyult, a lengyel-porosz konfliktust nem oldotta meg, bár kétségtelen, Zsigmond pozícióit erősítette.⁷⁴ Azonban a Miksával kialakult jó kapcsolat sok szempontból elősegítette a lengyel politika alakulását, így 1516-ban II. Ulászló halála után Miksa és Zsigmond együtt léptek föl a magyar király, II. Lajos gyámjaként és egyúttal a magyar politikába történő beavatkozás igényével. Az, hogy konkrét eredményt nem értek el, főként a magyar uralkodó körök határozott elutasításának tudható be.⁷⁵

Zsigmond 1516–17-es magyarországi közvetlen beavatkozási kísérlete nagyon jó cáfolata azon nézeteknek, amelyek az 1515-ös bécsi megegyezést eltúlozva, azt egyértelműen a Habsburg befolyás kelet-európai győzelmének tekintették és a lengyel uralkodó Magyarország iránt formált igényének feladásaként hangoztatták. Az 1516–17-es aktivitás jelzi, szó sincs erről, legföljebb azt tehetjük hozzá, hogy Zsigmond magyarországi igényének érvényesítésében igyekezett Miksával egyeztetni. 1516. júniusában Laski prímást és Szydłowiecki kancellárt küldte Magyarországra azzal a feladattal, vegyék rá a magyaroka, fogadják el Zsigmond hivatalos gyámmá kinevezését II. Lajos mellé. A magyar urak ezt elutasították. A következő évben ismét küldött delegációt Magyarországra. Ennek az volt a feladata, hogy Miksa császár követeivel immár együttműködve elérjék: a két uralkodó gyámként ne csak névleges, hanem tényleges hatalommal rendelkezzen a magyar politika irányításában. Azonban a magyar uralkodó körök ezt is visszautasították.⁷⁶ Kétségtelen, hogy az 1515-ös találkozó Lengyelország kapcsolatainak jelentős előmozdítását hozta, különösen a Habsburgok irányában. Ezt azért kell így módon hangoztatni, mert az osztrák, német terület mellett ekkor kezd kiépülni és a 16–17. században virágzóvá válik Lengyelország politikai, kulturális és vallási téren megnyilvánuló kapcsolata Spanyolországgal. A kongresszuson érintve volt Károly főherceg, aki a következő évben, 1516-ban spanyol király, majd 1519-ben német-római császár lett és a később részletezendő politikai, családi kapcsolatok miatt ez a spanyol ág meghatározóvá vált már Zsigmond uralkodása alatt is.⁷⁷

⁷⁴ Erre vonatkozóan ld. BACZKOWSKI, 1975/1. 208–216.

⁷⁵ HERMANN Zsuzsanna 1961. 47–51.

⁷⁶ PAJEWSKI 1930. 12, 15.

⁷⁷ BORKOWSKA 1939. tanulmánya ebből a szempontból meghatározó értékű.

Bár 1515-ben Bécsben Miksa császár megegyezett Zsigmond királlyal és ez a Habsburg-Jagelló kapcsolatok jelentős javulását hozta, a Habsburg politika továbbra is figyelemmel kísérte a Lengyelországgal ellenséges viszonyban álló moszkvai nagyfejedelem helyzetét. Több alkalommal követséget küldött Miksa Moszkvába és ezek a követek ugyan a közvetítés szerepét kívánták játszani, de a közvetlen Habsburg beavatkozás – nem egy esetben pápai támogatással – alapvetően nyugtalanította a lengyel királyt. A követjárást mindig fenyegető veszélyként érezte, mert a kapcsolatok alakulásától függően a Habsburgok ezt a lengyelekkel szembeni kényszerítés eszközéül is fölhasználhatták. 1515-ben a bécsi kongresszussal szinte egyidőben indult Siegmund Herberstein vezetésével a császári küldöttség Moszkvába. A tárgyalások 1517-ben megszakadtak, nem annyira a Habsburgok mint inkább a moszkvai nagyfejedelem részéről.⁷⁸ Mintegy a Habsburg-ország kapcsolatok ellensúlyozásaképpen, Zsigmond király nem zárkózott el a nagy rivális, I. Ferenc francia király megkeresése elől. Erre ténylegesen 1519-ben adódott alkalom, amikor Miksa császár meghalt és mivel hivatalos örököse nem volt, (lévén a római királyi tiszt betöltetlen), a császári címért az egymással rivalizáló két nagy uralkodó, Károly és Ferenc indult harcba. Mindkét fél igyekezett a német aranybulla szerint illetékes hét választófejedelmet maga mellé állítani és szavazatukat már jól előre biztosítani.

A császárválasztás körüli harcban megnőtt Zsigmond király fontossága is, mert az egyik meghatározó szavazattal II. Lajos rendelkezett mint cseh király, ugyanakkor Zsigmond mint az ő hivatalos gyámja és idősebb rokona, jelentős befolyással bírt. Ezért kereste meg Zsigmondot I. Ferenc francia király, hivatalosan és formailag ugyan a török elleni szövetség létrehozása céljából, az 1500-ban egyszer már létrehozott francia-magyar-lengyel liga fölújítását kívánva, valójában azonban személyének támogatásával egy Habsburg-ellenes szövetséget kívánt létrehozni. A lengyelek számára kétségtelen, jelentett volna bizonyos előnyt, ha Ferenc kerül a császári székbe, mert ez a Habsburg befolyás visszaszorítását jelentette volna. Ugyanakkor Károlynak számtalan lehetősége volt Zsigmond és Lengyelország helyzetének megkeresítésére. Ez viszont amellet szót, hogy inkább Károlyt támogassa. Különösen nehéz helyzetet teremtett Bona királyné örökségének kérdése.⁷⁹

Zsigmond király 1512-ben Magyarországról házasodott, felesége Borbála, Szapolyai János testvére volt. Azonban 1515-ben a fiatal feleség meghalt és már 1515-ben létrejött jó kapcsolat jegyében javasolta Miksa császár Zsigmondnak, hogy a Sforza-házból való Bona hercegnőt vegye feleségül. Zsigmond király kedvezően reagált az ajánlatra. Támogatta ezt Szydłowiecki kancellár és Tomicki alkan-cellár is, míg a velük szembenálló Laski primás vezette tábor ellenezte és Lengyelországon belül kívánt Zsigmond számára feleséget találni. Sajátos fintora a történelemnek, hogy a házasság a hercegnővel létrejött (1518) és a fiatal Bona királyné Lengyelországba érkezvén hamarosan a legfőbb támogatója és vezetője lett a Lengyelországon belüli Habsburg-ellenes tábornak. E látszólagos ellentmondásnak nagyon egyszerű a magyarázata. Bona királyné atyai öröksége révén jogosult

⁷⁸ Hist. dypl. 63.

⁷⁹ Uo.632–633.

lett volna az V. Károly csapatai által elfoglalt Milánó megszerzésére, de természetesen az adott viszonyok között erről szó sem lehetett. Ráadásul édesanyja, Izabella jelentős birtokokat kapott hozományként Apulia és Calabria tartományokban Lodovico II Moro-tól, továbbá Bari és Rossano városokat. Ezek a hercegségek, illetve területek a nápolyi királyság hűbértartományai lévén, szintén V. Károly illetégségébe tartoztak, így a hűbéri jogot és az ebből származó rendelkezési jogot a császártól kellett megkapni. Ráadásul II. Ferdinánd nápolyi király özvegye végrendeletében sógornőjére, Aragóniai Izabellára, vagyis Bona királyné anyjára hagyott jelentős területeket és örökség révén ezek is Bonára szálltak. Ezeknek a hűbértartományoknak és az ezekből származó komoly jövedelmeknek a megszerzése jelentette Bona királynénak, és ezzel együtt az egész lengyel diplomáciának a legfőbb törekvését az 1520-as évek elején. Már Miksa császár alatt a császár közelében tartózkodott szinte állandóan Jan Dantiszek, aki Miksa halála után természetesen V. Károlyhoz csatlakozott és fő feladatának az itáliai örökség megszerzését tekintette. Az ezzel kapcsolatos huzavona miatt Bona királyné egyre nagyobb gyűlölettel viseltetett a császár, illetve az egész Habsburg politika iránt. Így vált fő szövetségesevé Lengyelországban Laski primásnak.⁸⁰ Ez volt tehát az az itáliai örökség, amelynek biztosításával, illetve megtagadásával Habsburg Károly Lengyelországot a császárválasztási ügyben a maga oldalára kívánta állítani.

Az 1519-es császárválasztás története ismert és ebben a Fuggerek szerepe és jelentősége úgyszintén. A magyar-cseh történetírás eléggé kidolgozta a II. Lajos környezetében lévő személyek közreműködését az ifjú király manipulálásában és az ebből való nyereszkedési kísérletet is. Végül is győzött a „papírforma” és sem a Károly-ellenes erők, sem a Zsigmond-féle lengyel beavatkozási kísérlet nem érte el célját, nem sikerült I. Ferenc részére a császári trónt biztosítani. De a lengyel és a francia diplomácia kapcsolatfelvétele ez időben megtörtént.⁸¹

A császárválasztás ügyének elrendeződése után az új császár és Zsigmond király között a kapcsolat gyakorlatilag jó volt, azonban az említett itáliai örökség ügye állandó feszültséget jelentett a Habsburg-lengyel kapcsolatrendszerben. Ráadásul V. Károly a családi szálak révén, ha nem is pártfogolta egyértelműen a német lovagrendet de kétségtelen, hogy nem lépett föl világosan Zsigmond király és Lengyelország érdekei mellett sem. 1522-ben a helyzet további kellemetlen alakulását hozta, hogy a X. Leo halála után VI. Adorján pápa került a római Szentszék élére, aki németalföldi származású lévén (és V. Károly gyermekkorában, annak nevelőjeként működve) egyértelműen a Habsburg politikát támogatta. A már említett vitatott kérdésekben többször is Lengyelország ellen foglalt állást.

1521-ben V. Károly seregei elfoglalták Milánót, ami I. Ferenc francia király részére komoly veszteséget jelentett. A katonai helyzet 1522-ben a franciák számára további nehézségeket hozott, (Genova eleste) diplomáciailag is gondjaik támadtak. Ezért a francia király jónak látta ismét a lengyel kapcsolatot felújítani. 1522. decemberében Zsigmondhoz küldte követét, Antonio Rincont. A javaslatban ezúttal is a török elleni segítség ígérete hangzott el, cserébe viszont az V. Károlyval

80 I. m. 649–650. Lodovico II Moro, Sforza herceg, Milánót kormányozta (1481–1499).

81 A téma részletes ismertetésére ld. PAJEWSKI 1930. művének I. fejezetét. A téma magyar feldolgozását ld. E. KOVÁCS Péter 1991.

szembeni támogatást kívánta. A biztató válasz hallatán 1523. májusában Lengyelországba küldte Rincont, immár konkrét szövetség létrehozásának ajánlatával, amit a kor szokása szerint a két dinasztia közti házassággal kívántak összekapcsolni. Zsigmond-Ágostnak francia királynőt ajánlott feleségül Ferenc király. Mivel a Habsburgok továbbra is a német lovagrendet támogatták, illetve a császár követeket küldött ez időben Moszkvába, amely követség nyugtalanította Zsigmondot, végül is a lengyelek elfogadták a francia ajánlatot. A szövetség megkötésére csak azért nem került sor, mert Rinconnak nem volt fölhatalmazása. Ezért úgy döntöttek, hogy a megállapodás létrehozására a lengyelek küldenek követet Franciaországba. Ez a diplomata a később Magyarországon is ismertté vált és a magyar történelemben szintén jelentős szerepet játszó főúr a lengyel primás rokona, Hieronim Laski volt.⁸²

Külön figyelmet érdemel a lengyel–török kérdés. Mint arról korábban szó volt, Lengyelország részben közvetlenül, részben a törökökkel szövetségben határait támadó tatár hordák révén jelentősen fenyegetve volt. Azonban a lengyel politika az 1497-es moldovai hadjárat után bizonyos fenntartásokkal figyelte a nyugat-európai és pápai kísérleteket a török elleni nagyszabású támadó hadjáratra. Kétségtelen, hogy a lengyelek saját érdekeiktől és a közös tradíciótól vezettetve, szimpátiával és őszinte segítő szándékkal figyelték Magyarország küzdelmét a török birodalom ellen. Azonban épp a török megnövekedett katonai, gazdasági erejét figyelembe véve egyre inkább arra hajlottak, hogy a törökkel nem háborúzni, hanem kiegyezni kell. Magyarországgal együtt a lengyel követek is résztvettek az 1520-as évek elején a német birodalmi gyűléseken. 1522-ben Nürnbergben is ott vannak, azonban a tárgyalások sikertelensége láttán a következő évben a lengyel diplomácia már nem látta értelmét, hogy követeit elküldje a birodalmi gyűlésre és ez évtől, 1523-tól konkrét lépéseket tett a törökkel minél hamarabb, minél hosszabb időre létrehozható fegyverszünet érdekében. Különböző diplomáciai okok miatt ennek megkötésére végül is 1525. november 18-án került sor, s bár a lengyel király hosszabb időre szeretne volna, a török csak 3 évre állapodott meg. A törökkel folytatott tárgyalások miatt a lengyel diplomáciát számos támadás érte.

1523. májusában Tommaso de Vio bíboros Kelet-Európába indult, magyarországi, lengyelországi és csehországbeli legátusként. Feladata, hogy a török elleni szövetség mielőbbi megszervezését végrehajtsa. De az is ismert, hogy a magyarok részére küldött pénzt a pápai legátus nem adta át, hanem azt a következő évre halasztott hadjáratra zárta. Lengyelország királyát, Zsigmondot a Szentszék nyílt bírálattal illette, amelyet Achilles de Grassis bíboros juttatott el a királynak a törökkel való béketárgyalás miatt. Zsigmond király ezt a pápai megbízotthoz intézett levélben kemény hangon utasította vissza. Sőt, kifejezte személyes fölháborodását és neheztelését Adorján pápára is. Említett levelében azt írja a bíborosnak, hogy a lengyel királyi családban már volt egy előd, I. Ulászló, aki Várnánál a kereszténységért életét adta, tehát önekik nem kell a török elleni harccal példálózni. Ugyanakkor vázolta Lengyelország nehéz helyzetét és azt, hogy Európában a keresztény fejedelmek egymás ellen harcolnak. Elmondta, hogy ő is hajlandó a ke-

⁸² A francia diplomáciára ld. BOURILLY 67–68. Laskira ld. AT VI., 207, 214; 217. Vö. Hist. dipl. 640–641.

reszténység ügyéért harcolni, de csak akkor, ha azt látja, hogy a keresztény világ is törődik Lengyelországgal.⁸³

A 16. század első felében Lengyelország a közép-kelet-európai nagyhatalmak közé tartozott, meghatározó erővel rendelkezve a térségben. Ez a befolyás megnyilvánult a lengyel diplomácia fejlettségében, amely ha nem is érte el az élenjáró velencei, vagy vatikáni külszolgálat színvonalát, de megközelítően egy szinten állt a Habsburg és francia diplomáciával. Különösen Zsigmond király hosszú uralkodása alatt nagyszámú követséget indítottak a világ különböző részeibe, 1500–1548 között összesen 148-at. Általában egy-egy követ elküldése nagyszámú kíséretet is jelentett, amely 30–40-től több száz főig terjedhetett. Az ilyen követségbe rendszerint nem egy, hanem több követ is részt vett és legalább egy titkár, de találunk több titkárt is a nagyobb küldöttségekben. A követség vezető tagjai több nyelvet beszéltek, de általában az európai diplomáciában a 16. században elegendő volt az akkor elterjedt, és Lengyelországban a mindennapi érintkezésére használt latin nyelv tudása. Tolmácsot a lengyel diplomáciai küldöttségek elsősorban akkor vittek, ha Törökországba, vagy a krími tatárokhoz indultak. A küldöttségek vittek magukkal olyan személyeket, akik futárként az értesítést hazajuttatták a királyi udvarba. Ugyanakkor sok esetben ismerősöket, nemes embereket, illetve világot látni akaró rokonokat is vittek a királyi családból, vagy a követ családjából.

A követség létszáma egyrészt függött attól, hogy milyen országba mentek, másrészt, hogy a cél, amit el kívántak érni hosszabb, vagy rövidebb időt vett igénybe. Az V. Károlyt elkísérő, már említett Jan Dantiszek, aki idejének jelentős részét (1524–1532 között) V. Károly mellett, nagyobb felét Spanyolországban töltötte, mindössze négy-öt embert vitt magával, elsősorban a költségek miatt. Sajnos, nem tudjuk, hogy 1523. őszén Szydłowiecki kancellár mekkora kísérettel utazott, azt azonban igen, hogy amikor 1527-ben I. Ferdinánd királyhoz ment a magyar-Habsburg ügyben közvetíteni, akkor küldöttsége mintegy 150 lovast számlált. A források följegyzik azt is, hogy Hieronim Laski 1524-ben Franciaországba utazva ámulatot keltett kíséretének ragyogásával és fényességével. A lengyel delegációk különösen igyekeztek elkápráztatni a fogadó országot akkor, amikor Moszkvába vagy Isztambulba utaztak. 1528-ban a lengyel követ pl. 100 lóval érkezett Törökországba, az 1560-as években pedig több száz főnyi kísérettel vonultak be. Volt ebben bizonyos túlzás is időnként, ezért az anyagias és takarékos Zsigmond király egy dühös hangú levélben nemtetszését is kifejezte Szydłowieckinek, egy sajnós, pontosan nem datált levélben. „...A mieink nem képesek másként ellátni ezt a funkciót mint hatalmas kísérettel és pompával, ugyanakkor látjuk, hogy a legnagyobb uralkodók és a pápa követi csekély költséggel és fényűzéssel szoktak érkezni.” A szövegkörnyezet alapján föltételezhetőleg ez a levél 1523. végéről való, azonban nyilvánvalóan nem az 1523. október-november-decemberi Szydłowiecki-féle küldöttségre vonatkozott a kritika.⁸⁴

A diplomáciai úton lévő követek kötelesek voltak küldetésükről már menetközben informálni az uralkodót. Ez rendszerint levélben történt, amely levelezés rövid és célratoró információkat tartalmazott. Akadnak persze olyan részletes és

⁸³ A témát érinti PAJEWSKI 1930. 34–35. Vö. Hist. dypl. 646–647.

⁸⁴ Hist. dypl. 756–760.

alapos leírások is, amelyek a konkrét témán túl az adott országot, udvart bővebben is bemutatják, s kitértek a diplomáciai tevékenység során velük kapcsolatba került egyéb személyekre is. A tárgyalt korszak lengyel diplomatái közül messze kiemelkedik e tekintetben Jan Dantiszek, aki a korabeli Spanyolországról küldött részletes beszámolókat. Amikor a követ hazaérkezett, rövid időn belül köteles volt újáról részletes, pontos zárójelentést készíteni és benyújtani. Ezek 1503-tól a királyi udvarban külön kötetekbe másolva (*Libri legationum*) rendszeresen egy helyen voltak összegyűjtve. Ezek közül a legismertebb pontosságával, alaposágával és részletességével legkiemelkedőbb Szydłowiecki kancellár 1523-as őszi bécsújhelyi, illetve pozsonyi újáról történt beszámolója. 20. századi történétírók véleménye szerint ezen nagy terjedelmű beszámoló oka talán a kancellár azon igyekezetéből eredt, hogy saját személyét és tevékenységét a lehető legjobb megvilágításban mutassa be.⁸⁵

Külön figyelmet érdemel a postaszolgálat, amely az előbb említett kapcsolattartást lehetővé tette a küldetésben lévő diplomata és az uralkodó, azaz Lengyelország között. A 16. század első felének adatai szerint Spanyolország és Lengyelország között a levél útjához három-öt hónapot kell számolni, Róma és Lengyelország között nyolc-tíz hetet, a Bécs Lengyelország útvonalon pedig három-hat hetet. Természetesen ez függött az igénybe vett szolgáltatástól, illetve az évszaktól is. Ekkoriban még nem működött hivatalos állami posta, hanem magán-személyek, alkalmi futárok, illetve kereskedők működtek közre, akiket részben pénzért, részben személyes kapcsolatok alapján vehettek a lengyel diplomaták igénybe. Elsősorban ki kell emelni a Fuggerek és az V. Károly alatt egyre inkább hivatásos postai szolgáltatást végző Taxis-családot és az általuk szervezett magán postahálózatot, amely összekapcsolta Bécset, Németalföldet, Franciaországot Itáliát, Spanyolországot, a központja pedig Brüsszelben volt. Külön, rendszeres postajárat működött Krakkó és Bécs között, amelynek pontos menetrendjét ismerjük: Krakkóból vasárnap reggel indult a futár, aki szerda délután ért általában Bécsbe, onnan éjszaka indult tovább Velencébe, ahova következő kedden érkezett meg. Ellenkező irányban szintén kb. tíz nap alatt járta meg az utat a futár, ami az 1125 kilométeres távot alapul véve kb. 100 km-es napi sebességnek felel meg. Ez azonban már a Taxisok által megszervezett profi postarendszernek volt betudható.⁸⁶

Voltak persze kivételes, rendkívüli alkalmak, pl. 1526-ban a mohácsi csata híre 8 nap alatt járta meg a Velence–Krakkó közti távolságot. Érdekes módon a 16. század második felére a lengyel belső viszonyok romlása következtében ez az előbb említett 10 nap 15 napra romlott. A Vilno–Róma távolság a 16. században általában 8 hetet vett igénybe, a Krakkó–London, Krakkó–Amsterdam távolság Gdanzskig szárazföldön, onnan tengeren általában 2–3 hétbe került. A már említett Dantiszek példája alapján Spanyolországba levelet eljuttatni akár Nápolyon, akár Gdanzskon át, onnan pedig a Földközi tengeren, illetve az Északi tengeren és az Atlanti óceánon át minimum 3 hónap volt szükséges.⁸⁷ Az itáliai utak fontosságát Bona királyné itáliai kapcsolatai, illetve ottani birtokai tették indokolttá.

85 Uo., 762–765, Davies 378–379

86 Hyst dypl. 777–779.

87 DAVIES 380.

Ezek nagy költségeit részben a Fuggerek velencei háza segítségével finanszírozták.⁸⁸

A diplomáciai posta említett nagy fejlődésében európai viszonylatban is, Lengyelországban is meghatározó szerepe volt az 1515-ös bécsi konferenciának, ekkor épültek ki különböző országok és udvarok között bécsi központtal a vonalak.⁸⁹

Lengyelországban természetesen mindennek legfőbb irányítója a király, gyakorlatilag azonban a diplomácia intézője az ország kancellárja volt. Ez azonban csak a legfőbb irányítást és a koncepció kidolgozását jelentette, az egyes részletkérdéseket és a konkrét területeket az alkancellárok, vagy azok egyike intézte. A különböző szakmai ügyeket négy titkár intézte, (protonotarius) akik élén egy főtitkár, secretarius supremus állt. Ezek írták a leveleket, a követ utasításokat, hozzájuk futottak be a különböző helyekről küldött levelek. Ezek koruk legjobban képzett emberei voltak, nem egy közülük kiváló humanista.⁹⁰ A diplomáciai küldetésbe indulók között a legmagasabb szintet az orator jelentette, alacsonyabb szintű volt a nuncius, esetleg internuncius, továbbá számon tartotta mint alacsonyabb fokozatú küldöttet a lengyel diplomácia az agenst. A legalacsonyabb fokot, a missilis, a hírvivő elküldése jelentette. A Lengyelországban lévő külföldi diplomaták közötti rangsorban az első helyet egy 1516-os pápai bulla alapján a pápai követ foglalta el.⁹¹ Amikor tehát esetünkben azt látjuk, hogy a Bécsújhelyre induló delegációt maga Szydłowiecki kancellár vezeti, ez az ügy rendkívüli fontosságát, valóban Zsigmond király személyének képviselését jelentette, illetve azt, hogy a kancellár is rendkívüli fontosságot tulajdonított a személyes jelenlétnek.

A NÉMET LOVAGREND ÉS LENGYELORSZÁG

A német lovagrend a 13. sz. első felében jelenik meg a Lengyelországgal szomszédos területeken és szinte ettől a pillanattól kezdve állandó konfliktus alakul ki a lovagrend által megteremtett önálló állam és a lengyel királyság között.⁹² Ez az évszázad folyamán változó intenzitással folyt, igazán béke soha nem volt. A konfliktus állandóan mozgásban tartotta az európai diplomáciát is, hisz vitathatatlan, hogy a német birodalom és a német-római császárok támogatását élvező lovagrend az európai hatalmi viszonyok mindenkori alakulásától függően kapott kisebb, vagy nagyobb támogatást. Katonai téren a 15. századra egyre inkább Lengyelország kerekedik fölül. 1410-ben a grünwaldi csata nagy győzelmet jelentett a lengyel sereg számára, ezt követte az első toruni béke, 1411, majd 1456-ban ismét a lengyelek arattak elsöprő győzelmet és 1466-ban ismét Torunban kötöttek békét (második toruni béke).⁹³ De ez a béke sem hozott igazi békét a két fél között, mint ahogy a korábbi hasonló megállapodások sem. A konfliktus alapvetően abból

88 I. m. 389.

89 I. m. 379–380.

90 I. m. 378–379.

91 Uo. 381–384.

92 ZOMBORI I.1988. 94–108.

93 ENGELMANN 1986. 32.

eredt, hogy a német lovagrend szervezetéből és fölépítéséből következően agresszív, hódító jellegű politikát folytatott ami beleütközött a szomszédos Lengyelország területi, politikai, gazdasági érdekeibe.

A 16. század elején a konfliktus még élesebb, még határozottabb formában merült föl. Ennek fő oka a Brandenburgi család tagjainak fokozott aktivitásában keresendő. A család oldalághoz tartozó Brandenburgi Frigyes ansbachi örgróf nyolc fiú utódot mondhatott a magáénak. A német lovagrend nagymesteri székének megüresedése alkalmával, 1511-ben az örgróf Miksa császár segítségét kérte, hogy a választás útján betöltendő tisztet egyik fia, Albert kapja. Miksa udvarában találjuk Kázmér örgrófot, Frigyes másik fiát, aki Miksa bizalmasa volt és az ő közbenjárása jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a támogatást valóban megadja. A közbenjárás azt jelentette, hogy Miksa megkérte Zsigmond királyt, járuljon hozzá Albert nagymesterré választásához, amit megerősített, hogy a magyar király, II. Ulászló is közbenjárt Zsigmondnál.

Albert nagymesterré választását az is megkönnyítette, hogy a lovagrend képes helyzetében jobbnak látta olyan vezetőt keresni, aki birodalmi fejedelmi családból származik. Ezzel a rokoni szálak és a birodalmi szolidaritás reális erejét is megnyerni remélték.

Azon már nem kell meglepődni, hogy Ulászló királyt bizalmasa, Brandenburgi György örgróf, (szintén Frigyes örgróf fia) vette rá, hogy ezt a kedvező véleményt kinyilvánítsa testvérének, Zsigmond királynak. Így valóban Albert lett a nagymester. Ő viszont, miután bekerült a nagymesteri székbe, semmiféle tiszteletet nem mutatott a lengyel király, Zsigmond irányába, hanem folytatta elődje, Frigyes lengyel-ellenes politikáját, amelynek az volt a célja hogy az 1466-os toruni béke káros következményeit mihamarabb megsemmisítse. E feltételek szerint ugyanis a nagymester a mindenkori lengyel király hűbérese volt, akinek hűbéresküt kellett tenni és engedelmséggel tartozott. Albert herceg azonban a hűségeskü letételét megtagadta és a toruni béke által Lengyelországnak adott Balti tengermelléki területeket, Gdansk városával és más egyéb területekkel együtt mindenáron vissza akarta szerezni. Mivel katonailag a rend nem volt elég erős, ezért tárgyalásokkal és különböző szövetségekkel próbálta a nemzetközi támogatást maga javára fordítani. Azt szerette volna, ha Miksa császár nagy nemzetközi tekintélyével felsorakozik a lengyel király ellen a lovagrend mellett. Ez ügyben nemcsak testvérei révén járt közbe, hanem a német birodalmi gyűlésnél is. Azonban az 1512-es birodalmi gyűlés ezt a segélykérést elutasította, Miksa is kitért a közvetlen segítség elől, viszont ígéretet tett arra, hogy követet küld az orosz nagyfejedelemhez és bizonyos közvetítő, szövetséget előmozdító tárgyalásokat kezdeményez az orosz nagyfejedelemmel. Történt mindez az 1512–13 és 14-ben. Ezek után nem meglepő, hogy az 1515-ös bécsi kongresszuson a három uralkodó, Miksa, Zsigmond, és Ulászló mellett Albert nagymestert is ott találjuk, és a nemzetközi kérdések tárgyalása kapcsán a német lovagrend ügye is fölmerült. Azonban mivel a lovagrend nem érte el azt, amit szeretett volna, a konfliktus tovább fokozódott.⁹⁴

1515-ben a találkozó során egyebek között abban állapodtak meg, hogy a vita eldöntésére bírakat kérnek föl, mégpedig négy személyt: Miksa császárt, II. Ulász-

94 HERMANN Zsuzsanna 1961. 46–50.

ló magyar- és cseh királyt, továbbá a két uralkodó kancellárjait. Azonban ez a társaság soha nem ült össze. Már 1516-ban a nagymester kísérletet tett arra, hogy fegyveres konfliktust robbantson ki, azonban még a támogatói is, (egyebek között testvére, a Miksa udvarában lévő Kázmér örgróf) a békés tárgyalásokra hívta föl figyelmét. Miközben a lengyelek az 1517–18-as években a tatárokkal, illetve a moszkvai fejedelemséggel vívott harccal voltak elfoglalva, Albert nagymester nem mert ugyan katonailag föllépni, de diplomáciai téren állandóan lengyel-ellenes szövetség létrehozásán fáradozott. 1519-ben a Lengyelország elleni orosz támadás kapcsán Albert úgy érezte, hogy itt az alkalom és kitört a nyílt, fegyveres konfliktus, amely azonban 1520. tavaszára a lengyelek fölénybe kerülését, majd győzelmét hozta. Gyakorlatilag a német lovagrend államának jelentős részét sikerült a lengyeleknek elfoglalni. A rendet a teljes bekebelezéstől csak X. Leó pápa, II. Lajos, továbbá a brandenburgi, a mainzi és a szász választófejedelmek együttes föllépése mentette meg. Kérésükre fegyverszünet megkötésére került sor. A megkezdett tárgyalásokat azonban a nagymester ismét félbeszakította, ugyanis sikerült erőit rendezni, ráadásul Dániából II. Keresztély királytól is fegyveres segítséget kapott, így ellentámadásba ment át. Azonban a siker rövid ideig tartott és a lengyelek kerültek fölülr. 1521-ben megkötötték a toruni fegyverszünetet.⁹⁵

Ezt a toruni fegyverszünetet négy évre tervezték és az elgondolás szerint ez idő alatt döntőbírák segítségével kellett volna a konkrét feltételeket és vitatott kérdéseket rendezni. Ezek a döntőbírák a következő személyekből álltak: V. Károly császárból, aki azonban a birodalomból való eltávozása miatt ezt a tisztséget Ferdinánd főhercegre ruházta, továbbá II. Lajos magyar-cseh királyból. A két uralkodó képviselte a bírák vezető szintjét, utánuk következett négy döntőbíró: Lang Máté salzburgi érsek, György szász herceg, az esztergomi érsek és Szatmári György pécsi püspök.⁹⁶ A kijelölt bírák készültek feladatukra, de még a tárgyalások idejéről és helyéről sem tudtak megegyezni, nem is szólva arról, hogy Lengyelország halogatta az egész tárgyalást, mert joggal tartott attól, hogy a kijelölt bírák az 1466-os toruni béke szigorú feltételeit enyhíteni kívánják a lovagrend érdekében.

1523-ban szinte egész évben azon fáradozott Tommaso de Vio bíboros, pápai legatus, hogy rávegye Zsigmond királyt, fogadja el a német birodalmi gyűlést döntőbírónak, de a király ezt határozottan visszautasította.⁹⁷ A lengyel politika 1523-ban egyébként is elég nehéz helyzetben volt, mert a rövid időre vele szövetséget kötő Mehmed Girej tatár kán életét vesztette, így várható volt a tatár konfliktus kiújulása. Hasonlóképpen nehézséget jelentett a lengyelekkel szemben nem túl barátságos Adorján pápa politikája is. Azonban az év végére a helyzet kedvezőbbre fordult. A moszkvaiakkal kötött fegyverszünet ezen oldalról – legalábbis ideiglenesen – nyugalmat jelentett. Az év végén elhunyt VI. Adorján pápa és utóda sokkal barátságosabb nézeteket képviselt. Végül nagy segítség volt a lengyelek számára, hogy a lovagrendet határozottan, ha kellett fegyverrel és sereggel is támogató II. Keresztély dán királyt saját alattvalói elkergették.⁹⁸

95 Hist. dypl. 636–638, továbbá FRAKNÓI 1902. II. 351–352.

96 FRAKNÓI i. m. 351; és ANKWICZ-KLEEHOVEN 1959. 225–226.

97 KOLANKOWSKY 1908, 337–338.

98 Hist. dypl. 639–640.

II. Lajos, aki többször is kísérletet tett a bírák összehívására, miután látta, hogy nem jár sikerrel, arra törekedett hogy mihamarabb mondják ki a fegyverszünet időtartamának az eredeti 4 évről hosszabb időre történő meghosszabbítását. Támogatta ebben a törekvésében VII. Kelemen pápa is, aki az egész ügyre szeretne volna a Szentszék hatáskörét kiterjeszteni. Ezért pápai legátust küldött Moszkvába és elődjénél, VI. Adorjánál jobb, barátságosabb kapcsolat kiépítésére törekedett a lengyel királlyal. El kell ismerni, hogy a pápát nem egyszerűen csak saját tekintélyének és politikai befolyásának növelési vágya vezérelte, hanem az amiatti ószinte aggodalom, amit akkor a hozzáértők Európában már nagyon jól láttak: a római katolikus egyház tekintélyét fenyegető lutheri tanok nagy népszerűsége tettek szert a német lovagrend tagjai körében. A pápa megértette, hogy a német birodalmi fejedelmek között elterjedt szekularizációs folyamat bármikor átterjedhet a német lovagrend államára és a nagymester, esetleg szekularizálhatja államát.⁹⁹ Ezért 1524-ben VII. Kelemen azt fontolgatta, hogy Lutherrel való kapcsolatai miatt megfosztja tisztétől a nagymestert, ami szintén a gyors rendezésre ösztönözte Albertet.¹⁰⁰

Sajátosan alakult a lengyel-magyar viszony a német lovagrenddel kapcsolatban. Ugyanis II. Lajos és felesége, Mária királyné az udvar bizalmasának számító Brandenburgi György örgróf közreműködésével rendszeresen közvetíteni próbált a két fél között, mégpedig oly módon, ami nem nagyon tetszett Zsigmond királynak. 1522. áprilisában, amikor a magyar-cseh királyi pár Prágában tartózkodott, a nagymester váratlanul odautazott, hogy Lajos segítségét kérje. Zsigmond azonnal tiltakozott Lajosnál a szívélyes prágai fogadtatás miatt.¹⁰¹ Albert herceg 1522 augusztusában Bécsbe utazott, ott Ferdinánddal, mint Károly helytartójával tárgyalt és szeretne volna elérni, hogy az egész ügyet a német birodalmi gyűlés elé vigyék. Ferdinánd azonban csak ígéreteket tett, de azt is úgy, hogy előtte II. Lajossal egyeztetni fog.¹⁰²

1523. februárjában, amikor a magyar király megint Prágában tartózkodott, a nagymester ismét odautazott és a fentebb említett, Ferdinánd főherceggel történt egyeztetés után arról tárgyalt, hogy az uralkodó őt nevezze ki a török ellen tervezett nagyszabású hadjárat fővezérévé. Természetesen ebben az elképzelésben közreműködött a magyar királyi pár kíséretében lévő Andrea de Burgo és Bernhard von Cles. Zsigmond már a fővezérség gondolatára is rendkívül élesen tiltakozott, és figyelmeztette unokaöccsét: a magyar urak soha nem egyeznének bele abba, hogy egy ilyen, magyar érdekeket szolgáló hadi vállalkozás vezére idegen nemzetiségű legyen. Ami azonban döntő fontosságú, ettől kezdve Zsigmond igyekezett II. Lajosnak politikai téren kellemetlenséget okozni és mindenáron megakadályozni, hogy a Lajos által tervezett, a lovagrend és Lengyelország között fennálló fegyverszünet meghosszabbítására irányuló tárgyalásra sor kerüljön. Ami a legsúlyosabb következmény Magyarország számára, hogy valójában Lajos ezen lépése miatti haragjában és sértődöttségében döntött úgy Zsigmond: a nyár végére, majd őszre

99 ANKWICZ-KLEEHOVEN *uo.*; FRAKNÓI 1902. II., 352–353

100 Hist. dypl. 642.

101 HEISS, 1974. 122; ANKWICZ-KLEEHOVEN 1959. 225–226.

102 *Uo.*

tervezett Ferdinánd–Lajos–Zsigmond közti hármas találkozóra nem fog személyesen eljönni. Így tehát a jelen tanulmányban tárgyalt 1523-as Szydłowiecki-féle naplóból megismerhető összejövetelen Zsigmond király nem a kétségtelenül meglévő belpolitikai, illetve külpolitikai okok miatt, hanem a német lovagrend ügyében 1522–23-ban megnyilvánuló magyar politika miatt nem kívánt résztvenni.¹⁰³ A király tisztában volt azzal, hogy Ferdinánd és Lajos egyaránt olyan engedményekre akarná őt rávenni, ami Lengyelország érdekével ellentétes. Ezért számos levélben ígéri ugyan, hogy eljön, de valójában nem akart személyesen találkozni sem Lajossal, sem Ferdinánddal.

Bár a jelen témán időben túllép, a kérdés lezárásához hozzátartozik, hogy 1524. októberében Albert herceg ismét Budára utazott, hogy a lassan határidejéhez közeledő fegyverszünet ügyében Lajos segítségét kérje. Meg is egyeztek, hogy 1525. január 6-án Pozsonyban találkoznak, de ehhez a lengyel király beleegyezésére is szükség volt. Azonban ez sokáig késett, így a január 6-i dátum már nem kerülhetett szóba. Ugyanis a jelzett időpontban II. Lajos, Zsigmond és Albert személyesen találkozott volna. A nagymester ugyan Bécsbe utazott, de a konkrét tárgyalásra Budán, 1525. január 18-án került sor. Ezen azonban csak a magyar király, és a német lovagrend delegációja vett részt, illetve az itt tartózkodó pápai nuncius, Campeggio, valamint a német birodalom követei, továbbá hat magyar püspök. Lajos arra törekedett, hogy a felek között mihamarabb érjék el a fegyverszünet meghosszabbítását. A nagymester végül is február 8-án elutazott Budáról, anélkül, hogy konkrét eredményre jutottak volna. Kétségtelen, hogy ezek az 1524. év végi, 1525. eleji tárgyalások jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy 1525. április 10-én Krakkóban létrejött a lovagrend és a lengyel királyság ügyét véglegesen rendező megállapodás. Mint ismeretes, ez oly módon következett be, amely megoldástól a pápa tartott, a lovagrend területének szekularizációjával, világi fejedelemség alakításával, amely a lengyel királyság részét képezte. A végleges megállapodás létrehozásában közreműködött Brandenburgi György és Statileo János, akiket Lajos küldött oda. Kétségtelen azonban, hogy szerződés elsősorban a lengyel külpolitika meghatározó két egyéniségének, Szydłowiecki kancellárnak és Tomicki alkancellárnak köszönhető. Az ő közreműködésük és határozott irányvonaluk nélkül erre a megoldásra nem kerülhetett volna sor.¹⁰⁴

LENGYELORSZÁG ÉS AZ OROSZ–TATÁR VESZÉLY

Lengyelország konfliktusa az orosz nagyfejedelemséggel elsősorban a litván–orosz ellentét miatt jött létre. Ugyanis a perszonalunióban lévő litván-lengyel szövetség litván fele támadásaival rendszeresen veszélyeztette, a 15. század végén és a 16. század elején pedig kifejezetten akadályozta a moszkvai nagyfejedelem vezetésével megindított egyesítő törekvéseket. Ezért szinte állandósult fegyveres konfliktusra került sor, már III. Iván uralkodása alatt, (1462–1505) és még inkább utódja, III. Vaszilij (1505–1533) uralkodása idején. A nyílt háborúk

103 HEISS im. 121–222.

104 Hist. dypl. 643; ANKWICZ-KLEEHOVEN 227–229.

1507–1508, majd 1512–1522, végül 1534–37. között folytak és csak 1537-ben zártak le a határok kijelölésével.¹⁰⁵ A fegyveres konfliktusok önmagukban is sok kárt és nehézséget jelentettek Lengyelországnak. Ezen túlmenően azonban az orosz nagyfejedelem arra törekedett, hogy Lengyelország ellen szövetségest találjon. Így került sor a kapcsolat föl vételre a német lovagrenddel, hasonlóképpen keresték az oroszok, a moldvai fejedelem, illetve a tatárok segítségét és szövetségét. De az igazi gondot Zsigmond király számára Miksa császár és az orosz nagyfejedelem között létrejött közvetlen kapcsolat jelentette, amelyet Miksa 1512-ben jószándéka bizonyítékaként, közvetítői tevékenységének és a lengyel-porosz meg egyezés igényének hangoztatásával kezdeményezett. Azonban Zsigmond ezt már akkor, de még inkább 1519. után, V. Károly császársága alatt, olyan eseménynek tekintette, amely Lengyelországot nemzetközi téren fenyegeti. A helyzetet áttekinthetetlenné tette az a tény, hogy a Krím térségében található, időnként egymással is harcoló tatár hordák megbízhatatlan politikai tényezőt jelentettek és ha időről-időre akár az orosz, akár a török vagy a lengyel uralkodó szövetségét vállalták is, ez nem jelentett megbízható politikai megoldást, mert bármelyik pillanatban felrúghatták és fel is rúgták. Másrészt, a sajátos tatár belső viszonyokból következően az egyes tatár kánok halála azonnal megváltoztatta a megígért és esetleg be is tartott szövetségi rendszert.

Így történt ez 1515. áprilisában is, amikor meghalt a tatár kán és a lengyel, litván, illetve moszkvai diplomaták egyaránt arra törekedtek, hogy az új krími kánt a maguk oldalára állítsák. Ugyanis Girej kánnak sikerült a szerteágazó kapcsolatrendszerben álló és egymással rivalizáló tatár hordákat egyesíteni és így ez a tatár szövetség komoly veszélyt jelentett akár az oroszok, akár a lengyelek ellen. 1516-ban azonban Zsigmondnak sikerült a tatárokkal szövetséget kötni, de ez csak 1519-ig maradt így, ekkor a tatárok Moszkva oldalára álltak és az orosz–német lovagrend–tatár kán hármasság szövetség fenyegető veszélyként jelent meg Lengyelország számára.¹⁰⁶ Zsigmond helyzetét azért is nehezzé tette a tatárok időnkénti támadása, mert ezek kiegészítették a törökök Lengyelország elleni támadásait. A tatár támadások földrajzilag a Lengyelország kulcsának számító Kamienec vára ellen irányultak, és ennek megvédésére, megerősítésére kellett a lengyel uralkodónak mindig fokozott gondot fordítani.¹⁰⁷

Az 1519-es orosz–tatár szövetség támadása Lengyelország számára azért is súlyos gondot jelentett, mert Zsigmond király megpróbált nemzetközi szinten előretörni a császárválasztásban történő beavatkozása révén, ami nem járt sikerrel. Így a diplomáciai kudarc párosult az előbb említett, délről, keletről jövő fegyveres támadással.¹⁰⁸ A nehéz helyzetben vigasztalást jelentett, hogy taktikai megfontolásból az oroszokkal szövetségben álló német lovagrend nem indított fegyveres támadást, ami a moszkvai nagyfejedelmet felháborította és ez a lengyelek számára fenyegető porosz-orosz szövetség felbomlását jelentette. A német lovagrend ellen hamarosan föllépő Lengyelország sikereket ért el és ez végképp azt eredményezte, hogy Vaszilij

105 TOPOLSKI 1989. 106.

106 Hist. dypl. 631–632.

107 KOLANKOWSKI 1908. 324–325.

108 Hist. dypl. 636.

nagyfejedelem nem a meggyöngült lovagrenddel, hanem a nagyobb tekintélyt jelentő V. Károly császárral kereste a szövetséget.¹⁰⁹ A másik pozitív változás Lengyelország számára az volt, hogy Vaszilij egy új tatár főurat ültetett Kazanyban a tatár horda élére és Mehmed Girej kán ezt a riválist fenyegetőnek érezve saját hatalmára, ismét szövetséget kötött Zsigmond királlyal 1521-ben. Ez a lengyel-tatár szövetség jelentősen lendített az oroszok elleni háború ügyén, így mind az orosz nagyfejedelem, mind Zsigmond király belátta, ügyeik szempontjából a legelőnyösebb, ha fegyverszünetet kötnek. Ennek köszönhető, hogy az 1520-ban elkezdett béketárgyalások 1522-ben konkrét eredménnyel jártak és létrejött az öt évre szóló fegyverszünet, amely az 1508-as határokat vette alapul. Ez nem túl előnyös volt Lengyelország számára, hisz az 1512-ben elfoglalt Szmolenszket és a hozzátartozó nagyobb területeket az oroszok kezén hagyta. Gyöngítette az elért megállapodás hatását az is, hogy 1523-ban egy csatában elesett Mehmed Girej kán és így a vele kötött szövetség, illetve az általa a tatárok körében végrehajtott egyesítő törekvések is semmissé váltak. Az új kán a török szultánnal kereste az együttműködést, ezzel a lengyel-tatár határon kialakult rövid, békés időszak véget ért. Helyette a tatár hordák egymás közti belviszálya következett, ami azt is lehetetlenné tette, hogy Lengyelország megpróbálja a tatárokat Moszkva ellen fordítani.¹¹⁰

Zsigmond az adott körülmények között azonban nem tudott másként dönteni, mert létkérdés volt számára, hogy Moszkvával megállapodjon. Továbbra is fenyegető konfliktusként nézett szembe vele a török, illetve a tatár kérdés és még inkább gondot jelentett a moldvai helyzet.

A MOLDVAI FEJEDELEMSÉG ÜGYE

Létrejötté óta a két kis román fejedelemség, Moldva és Havasalföld meghatározó kapcsolatban volt a magyar királlyal. A magyar király a két terület hűbéruja volt. A 15. századtól kezdve egyre nagyobb veszélyt jelentett a román fejedelemségekre a török. Ideig-óráig ugyan ellen tudtak ugyan állni, részben magyar fegyveres segítséggel, azonban a 16. század elejére a vazallusi viszony a törökkel bekövetkezett, amely véglegessé a mohácsi vész után alakult. Mindkét állam belső viszonyai politikai, társadalmi és gazdasági értelemben egyaránt kezdetlegesek, fejletlenek. Zavaros belső ügyeik és sajátos földrajzi helyzetük eleve rákényszerítette őket, hogy a környező országokkal alkalmi szövetségeket kössenek, de sokszor pusztán a zsákmányszerzés céljából is résztvettek a szomszédok elleni támadásokban. A két fejedelemség szemléletes leírását adja az 1530-as évekből Oláh Miklós munkája, amelyben megjegyzi, hogy Moldva kevésbé véres ország mint Havasalföld. Az igazán kifejező és a Szydłowiecki-féle naplóban tárgyalt részletekre pontos leírást adó ismertetés ugyan néhány évtizeddel későbbi, – Georg Reicherstorff 1550-ben készült munkája, – de tökéletesen ráillenek az 1523-as állapotokra is az itt leírtak.¹¹¹ „...A vajdának nevezett moldvai fejedelem 3.000 fegy-

109 Uo. 638.

110 Uo. 638–639.

111 BENDA Kálmán 1944. 36–39; 44–45.

verest tart udvarában, annyival inkább, mivel ezek kíséretül is szolgálnak és mindenhová vele mennek. ... A törvényes és törvénytelen gyermekek egyaránt képesek a trónutódlásra... A testvérek egyébiránt folytonosan harcolnak egymás ellen. ... A moldvai vajdák iszonyú kegyetlenül bánnak alattvalóikkal, bármily csekély kihágást rettenetesen büntetnek, hogy makacsságukat megpuhítsák... A moldvai és havasalföldi vajdák kegyetlenségük és zsarnokságok miatt ritkán uralkodnak sokáig, mivel alattvalóik többnyire orozva meggyilkolják őket.”¹¹²

Nagy István fejedelem uralkodása idején (1457–1504) váltakozó jelleggel láthatunk háborút (pl. Mátyás 1467-es moldvai hadjárata, ami kudarccal végződött) és időnként együttműködést. Őt követte fia, Bogdán (1504–1517), aki nem mondható már ilyen készségesnek a Magyarországgal való szövetségre. Uralkodása alatt felváltva működött együtt hol a törökkel, hol a magyarokkal, illetve támadott a török, vagy a szomszédos Lengyelország ellen, alkalmilag szövetkezve még a tatárokkal is.¹¹³

Lengyelországnak komoly problémát jelentett a Moldvai fejedelemség. Egyrészt a déli területről ellene irányuló támadások miatt, másrészt a törökökkel, és a tatárokkal való szövetkezés miatt lett volna fontos megbízható fejedelem a moldvai trónon. Ezért merült föl már 1494-ben a lőcsei találkozón, hogy esetleg a Jagelló-házból való Zsigmonddal oldják meg ezt a kérdést. Az 1497-es Moldva elleni hadjárat azonban csúfos vereséggel végződött, épp Nagy István fejedelem törökökkel való szövetkezése miatt, de II. Ulászló magyar király tiltakozása miatt is. Ezt követően 1498-ban egy lengyel-moldvai-magyar megállapodásra került sor, amely kimondta a moldvaiak támogatását az említett két királyság irányába, konkrét katonai segítséget ígérve a török elleni támadáshoz. Ennek ellenére már az 1500-as évek elején Moldvát ismét a Lengyelország ellen támadó orosz–tatár seregek szövetségeseként látjuk viszont. 1503-ban II. Ulászló közvetítésével Budán kezdődnek tárgyalások Lengyelország és Moldva között, részben a határ kijelölésére, részben a szövetség megújítására. Nagy István követei ragaszkodtak ahhoz, hogy megtarthassák a Lengyelországtól addig elfoglalt területeket, továbbá, hogy a lengyel király ismerje el Bogdánt, Nagy István fiát fejedelemnek.¹¹⁴ Nagy Istvánt 1504-ben fia, Bogdán követte a trónon. Uralkodása idején is rendszeresek voltak a lázadó bojárok közötti véres összecsapások, alkalmi mézárások, egyes családok kiirtása. A Magyarország számára mind nagyobb fenyegetést jelentő török veszély a kis moldvai fejedelemségnek még nagyobb gondot okozott és a török befolyás elől a fejedelemnek nem nagyon lehetett kitérni. Ennek ellenére ekkor még kifejezett török vazallusságról nem lehet beszélni. 1517-ben meghalt Bogdán fejedelem és őt követte kiskorú fia, István (Stefanita). Azonban a fiatal gyermek helyett a gyámként mellette működő bojárok irányították az országot. Ez az állapot tartott egészen 1523. elejéig, amikor a fiatal uralkodó más bojárok támogatásával elérkezettnek látta az időt, hogy saját kezébe vegye az ország irányítását. Az eddig mellette gyámként uralkodó bojárok ellene fordultak. A két tábor között nyílt fegyveres konfliktusra került sor, amely 1523. januárja és szeptembere kö-

112 SZAMÓTA 1891. 281–282.

113 KOSÁRY 1976. 31.

114 KOVÁCS Endre 1973. 77–80.

zött állandó öldökléshez, időnként nagyobb összecsapásokhoz vezetett. 1523. szeptember 4-én került sor a döntő ütközetre, ahol a véres polgárháború sorsa eldőlt, az ifjú fejedelem az őt támogató bojárokkal legyőzte az ellene lázadókat. Részben a csatában, részben az azt követő, ezen országban szokásos megtorlás során sok bojár családotól megöltek. Rengetegen elmenekültek, részben Magyarországra, részben Lengyelországba.¹¹⁵ Ezzel az ifjú uralkodó biztosította hatalmát. Nem sokkal Mohács előtt II. Lajos szerződést kötött a moldvai vajdával, aki megígérte, hogy évi 1000 forint segély ellenében szemmel tartja a törököt és annak támadásáról rendszeresen értesíti a magyar királyt. 1527-ben ennek a vajdának is megpecsétlődött a sorsa, mint ahogy az önálló magyar királyság elbukásával a két román fejedelemség is török hűbéressé vált.¹¹⁶

A PÁPASÁG ÉS VELENCE MAGYAR POLITIKÁJA¹¹⁷

Az 1510-es években, amikor II. Ulászló uralkodása idején rendszeresen megújították a törökkel kötött fegyverszüneti megállapodásokat, a magyar királyság ismételten szembetalálta magát a határozott pápai buzdítással, amely az országot a török elleni támadó hadjáratra szólította fel. Magyarország igyekezett összehangolni lépéseit Lengyelországgal, de Zsigmond király mind testvérének, Ulászlónak, mind unokaöccsének, II. Lajosnak ismételten a törökkel való békekötést tanácsolta, a pápa viszont támadásra biztatta. E követelés hangoztatása a magyar királyi udvarban lévő pápai küldöttek első számú feladata volt. Az őszinte szándékot nem vitatva meg kell állapítani, hogy a pápai udvarban lévő „politikacsinálók” nem vették tekintetbe az egyre romló magyarországi belpolitikai helyzetet és az ebből következő alkalmatlanságot egy ilyen háború megindítására. Részben a pápai hatalom kiterjesztése és megerősítése céljából, részben valóban a török veszedelemtől való fenyegetés miatt 1516–17-ben a pápa fokozott aktivitást fejt ki az ő anyagi támogatásával, katonailag a magyarok és a lengyelek összefogásával, valamint a Habsburgok támogatásával indítandó támadás szervezésére. 1518-ban bontakozik ki a nagyszabású diplomáciai akció a pápa részéről. A feladat megvalósítására Nicolas Schönberg kapuai érseket, nunciust jelölte ki a pápa és azzal bízta meg, hogy utazzon el Magyarországra, Lengyelországba, Németországba és Moszkvába, ezeket az országokat vegye rá a török ellen indítandó közös hadjárat megindítására. Egyúttal azzal is megbízta, hogy a hadjárat megindításának előfeltételeként közvetítsen Zsigmond király és a német lovagrend között, illetve, hogy közvetítsen a pápa és az ortodox hiten lévő oroszok között, elősegítve a régi egyházszakadás megszüntetését. Schönberg Magyarországra jött, innen Lengyelországba utazott, de a lengyelek nem engedték tovább Moszkvába. Így aztán 1518. szeptemberében kénytelen volt visszatérni Augsburgba, majd onnan Budára jött. Itt ismertette tervét, amelyet a magyar-lengyel törökellenes vállalkozás részleteinek kidolgozásával egészített ki. Azonban mindkét uralkodó, Zsigmond és II. La-

¹¹⁵ Chronological History 1972. 99.

¹¹⁶ BENDA 1944. 39–45.

¹¹⁷ A témára nézve ld. KUBINYI, 1996. 119–134. és 2001.

jos, egyaránt elutasító választ adott. II. Lajos a pápai fölszólítás hatására több alkalommal is egyeztetett Zsigmond királlyal, aki azt válaszolta, megfontolja a javaslatot, de sokkal inkább azt tanácsolja unokaöccsének, hogy kössön fegyverszünetet, vagy még inkább békét a törökkel és ő maga is ezt fontolgatja.¹¹⁸

1521-ben Belgrád elestével a pápai udvar még inkább fontosnak látta a török elleni támadás megindítását. Nagy lökést kap ez a terv 1522. januárjában, amikor VI. Adorjánt választották pápának. Ő kiemelt fontosságúnak tartotta a török elleni harcot, mindjárt 100.000 aranyat ajánlott föl egy ilyen hadjárat támogatására. 1522. szeptemberében Brodarics István vezetésével magyar küldöttség kereste föl a pápát a török elleni segélykérés ügyében. A küldöttség vezetője el volt ragadtatva, hogy milyen szívélyesen fogadta őket a pápa, aki nemcsak elvben üdvözölte a magyarok terveit, hanem kifejezetten sürgette egy támadó hadjárat megindítását. Ennek előmozdítására 1523-ban Magyarországra küldte Tommaso de Vio, Cajetan bíboros-érseket, mint legátust, és mellérendelte nunciusként Giovanni Antonio de Burgiot, aki világi ember volt. 1523. második felében értek Magyarországra, és a legátus pénzt is hozott magával. Gyakorlatilag az ő föllépésük és részvételük a magyar politikában a Szydłowiecki által leírt bécsújhelyi, illetve pozsonyi konferencián bontakozik ki. Az itt emlegetett 40.000 aranyat hozta a legátus, amelyet az 1524-re eltolódott hadjárat céljaira letétbe helyezett a Fuggereknél. A konferencia sorsát érintő esemény, hogy 1523. szeptember 14-én meghalt VI. Adorján pápa és november 19-én választották meg az utódot, VII. Kelemt, amelynek híre december 3-án érkezett Pozsonyba, amint ez a konferencia anyagában olvasható. Immár az újonnan megválasztott pápa török ellenes aktivitásának tudható be, Lorenzo Campeggio bíboros kiküldése, aki fő feladatának a Németországban dülő lutheri eretnokség elleni küzdelmet kapta, de legátusi megbízatása kiterjedt Magyarországra is és 1524-ben azután Budán is megfordult.¹¹⁹

A magyar politika számára meghatározó volt Velence szerepe is. Az önálló Velencei Köztársaság sajátos helyzetben volt, mert a török korai, 13. századi feltűnése óta egyrészt állandó harcot vívott ellenük, már a Fekete tenger, majd a Földközi tenger keleti térségében az egyes tengerparti településekért és szigetekért. Másrészt az adott erőviszonyokból következően Velence kezdetől fogva kisebb-nagyobb kompromisszumot kötött a törökkel, sőt nem egy alkalommal együttműködésre is sor került. Velence kereskedelmi, gazdasági érdekei ezt létfontosságúvá tették. Emiatt akadtak is konfliktusok a pápával, illetve az egyes keresztény országokkal. Ugyanakkor az itáliai hadszíntéren, illetve a hegemoniáért folytatott Habsburg-francia küzdelemben hol az egyik, hol a másik féllel szövetekezett. Magyarországnak Velence az adriai partvidék, és az adriai térség békéje szempontjából jelentett fontos erőt, diplomáciai, gazdasági téren meghatározó tényező volt Magyarország számára. A magyar udvarban a velenceiek állandó követet tartottak. A vizsgált időszakban, 1517–1519 között Aluise Bon, 1520–1523 között Lorenzo d’Orio volt a velencei követ a magyar király mellett. Őt váltotta 1523. őszén Vincenzo Guidoto, 1523–1525 között töltve szolgálatot Budán, aki azonban már csak követségi titkár címet viselt. Épp a pozsonyi konferencia idején

118 PAJEWSKI 1930. 16–24.

119 Az elmondottakra ld. FRAKNÓI 1902. II., 325–334.

történik az itt lévő d’Orio követ elutazása. Búcsúbeszédét itt olvashatjuk és az újonnan küldött titkár megjelenése azt jelzi, hogy Velence egy diplomáciailag alacsonyabb szintű személlyel képviselteti magát. Egyes vélemények szerint ez annak jele, hogy Velence leírta Magyarországot, mert olyan meggyöngyült országnak tartotta, amelyre a velencei politikának ugyan még tekintettel kell lenni, de építeni már nagyon nehéz. A sajátos velencei-török politikából következően elképzelhető, hogy Magyarország és a törökök között hamarosan bekövetkező nagyszabású háború miatt, az alacsonyabb szintű diplomáciai képvisellel Velence a török felé kívánta saját pozícióit biztosítani.¹²⁰ Más vélemény szerint Velencében úgy látták, hogy Mária királyné növekvő befolyása miatt nem érdemes magasabb szintű képviseletet tartani Budán, hanem a magyar ügyek intézésére alkalmasabb Bécs városa.¹²¹ Közismert, hogy a távozó velencei követ hazaérkezve zárójelentésében lesújtó képet fest a királyi udvarról, a magyarországi belpolitikai viszonyokról, az ország gazdasági, politikai helyzetéről, és ez csak megerősíti a velencei állásponttal kapcsolatos megjegyzéseket. Mindezt azért kell leszögezni, mert ha csak a Szydłowiecki által leírt követi beszédre támaszkodunk, ebből a diplomáciai szokásnak megfelelő sokkal rózsásabb képet kapunk. A valóság azonban igen távol állt ettől.

A HABSBERG CSALÁD ÉS AZ OSZTRÁK TARTOMÁNYOK, V. KÁROLY ÉS I. FERDINÁND KAPCSOLATA

Ahogy a 16. sz. elején Magyarország számára mindinkább fokozódó veszélyként jelent meg a török terjeszkedés és ez együtt járt az ország gazdasági, politikai hanyatlásával, úgy nőtt a jelentősége és a befolyása a magyar trón iránt hosszú ideje érdeklődést mutató Habsburg politikának. E tanulmánynak nem feladata, hogy az 1523-ban csaknem száz éves múltra visszatekintő Habsburg trónigényt elemezze. Kétségtelen azonban, hogy a vizsgált időpontban éppen V. Károly császári méltósága és a személyéhez kapcsolódó spanyol birodalom megszerzése révén a Habsburg-család olyan erőt képviselt, amelyet a korábbi időszakban még egyetlen Habsburg uralkodó sem. A kérdés az volt, hogy a kettős házasság révén immár szoros családi kötelékkel összefűzött politikai, rokoni kapcsolat mennyiben segíti elő Magyarország megmentését, azaz a török elleni védekezés lehetőségét. Ehhez mindenekelőtt tisztázni kell, hogy nagyszabású, európai összefüggéseiben hatalmas erőket megmozgató császári politika mennyiben törődött Magyarországgal, illetve a magyar politika számára a Habsburg családot közvetlenül képviselő Ferdinánd főherceg és császári bátyja mennyiben akarták ugyanazt. A kérdés megvizsgálása annál is inkább indokolt, mert V. Károly és Magyarország, illetve Károly és Ferdinánd viszonya egyáltalán nincs még föltárva, holott e nélkül a magyar történelmet érintő alapvető kérdésekre nem tudunk választ adni.¹²²

120 KOSÁRY 1976. 135–136.

121 FOGEL J. 1917. 94.

122 Ezt a kérdést veti föl CSAKY Móricz is, 1982. 233–237.

A történészek számára közhelyként ismert tény, hogyan összpontosult a fiatal Habsburg Károly kezében 1516–1519. között egy addig elképzelhetetlen méretű birodalom és az ezzel együtt járó hatalom. Az azonban már csak a téma igen tájékozott kutatói előtt ismert, hogy mindez magán a Habsburg-családon belül is komoly vitákat hozott és különösen a fiatalabb testvér, Ferdinánd részéről milyen nagy ellenállásba ütközött. Mindez a személyes – családi viszálykodás elválaszthatatlan az európai harcoktól, a francia-Habsburg hegemonia törekvésektől, illetve a török ellen folytatott küzdelemtől. Ezek pedig meghatározó módon érintették Magyarország sorsát is. Az alábbiakban megpróbáljuk a két testvér kapcsolatát áttekinteni, különös tekintettel az európai és a magyar politikára gyakorolt hatására és következményeire.

Károly Németalföldön, Gentben született 1500-ban, gyermekkorát is itt töltötte, a fényűző burgund hercegi udvar Európa-szerte csodált lovagi világában. A fiatal főherceget Utrechti Adorján (a későbbi VI. Adorján pápa) és nagynénje, Margit főhercegnő nevelte. Kiváló volt a testi ügyességet követelő ismeretekben, (vadászat, vívás, lovaglás) érdeklődő, de mérsékelten képzett a tudományokban. Alapjában véve csöndes, zárkózott, keveset beszélő fiatalember, aki sajátos módon nem törődött a nyelvek ismeretével. Élete végéig franciául beszélt leginkább, bár jól megtanult spanyolul is, (de csak az 1520-as évek második felére). Leveleit, utasításait rendszerint franciául adta. Németül rosszul tudott, latinul inkább csak értett, de beszélni nem beszélt. 1517. előtt soha nem járt Spanyolországban. 1506-ig azért nem jutott el, mert apja nem engedte, pedig Izabella és Ferdinánd szerette volna őt látni. Apja halála (1506) után pedig a flamand nemesek nem engedték, óvni akarván őt mindattól, ami a burgundi udvar hatásától eltér. Sőt, az Aragóniai Ferdinánddal szembenálló spanyol nemesek, akik Németalföldre menekültek, kifejezetten spanyol-ellenes hatást gyakoroltak Károlyra. Kora ifjúságától fejedelemnek nevelték, és nagyon hamar eltöltötte saját karizmatikus küldetésadata, amelyet a burgund hercegi udvar légköre csak tovább fokozott. 1515-ben nagykorúsította őt Miksa császár, és Károlyé lett a burgundi hercegség, egyben ő lett az Aranygyapjas rend nagymestere. Jog szerint őt illette a spanyol trón is.

Öccse Ferdinánd 1503-ban született Alcalá de Henaresben. Apja halála után, anyjuk, Johanna betegsége miatt, 1507-től Aragóniai Ferdinánd nevelte, és uralkodása utolsó éveiben egyre inkább bevonta őt a kormányzásba is. A Királyi Tanácsban Ferdinánd a nagyapa mellett ült, részt vett a legfőbb politikai döntésekben is. Az ő anyanyelve így érthetően a spanyol volt, franciául alig tudott, németül semmit, csak jóval később tanulta meg e nyelvet. Ügyes volt a fegyverforgatásban és éles eszű, gyorsan reagáló a szellemi élet terén is. Közlékeny, vidám, népszerű fejedelmi ifjú lett hamarosan, a spanyol rendek gyorsan megkedvelték. Ez indította Ferdinánd királyt arra, hogy a kisebbik unokát, Ferdinándot próbálja örökössé tenni Spanyolországban, Károly pedig maradjon Németalföldön és legyen ő császári nagyapja utóda.

Károly azonban hallani sem akart ilyen megosztásról. Elsőszülött jogán ragaszkodott az őt megillető teljes örökséghez. Ez az eset szolgáltatta az első konfliktust a két testvér között. Kettőjük kapcsolatának vizsgálata rendkívül fontos és meghatározó cselekedeteik szempontjából. Magyarország sorsát illetően pedig kiváltképpen jelentős, mert Ferdinánd cselekvőképességét mindenkor a bátyja poli-

tikájában neki juttatott szerep határozta meg. A magyar történetírásban fellelhető számtalan vád a császár és Ferdinánd ellen zömmel abból ered, hogy V. Károly politikáját nem vizsgálták részletesen és így nem ismerhették Ferdinánd függőségét bátyjától. Mindezek föltárása, a két testvér helyzetének egybevetése, egymáshoz való viszonyuk elemzése az 1516-os esztendőől kezdve elengedhetetlen a magyar helyzet 1521–52 közti megítélése szempontjából. Ezért igyekszünk ezt az eddig nem kellőképpen értékelt tényezőt figyelemmel kísérni, és a változásokra mindenkor rámutatni.

Mivel Károly és a körülötte lévő – Aragóniai Ferdinánd elől Németalföldre menekült – spanyol nemesek mindent elkövettek a spanyol örökség biztosításáért, figyelmük kiterjedt arra is, hogy az idős uralkodó 1515-ben hosszabb időn át betegeskedett. Ezért Károly odaküldte egykori nevelőjét, Utrechti Adorjánt, (1515. október) hogy a helyzetre felügyeljen és számára a hatalomátvételt megkönnyítse. Már ekkor számon tartották a fiatal Ferdinánd udvari környezetét, tanácsadóit.¹²³ Ugyanakkor Károly igyekezett öccsével szemben a látszatot megőrizni a külvilág előtt. Kénytelen volt ezt tenni, mert Ferdinánd hivatalosan infáns volt, azaz a spanyol trón örököse, igaz a bátyja mögött, másodikként. De 1515. elejétől kezdve, amikor Károly nagykorúvá lett, nem hagyott kétséget afelől, hogy apjuk halála után ő kíván a családfő tisztében eljárni. 1515. július 30-án levélben értesítette öccsét, hogy követet küld a spanyol udvarba, akinek a feladata, hogy Aragóniai Ferdinánd mellett legyen és Károlyt értesítse az ottani hírekről. Kérte öccsét, hogy követét támogassa és annak közvetítésével tudasson vele híreket a spanyol állapotokról. Ezt a küldöttet¹²⁴ követte Utrechti Adorján 1515. októberében. A számítások bevaltak, Aragóniai Ferdinánd király 1516. január 23-án meghalt. Mivel végül nem tett konkrét lépést Ferdinánd unokája érdekében, Károly lett az örökös. A végrendeletben meghagyta ugyan Ferdinándnak az infánsi címet, de ezen kívül csak a nápolyi királyság bevételeiből fizetendő évi 50.000 dukátot hagyott rá.

A kialakult helyzet meglehetősen kényesnek bizonyult mindkét testvér számára. Ferdinánd igen népszerű volt, mintegy a „hazai uralkodó” alternatívát kínálva az „idegen” Károllyal szemben, aki viszont Németalföldön tartózkodott. A kérdés megoldására Károly környezetében fölmerült, hogy Ferdinándot azonnal el kellene távolítani az ibériai félszigetről. Egyebek között erről tudósította a császárt Andrea de Burgo, Miksa diplomatája, mindössze négy nappal azután, hogy Károly megtudta Aragóniai Ferdinánd halálhírét. Hírforrásul Károly nagy befolyású politikusát, Chièvres-t jelölte meg.¹²⁵ Úgy tűnik azonban, hogy Károly jobban megfontolta a döntést, mert öccséhez írott levelében sajnálkozását fejezte ki Ferdinánd halála miatt, de azonnal biztosította is arról, hogy nagy szeretettel viseltetik iránta és apja helyett apja lesz. Ez már utalás Károly törekvésére, hogy a spanyol ügyekben ő mint a család feje kíván eljárni.¹²⁶ Április végén újabb levélben arról értesítette Ferdinándot, hogy elfoglaltságai miatt nem tud azonnal Spa-

123 A két testvér kapcsolatára ld. RODRIGUEZ Villa 1903. és SPIELMAN-THOMAS 1985.

124 SPIELMAN-THOMAS, i. m. 21.

125 Uo. 32. „quod ex Hyspania nova habent, quod mittent dominum Ferdinandum ad omne beneplacitum domini principis. 1516. febr. 12.

126 Uo. 23. 1516. márc. 2.

nyolországba utazni, pedig nagyon szeretne. Tudatta vele, hogy Miksa császárral megtárgyalta a családi ügyeket, és arról döntöttek, hogy mihamarabb meg kell tartani az eljegyzést Ferdinánd és a magyar király leánya között. Magáról a házasságról azt tartotta Károly, hogy ez ottani országaik és az egész kereszténység biztonsága szempontjából szükséges. Hozzátette azt is, hogy ehhez Ferdinándnak nem kell odautazni, elég ha megbízottat küld.¹²⁷ Ismeretes Károlynak egy korábbi, pontosan nem datált, de valamikor március 5-e előtt keletkezett levele is, amelyből kiderül, hogy fölhatalmazta spanyolországi követét, Utrechti Adorjánt, s sürgesse Ferdinándnál ezt a házasságot.¹²⁸

Mindez ellentmondásosnak tűnhet, valójában egy tudatos politika első megnyilvánulásának sajátosságait láthatjuk. Károly tartott attól, hogy öccse befolyása az ő személyes érdekeit ronthatja, de még jobban tartott attól, hogy Ferdinánd váratlan eltávolítása által a család egyetlen tagja sem marad ott és a Habsburg dinasztia befolyása megrendülhet a spanyol trón biztosítása ügyében, mivel ő még nem tudott odautazni. Ezért nem hagyhatta el Ferdinánd az ibériai félszigetet. Ugyanakkor Károly megtette az első lépést öccse majdani eltávolítására, mégpedig az ősi Habsburg birtokok, az ausztriai tartományok érdekeire hivatkozva. Egy korabeli forrás meg is jegyezte: Ferdinánd addig marad a helyén, míg Károly oda nem ér, azután távoznia kell.¹²⁹ A döntésből az is kiderül, hogy az 1515-ös bécsi megállapodásban rögzített Habsburg-Jagelló házasság megkötését Károly nem kívánta maga teljesíteni. Miksa császár sem bánta ezt, mert úgy gondolta, Károly spanyol koronájával szemben Ferdinánd kaphatná az osztrák-német örökséget, és ennek első lépése lehetne az eljegyzés. (Nem lehet pontosan tudni miért, Károly kategorikusan elzárkózott a házasságtól; az a tény, hogy csak 1526-ban nősült meg, jelzi, az esetleges politikai fenntartások mellett komoly belső okai is lehettek.)

Úgy tűnt azonban, hogy 1516 nyarára a helyzet normalizálódott. A Németalföldön lévő Károly helyett az öreg Cisneros bíboros, toledói érsek kormányzott, munkájában segítette őt Ferdinánd infáns, mint a király megbízottja. Bátyja elismerte Ferdinánd tapasztalatait, és elfogadta tanácsait is különböző ügyekben. 1516. június 29-én írott levelében közölte Ferdinánddal, hogy egyetért javaslatával és az általa ajánlott személyt terjeszti a pápa elé a tortosai püspöki szék betöltésére.¹³⁰ Októberben pedig arról írt neki, hogy Cisneros bíboros támogatására elküldi egyik legbizalmasabb emberét, Poupet de la Chaux lovagot, kéri hogy Ferdinánd mindenben segítse és támogassa.¹³¹ A látszat tehát azt jelzi, hogy a két testvér kapcsolata normalizálódott. Valójában a Ferdinánd iránti gyanakvás nem csökkent, és a fent említett tanácsadó, Poupet de la Chaux elküldése is Károly híveinek megerősítését szolgálta. De továbbra is fennállt a szükséghelyzet, amely miatt Károly távollétében nem lehetett Ferdinándot nélkülözni. Ki kell hangsúlyoznunk mindkét fivér esetében az udvari emberek meghatározó szerepét a konfliktus alakulásában – ami távolabb tekintve – a hatalmi harc részét képezte. A ki-

127 Uo. 25–26. 1516. ápr. 22.

128 Uo. 26.

129 A Miksa császár környezetéhez tartozó Niklas Zieglers írta ezt, 1517. febr. 18-án. Uo. 32.

130 Uo. 26–27.

131 Uo. 28–29.

rály körüli flamand, és az Aragóniai Ferdinánd elől elmenekült spanyol nemesek igyekeztek Ferdinándot és udvari embereit befeketíteni. Kétségtelen viszont, hogy Ferdinánd körül gyűltek össze a Szép Fülöp kasztíliai uralkodása idején rossz tapasztalatokat szerzett, és a flamandokra nem kis gyanakvással néző nemesek. A helyzet mindenképpen átmeneti volt, amelynek megváltozását Károly odaérkeztétől lehetett várni, ám ez még messze volt.

1517. januárjától még fokozottabban fordult Károly figyelme öccse tevékenységére. Azt is látni lehet, hogy Ferdinánd udvartartásában az év elejétől kezdve jelentős személyi változásokra került sor. Ezt követően írta le Niklas Ziegler már idézett sorait Ferdinánd jövőjéről.¹³² 1517 nyarán már látható volt, hogy Károly rövid időn belül Spanyolországba utazik és kezébe veszi e területek irányítását. Ezzel függött össze az a tanácskozás, amelyet Károly tanácsosaival tartott a nyár végén, amelyen a fő téma a Ferdinánd környezetében lévő tisztségviselők magatartása volt és a végső konklúzió úgy hangzott, hogy ezeket a személyeket el kell távolítani. Károly ekkor kíséretével már készen állt az utazásra, érkezettnek látta tehát az időt, hogy öccse ügyében, határozott lépéseket tegyen. Ezt fejezi ki a hajóra szállás előtt kelt levele, amely formailag ugyan nem vonja kétségbe Ferdinánd jóakarátát, de a lényegét illetően nem hagy kétséget. Azt írta: már régóta sajnálattal hallja azokat a híreket, miszerint Ferdinándot olyan rossz és gonosz tisztségviselők veszik körül, akik nemcsak neki magának okoznak nagy kárt, de veszélyeztetik és rossz hírért keltik anyjuknak, Johannának, továbbá érintik az egész királyság és Károly személyét is. Ezeket a híreket a két legutóbbi posta is megerősítette, igazolva, hogy Ferdinánd mellett lévő és a hatalmat gyakorló személyek bűnösök, ezért kénytelen beavatkozni. Érezhető a fogalmazásból, hogy Károly – erősen hangoztatott első szülőtti és családfő mivolta ellenére sem volt elég magabiztos, – ezért mondta el, hogy a megszületett döntését előzőleg megtanácskozta a Habsburg dinasztia oly nagytekintélyű tagjaival, mint a császári nagyapával és Margit főhercegnővel, a nagynénjükkal. Részt vett ezen az astorgai püspök is, akit még Aragóniai Ferdinánd nevezett ki Ferdinánd mellé udvari káplánnak. Károly elrendelte, hogy a bűnös személyeket el kell távolítani, helyükre saját megbízható embereit nevezte ki, elsőként a már említett astorgai püspököt és a Calatrava rend nagymesterét, mint fő irányítókat. Ferdinánd közvetlen személye mellé rendelte Diego de Guevara kasztíliai nemest és Spanyolországban levő követét, Poupet de la Chaux-t. (Az előbbi még Aragóniai Ferdinánd idején menekült Németalföldre.) Addig is amíg ők átveszik új tisztüket, don Alonso Tellez Giron helyettesíti őket. Figyelmébe ajánlotta még öccsének, hogy mindenben kövesse Károly helytartója a toledói érsek, Cisneros bíboros utasításait, illetve a tortosai püspök, Utrechti Adorján utasításait. Ezek után biztosította Ferdinándot, hogy ő ezután is ugyanolyan testvéri szeretettel viseltetik iránta, mint eddig, és hogy mindez kettejük érdekében történik.¹³³

Ferdinánd eltávolítása eldöntetett, az első jelentős lépés e téren meg is történt, a kérdés az volt, mi legyen a további sorsa. Még Károly elutazása előtt Brüsszelben

132 Uo. 32.

133 A fontos levelet közli SPIELMAN-THOMAS i. m. 29–33, és Korrespondenz I. 1912. 6–9. Vö. még RODRIGUEZ Villa

tárgyaltak erről Miksa császárral, aki azt javasolta, hogy Ferdinánd kapja meg az ősi ausztriai Habsburg területeket. Úgy gondolta, ez lehetne az első lépés – a már említett Habsburg-Jagelló házasság realizálásával együtt – a birodalmi utódlás felé, de éppen ezt akarta elkerülni Károly, aki maga kívánta megszerezni a császári méltóságot. Ezért tanácsadóival együtt udvariasan meghallgatta Miksát, ám kitért a válaszlól azzal, hogy megfontolja az ügyet.¹³⁴ Szükség is volt a gondolkodásra, mert a Hispániában egyébként sem népszerű Károly az Aragóniai Ferdinánd halálától 1517. szeptemberi spanyol földre lépéséig eltelt 18 hónap alatt még azt a kevés bizalmat is felemészítette, amivel eleinte rendelkezett. Károly támogatói ezalatt elvesztették illúzióikat, a nemesség és a városok fokozódó rosszindulattal néztek a várható idegen uralom elé. Az új király ezért megtiltotta öccsének, hogy elébe jöjjön a kikötőbe, mert a számára rendezett ünnepélyes fogadtatás csak növelte volna Ferdinánd népszerűségét. Saját dicsőségét úgyszólván megtépázta a burgundi udvari kíséret pompája és fényűzése, amit a Katolikus Királyok szigorú, egyszerű életviteléhez szokott spanyolok döbbenetesen vettek tudomásul. Uralkodói tekintélyét csorbította az is, hogy előbb el kellett utazni anyjához Tordesillasba, beleegyezését kérni a trónra lépéshez.¹³⁵ Károly október végén levélben tájékoztatta öccsét, hogy anyjuk meglátogatása után Valladolidba megy, a kasztíliai rendekkel folytatandó hivatalos tárgyalásokra, oda várja Ferdinándot is.¹³⁶

A két testvér végül november közepén találkozott először, ünnepélyes keretek között Valladolidban. Károly a külvilág előtt megtartotta a formáságokat, és infánst megillető bánásmódban részesítette öccsét. 1517. november 18-án látványos külsőségek közepette nyújtotta át neki a Aranygyapjas rendet. De mindezek az események nem változtatták meg eredeti szándékát Ferdinánd eltávolításáról, mint ahogy az sem, hogy öccse kérte, hadd maradjon még egy ideig Spanyolországban. Károly Ferdinánd népszerűsége láttán egyre dühösebb lett és Ferdinándot a legrövidebb úton eltávolította az ibériai félszigetről. A már említett szándékától vezérelve, gondosan ügyelt arra, hogy ne Ausztriába, hanem Németalföldre küldje a fiatal főherceget, mondván, nevelése még kiegészítésre szorul, és ezt majd Margit főhercegnő elvégzi.¹³⁷ Döntése helyességét igazolva látta a valladolidi cortesest, (1518. január-február) ahol a kasztíliai rendek azt kérték tőle: mivel fiatal ember és még nincs családja, maradjon Ferdinánd infáns az országban mindaddig, amíg Károlynak fia nem születik. Röviddel később az aragóniai rendekkel találkozáva ugyanezen kívánsággal találta magát szemben.¹³⁸

Károly minden igyekezete ellenére a kortársak előtt nyilvánvaló volt, hogy mi az oka Ferdinánd hirtelen távozásának. Igyekeztek úgy tenni, mintha ez természetes lenne, de a források világosan mutatják a tájékozottságot. Jó példa erre Sandoval V. Károlyról készített *monstre* munkája, amely a történetek után mint-

134 Vö. FICHTNER 1982. 16.

135 ELLIOTT 1982. 150–154 és KOENIGSBERGER 1971. 7–8.

136 SPIELMAN-THOMAS i. m. 23–24.

137 V. Károly 1550-ben készítette el visszaemlékezéseit, amelyet titkárának diktált. Ebben évenként tekintette át élete történetét. A korai időszak eseményeit alig egy-egy mondatban rögzítette. Az 1518-ban történetekről annyit mond, hogy testvérével Valladolidból Zaragozába utaztak, de útközben Ferdinánd elvált tőle, mert hajóra szállt és Margit nagynénjükhöz utazott. MADARIAGA 1981. 166.

138 RODRIGUEZ Villa 1903. 16.

egy 80 évvel készült, óriási mennyiségű eredeti anyag felhasználásával. A történetekről előbb a hivatalos verziót közli: a két fivér elvált egymástól és Ferdinánd Flandriába ment, mert az ottani ügyeket kellett intéznie. De rögtön ezután hozzátette: Károly érdeke volt, hogy öccsét távol tartsa országától, mert Ferdinánd nagyon szeretett volna trónra jutni. Azt is elmondta, hogy Ferdinánd igen zokon vette sürgős eltávolítását. Hasonlóképpen beszámol az aragóniai és kasztíliai rendek háborgásáról is az infáns távozta miatt.¹³⁹ Ettől a megjegyzéstől eltekintve igen keveset tudunk arról, hogyan viselte el az őt illető eseményeket Ferdinánd. Jóval később egy levelében arról írt, hogy ez az időszak és az ekkori viselkedése azt bizonyítja, ő bátyja iránt feltétlen engedelmeséget tanúsított.¹⁴⁰ Lorenzo d’Orío velencei követ, aki 1523 novemberéig tartózkodott II Lajos király udvarában, jelentésében azt írja Ferdinánd bizalmasáról és kancellárjáról, Salamancáról: azért áll ilyen nagy kegyben a főhercegnél, mert amikor Chiévres arra biztatta Károlyt, hogy határozottan lépjen föl öccsével szemben, akkor Salamanca tartotta benne a lelket, és biztatta, őrizze meg jó kapcsolatát bátyjával.¹⁴¹

Ferdinánd elutazása után a két testvér kapcsolata némileg javult, de ez nem tartott sokáig. 1519. január 1-én meghalt Miksa császár. Végrendelésében két fiúunokáját jelölte meg örökösének, azzal a megjegyzéssel, hogy osztozkodjanak a hagyatékon. Ismét előkerült tehát a nagy kérdés, amely ezúttal nemcsak családi ügy volt, hanem európai kihatású politikai probléma is: ha Károly magának szerzi meg a császári címet és a birodalmat, Németalföld, Nápoly-Szicília és Spanyolország birtokában olyan birodalmat egyesít személye, amelyet a többi nagyhatalom nem tűrhet el saját biztonsága miatt. Azt viszont Károly nem akarta, hogy Ferdinánd léphessen föl a császárválasztáson. Arról már esett szó, hogy Aragóniai Ferdinándnak nem állt szándékában a meglévő területeket gyarapítani. Miksa sem akarta az egyesítést, ellene volt X. Leó pápa is. Károly leginkább nagytekintélyű nagynénjétől, Margit főhercegnőtől tartott, aki szintén Ferdinánd pártján állt – igaz nem személye iránti elfogultságból, hanem a Habsburg családi érdekeket szem előtt tartva. Margit levélben kérte Károlyt, hogy ne induljon a császárválasztáson. Figyelmeztette, milyen nehézségei lesznek a választófejedelmekkel és arra is, hogy a dinasztia érdekei is Ferdinánd jelölését kívánja. Károly válaszlevelében kifejtette, hogy öccse túl gyönge és ezért nem alkalmas ekkora feladatra, mint a császárság, még bátyja támogatásával sem. Ezért kell őneki a kezébe venni az egész örökséget, egyesíteni a császári és a spanyol királyi hatalmat, amit a három fő veszély is indokol: a francia király, a németországi eretnekek és a törökök (nagy jelentősége van a sorrendnek!). Hozzátette még, hogy így lesz a legjobb az egész Habsburg dinasztiának is. Végül megígérte, hogy ő majd elintézi később Ferdinánd római királlyá választását.¹⁴²

A császárválasztás fölvetette az osztrák örökség kérdését is. Károlynak ezekre a tartományokra szüksége volt, legalábbis addig, amíg a választófejedelmek mellette nem döntöttek, de megígérte, hogy megválasztása esetén rendezni öccse

139 SANDOVAL I. 134.

140 1528. dec. 8. Korrespondenz II/1. 352–354. Vö. még SPIELMAN–THOMAS i. m. 32.

141 BALOGH István 1929. XLIV.

142 Idézi RASSOW 1945. 31–34. Vö. KOENIGSBERGER 1971. 10.

helyzetét és kiadja részét az ausztriai javakból.¹⁴³ Először arról volt szó, hogy megosztóznának a családi javakon: Ferdinánd kapná Alsó- és Felső-Ausztriát, Stájerországot, Karintiát és Krajnát, Károly pedig Tirolt, Voralberget és Elzászt.¹⁴⁴ 1520. augusztus 11-én követei révén arról biztosította a magyarokat, hogy öccsének engedi át az ausztriai ügyeket.¹⁴⁵ 1521. április 23-án pedig, a Wormsi birodalmi gyűlésen konkrét lépéseket tett Ferdinánd Ausztriába küldésére. Az ekkor kötött megállapodás először rögzítette a testvérek részesedését. A fiatal főherceg e szerint az öt osztrák hercegséget kapta: Alsó-Felső Ausztriát, Stájerországot, Karintiát és Krajnát. A császár viszont megtartotta a nyugat-ausztriai tartományok egy részét, a dalmát tengerparti területeket, Tirolt és a délnyugat-németországi családi javakat. Ismételten leszögezték, hogy Ferdinánd veszi el Jagelló Annát (a házasságot 1521. május 26-án meg is kötötték.)¹⁴⁶

E kérdésben a politikai megítélés az idők folyamán többször is változott. Az első említések jelzik, hogy főleg Miksa, Aragóniai Ferdinánd és II. Ulászló szövetkezéséről volt szó, a fiatalok ekkor még gyermekek és beleszólásuk nincs sorsuk alakításába. 1504. augusztus-szeptemberében XII. Lajos francia király megbeszélést folytatott Miksa császárral és itt került szóba a francia-Habsburg házasság kérdése. Miksa már ekkor Károlyra gondolt, mert az alig egy éves Ferdinándot a magyar-cseh trón megszerzése érdekében a Jagelló házasságra szánta.¹⁴⁷ 1506-ban Miksa a magyar ügyek kapcsán említi, hogy szeretné, ha Ferdinánd Ulászló király lányát venné el.¹⁴⁸ De a kérdés végleges eldöntése még sokáig váratott magára. 1507-ben Miksa Filipec püspök révén azt ajánlotta II. Ulászlónak, hogy két fiúunokája közül, aki Tirolt és az osztrák tartományokat örökli, az vegye el Annát feleségül. A magyar trónörökös, Lajos viszont vegye feleségül unokáját Katalint, vagy ha az meghalna, akkor Máriát.¹⁴⁹ 1510-ben Miksa Magyarországra küldte Johann Cuspinian-t, a kiváló humanistát és diplomatát, akinek az volt a feladata, hogy szövetséget kössön a velenceiek ellen és tárgyaljon a házasság ügyében is – Károly javára.¹⁵⁰ De már a következő évben ismét Budán találjuk, ahol a tervezett szövetségről és a kettős házasságról tárgyal, a jelölt ezúttal Ferdinánd.¹⁵¹

Ez még mindig nem végleges döntés volt. A nemzetközi politika szerves részét alkotta az időről-időre változó szövetségek létrejötte, vagy felbomlása, a szerződéses viszonyok átrendeződése. Ezek megerősítését és biztosítékát vélték az uralkodók a házasságok létrehozásában. 1514-ben egy német-francia-spanyol szövetség-

143 Korrespondenz I. 11. 1519. márc. 5. Vö. FICHTNER 1982. 18.

144 RASSOW 1945. 24.

145 FICHTNER 1982. 18.

146 Uo.

147 Carlos V. III.-I. L.

148 Uo. LXVIII.

149 FRAKNÓI 1921. 154.

150 „Ivi in legacione ad regem hungarorum pro faciendo federe contra Venetos et desponsanda filia Carolo, archiduci Austriae et Burgundiae, nepoti cesaris.” írta naplójába a követ 1510. november 16-án. Idézi: ANKWICZ-KLEEHOVEN 1959. p. 52.

151 „Ivi in legacione ad regem Hungariae cum comite Leonardo in magnis negociis et fecimus duplex matrimonium regis Ludovici et Ferdinandi, regis Castiliae.” írja 1511. augusztus 30-án Cuspinian. Legfeljebb azon tőprenghetünk, miért nevezi Ferdinándot Kasztília királyának. Uo. p. 55. Ld. még BACZKOWSKI, 1975. 18–22.

ról folyt a tárgyalás, amit támogatott volna VIII. Henrik angol király is. A feltételek között fontos helyet foglalt el az angol Maria hercegnő és Károly, illetve Ferdinánd – Jagelló Anna házasságának tervezete.¹⁵² Mivel azonban a tervekben szereplő felek fiatalok voltak és a tényleges házasságkötés váratott magára, továbbá ígéretésekre, alkudozásokra került sor. Az 1515-ös bécsi hármassági fejedelmi találkozó sem döntötte el határozottan, hogy a két fiatal Habsburg fiú közül ki veszi el Annát.

Amikor a császárválasztás ügye fölértékelt II Lajos szerepét, mint cseh királyt, Károly levelet írt hozzá, (1519. február 6-án) amelyet Cuspinian hozott Budára. A követ április 5-én ért a királyi udvarba, ahol minden befolyását latba vetette a magyar uraknál és a királynál, Károly érdekében. Az ügy kimenetele ismert, április 13-án a magyarok közölték a követtel a pozitív választ, azaz Károly jelölésének támogatását, – de egyúttal kinyilvánították óhajukat, hogy az 1515-ös házassági szerződés értelmében Károly vegye el Annát feleségül.¹⁵³ Végül is Károly volt az, aki az ügyeket saját kezébe véve Ferdinándot küldte a szerződés teljesítésére – nem utolsósorban azért, hogy – a dinasztikus érdek biztosítása mellett – minél távolabb legyen Károlytól.

Ez a döntés már kedvező volt Ferdinándnak, de az osztrák tartományokban nagy elégedetlenséget váltott ki. Különösen Karintia és Krajna rendjei tiltakoztak, mert ezek voltak legjobban kitéve a török támadásnak és joggal tartottak attól, hogy a Károly által megtartott leggazdagabb területek nélkül az ő védelmi esélyeik komolyan romlanak. Ezért további tárgyalásokra került sor, végül a két testvér 1522. február 7-én Brüsszelben állapodott meg véglegesen. Károly lemondott a Wormsban magának megtartott területekről, viszont Ferdinánd kijelentette, hogy lemond a nápolyi trón iránti igényéről, egyúttal Károly kinevezte őt birodalmi helytartójává. Az 1519-ben létrejött Habsburg családi birodalom első területi megosztása történt itt meg, (amely később némileg módosult ugyan, de főbb vonásaiban 1700-ig így maradt érvényben). Ferdinánd végre önálló fejedelmé lett, saját területtel, bevétellel, hatalommal. Károly ragaszkodott ahhoz, hogy szerződésbe belekerüljön: az egész örökség őt illette meg és csak a testvéri szeretettől vezérelve engedte át az említett részeket öccsének. Címei között meg is tartotta ezeket, jelezve, hogy formálisan fenntartja a jogot ezekre. Ferdinánd viszont különösen amikor segítséget kért a császártól, szívesen hivatkozott Károly ily módon fennálló elkötelezettségére.¹⁵⁴ 1522. novemberében Ferdinánd levélben utasította Károly melletti követét, Martin de Salinast, hogy kérje Károly támogatását a magyarországi törökellenes harcokhoz. Lényegesnek tartjuk idézni Ferdinánd érvelését. Azt mondja, Magyarország igen gyöngye és a belső állapotai miatt nem tud hathatósan védekezni, mástól pedig, mint tőlük, nem várhat segítséget. Nagyon kéri Károlyt, segítsen, mert ha Magyarország elveszik, akkor Ausztria is nagy bajba kerül, ami nemcsak azért kár, mert az egész kereszténység nagy kárára lenne, hanem azért, mert a Habsburg családnak is nagy vesztesége

¹⁵² Carlos V. III. –1. CXXXV.

¹⁵³ Vö. KROPF L. ismertetését, 1898. 647–648.

¹⁵⁴ FICHTNER 1982. 19–20.

lenne, melynek Károly is tagja.¹⁵⁵ Ferdinánd végre kitörhetett az ördögi korból. Korábban nem realizálhatta a házassági szerződést, mert még nem rendelkezett önálló hatalommal. Viszont azért nem volt hatalma, mert bátyja nem engedte Ferdinándot uralkodni. Az, hogy Károly végre engedményt tett, több tényezőnek tudható be.

Spanyolországban bekövetkezett az, amitől sokan joggal tartottak. A Károllyal érkezett idegen kíséret tagjaival töltötték be a különböző tisztségeket. Ezek nemcsak a nyelvet, de a helyi szokásokat és törvényeket sem ismerték, sok visszaélést követtek el. Ráadásul maga Károly sem tudott spanyolul, amit a hazaiak nagyon zokon vettek. 1517. november 8-án meghalt a nagytekintélyű, bölcs Cisneros bíboros, toledói érsek, az ország prímása, (aki igen járatos volt a bonyolult belpolitikai viszonyokban) anélkül, hogy Károllyal találkozott volna. Jellemző módon utódjául Károly Guillermo de Croy-t, burgundi tanácsosának, Chièvresnek unokaöccsét tette meg, aki 1521-ben bekövetkezett haláláig nem is járt Spanyolországban. Ezzel egy időben Utrechti Adorjának, a tortosai püspöknek kijárta a bíborosi kalapot.

Károly császárrá választása kifejezetten gyanakvást váltott ki a spanyol uralkodókörökben, ami aztán fölháborodásba torkollott, amikor Károly elutazott Németországba. A gazdasági-politikai elégedetlenség és az idegen tisztviselők elleni gyűlölet robbantotta ki az országos méretű comuneros fölkelést. (1520. május – 1521. április között.) Bár elsősorban a flamandok ellen kezdődött, többször is fölmerült Johanna királynő, illetve Ferdinánd neve, mint Károly helyett kívánatos uralkodóé. Eleinte a nemesek is támogatták a fölkelést és köztük sok volt Ferdinánd egykori híve. A távollévő Károlyban ismét föltámadt a korábbi bizalmatlanság öccse iránt, ezért változtatta meg régebbi döntését és határozta el az osztrák örökség átadását. A császári méltóságot már úgyszólván sikerült biztosítani, a birodalom belül pedig Spanyolországtól a legtávolabbi rész ez volt. Ezért egyezett bele a wormszi, majd a brüsszeli egyezménybe, mert így véglegesen távol tudhatta öccsét az ibériai félszigettől. Kétségtelen egyéb előnyökkel is járt ez számára. A magyar király követi révén a birodalmi gyűlésen többször is követelte a császár és országai segítségét a török ellen. Támogatása mellett foglalt állást az 1521-es wormszi birodalmi gyűlés is. Az ezzel járó feladatokat és nehézségeket Károly most öccse vállaira rakhatta. Végül így megoldódott egy másik gondja: a birodalmi rendek állandóan sürgették, hogy tartózkodjon a birodalomban, de ugyanezt követelték a spanyol rendek is. Ferdinánd személyében most megtalálta azt a megbízható személyt, aki helytartóként képviselte őt és ráadásul a Habsburg családból való.

Az új helyzet kétségkívül kedvező volt öccse számára is. A relatív előnyök mellett azonban nem kell eltúlozni Ferdinánd hatalmát. Végül is ez időben ő volt Európa egyik legtapasztaltabb, „legképzettebb” ifjú fejedelme. Gyerekkorában Aragóniai Ferdinánd, később Cisneros bíboros, majd Németalföldön Margit főhercegnő mellett tanulta a kormányzást. Mint osztrák főherceg és birodalmi helytartó nem kis ember, de nem is igazi, önálló fejedelem és a spanyol trónhoz, valamint a meg nem kapott császári méltósághoz képest elég szűk hatalommal rendelkezett.

155 Korrespondenz I. 26. Ferdinánd szerepére nézve ld. még LHOTSKY, 1971.

A német birodalmi rendek az osztrákokhoz hasonló nemtetszéssel fogadták a tolmáccsal érkező főherceget. Hozzászórtak ugyanis, hogy Miksával minden nehézség nélkül lehetett tárgyalni és a politikai nézeteltérések ellenére jó személyes kapcsolat alakult ki az uralkodó, valamint a fejedelmek között. Károly az elégedetlenség leszerelésére kénytelen volt 1522-ben Frigyes palotagrófot kinevezni Ferdinánd mellé, a korábban létrehozott birodalmi adminisztráció élére. Ferdinánd a korlátozott hatáskör ellenére is örült a megbízatásnak, mert így beleszólása lehetett az európai hatalmi ügyekbe, s ilyenkor Károly mellett, a dinasztia második embereként jelenhetett meg nagy horderejű politikai döntésekben. Másrészt úgy vélte, ez a megbízatás közelebb viszi újabb méltóság megszerzéséhez, nevezetesen a római királlyá választásához. A brüsszeli tárgyalások során minden bizonnyal szó esett Károly korábbi ígéretéről, öccse római királyságáról, mert 1522–23-ban a nürnbergi birodalmi gyűlésen már ez ügyben próbált Ferdinánd magának népszerűséget szerezni. Ezzel egy időben sürgette Károlyt, hogy tegyen lépéseket a pápánál az ünnepélyes koronázásra. A császár a koronázással kapcsolatos igen nagy kiadásokra hivatkozva elhárította e követelést.

Az 1520-as évek második felében Ferdinánd legfőbb vágya továbbra is az volt, hogy római király lehessen. Úgy érezte, pozícióját e kérdésben megerősítette a magyar és főként a cseh korona megszerzése 1526-ban. Azonban jelentős változások történtek Károly családi helyzetében is. 1526. tavaszán megnősült, 1527-ben megszületett a trónörökös, Fülöp. Mivel Károly már az 1519-es császárválasztás kapcsán kifejtette, hogy rendkívül fontosnak tartja a császári címet a spanyol királysággal összekapcsolni, így fölmerült a kérdés a jövőt illetően: ha Ferdinánd lesz a császári trón várományosa (római király), vajon öröklí Spanyolországot is? Mi lesz akkor Fülöppel? Ha viszont Fülöp öröklí a spanyol trónt, akkor a birodalom Ferdinánd kezén marad és ismét kettéválik Károly birodalma.

1526-ban a cseh-, majd a magyar trón megszerzése váratlan, de jelentős gyarapodást jelentett Ferdinándnak. Bár Károlyval csak lassan tudott ez ügyben információt cserélni, 1526. őszén saját maga intézkedett a koronák biztosítása érdekében. Régi törekvése látszott – váratlanul – megvalósulni. Nyilvánvaló volt az is, – Ferdinánd évek óta közeli kapcsolatban állt a magyar politikai erőkkel – hogy Szapolyai fel fog lépni a magyar korona megszerzéséért. Felmerült egy lehetőség, a Habsburg dinasztikus érdekek biztosítása és Szapolyai királyságának együttes megvalósítására: János feleségül akarta venni az özvegyen maradt Máriát. De ez Ferdinánd számára a magyar trón elvesztését jelentette volna, ami elfogadhatatlan volt az ifjú főherceg számára, így ebből nem lett semmi.

Károly nem bánta Ferdinánd törekvését a két korona után, (igaz, mire megtudta, már befejezett tényként könyvelhette el) mert egyrészt a Habsburg dinasztia régi vágya teljesült, másrészt ez Ferdinánd végleges eltávolodását jelentette a spanyol trónörökléstől és megtelepedést a birodalom keleti részén. De nem teljesült az a hiedelme, hogy öccse beéri e két országgal és nem kíván a császári címre pályázni. Még inkább csatlakoznia kellett a magyarországi fejleményekben. A császár azt szerette volna, ha Ferdinánd így megerősödve teljesen bátyja birodalmi-itáliai ügyeinek szenteli magát, ehelyett Ferdinánd egyre jobban belebonyolódott a Szapolyai elleni harcba, ami mindinkább előrevetítette egy török támadás veszélyét. A császár azt követelte, hogy öccse érje be a magyar koronával és a kirá-

lyi címmel, neki az lényegtelen volt, hogy a velejáró terület keleti határa Belgrádnál, vagy Budánál húzódik. Számára az igazi határ Bécsnél volt – ez már családi terület, amelynek megvédése neki, a császárnak is kötelessége. Ferdinánd viszont alapvetően arra törekedett, hogy Szent István koronája mellé az egész országot megszerezze, ezt kívánta a politikai érdek, mert a magyar főurak ezt várták új uralkodójuktól, és legalább ilyen fontos gazdasági érdekek is emellett szóltak – a magyar adók, királyi birtokok, bányajövedelmek, stb.

Károly és Ferdinánd kapcsolata tehát egy olyan 1516 körül tetet öltő folytonos hatalmi viszály, amelynek keretét a Habsburg családi kötelek adják, a maguk hierarchikus, elsőszülött primátusú rendszerével. Károly a teljhatalmat és az egész családi birodalmat magának követeli, látszólag ez sikerül is neki 1520-ra. Ferdinánd az első pillanattól küzd ez ellen és saját politikai karrierjét félelmes szívóssággal, lassú, de állhatatos akarással építi fel úgy, hogy közben a családi tradíciókat betartva, mindvégig bátyja akaratának kiszolgálója. Károly az első kompromisszumra 1522-ben kényszerül, amikor Ferdinándnak átengedi az osztrák örökséget.

FERDINÁND ÉS MÁRIA KIRÁLYNÉ

A két testvér kapcsolatát áttekintve ki kell térnünk a harmadik testvér, Mária királyné 1521-es magyarországi utazására, hisz az ekkor megkötött házasság és a királyné ideérkezte gyakorlatilag realizálta a Habsburg-magyar házassági szerződést és az erre épülő politikai szövetségi rendszert. Valóban új helyzet állt elő és a Habsburg politika ekkor vált tevékeny részesévé a magyar napi politikának. Fontos dátum volt ez azért is, mert Mária királyné maga is tevékeny formálójává vált a magyar politikának, másrészt a vele érkezett tanácsadók és udvari emberek egy némelyike döntő fontosságú szerephez jutott a hazai belpolitikában. Formailag ezen tanácsadók közvetlenül V. Károly személyét voltak hivatottak képviselni. Ezek közül a legkiemelkedőbb a már említett Andrea de Burgo, aki kiváló képességű, jól képzett diplomata és 1521-ben a királynéval együtt érkezett. Azonnal bekerült az udvari tanácsba és az 1523. október 22-én véget ért bécsújhelyi konferencia utolsó napjáig részt vett a tanácskozáson. Ezt követően Ausztriába utazott, így a pozsonyi találkozón már nem találjuk ott. Burgo régi diplomata volt, aki 1507-től szolgált Miksa császárt és a császár szolgálatában szinte egész Európát beutazta. Személyes, jó kapcsolatba került Miksa családjának számos tagjával. Jó néhány kényes diplomáciai küldetést az uralkodó legteljesebb megalégedésére hajtott végre. Nemcsak a Habsburg udvarban, hanem az egész európai diplomáciai „testületben” az egyik legragyogóbb diplomatának mondhatjuk. Megvolt az a képessége, hogy mindenféle emberrel szót értett, mindig békeközvetítőként lépett föl. Legsikeresebb küldetéseit olyankor teljesítette, amikor két elkeseredett ellenség között kellett először csak a beszélő viszonyt, majd valamiféle megegyezést létrehozni. Ugyanakkor az igazán nagyvonalú, átfogó tervek megvalósítására nem volt alkalmas. A magyar ügyeket évtizedek óta nagyon jól ismerte és az 1520-as évek elején tisztában volt a magyar udvari élet belső viszonyaival, az egymással szembenálló felekkel, a török veszéllyel és ezek ismeretében próbált a számára

kedves királyi párnak tanácsokat, javaslatokat adni.¹⁵⁶ 1523. őszére már nagyon belefáradt az itteni ügyekbe, annak reménytelenségébe, az egymással viszálykodó táborok kibékítésébe. Ugyanakkor otthon fiatal felesége várta és betegséggel is küszködött. Így többször kérte Ferdinánd főherceget, hogy mihamarabb elutazhasson birtokára. Erre 1523. végén kapott engedélyt, így Bécsújhelyről egyenesen hazautazik. Később még találkozunk vele a magyar történelem kapcsán.

Bár a magyar udvarban személyesen nem volt jelen, a tárgyalt időszak másik fontos személyisége a Habsburg-családban Bernhard von Cles trentói püspök, bíboros Ferdinánd legfőbb tanácsadója. Fiatalabb ember volt mint Burgo, de bizalmas jó barátság alakult ki a két ember között. Kettőjük levelezése rendkívül értékes, fontos forrása a korszak eseményeinek, mert egymás között a legjelentősebb és egyben legbizalmasabb ügyeket is megtárgyalták. Burgo és Cles egyaránt hűségesen tájékoztatta Ferdinándot a magyar, illetve az osztrák udvarban történetekről, de egymás között olyan ügyeket is megtárgyaltak, olyan ügyeket is megírtak, amelyet Ferdinándnak soha nem mertek volna elmondani. Jellemző a magyar viszonyokról alkotott véleményre, hogy 1521-ben Mária királyné és Lajos tervezett házassága alkalmából Cles nem akarta a királynét Budára engedni mondván, hogy a török támadás miatt ott nincs biztonságban. Inkább azt akarták, hogy Lajos utazzon Pozsonyba, ott kerüljön sor a házasságra, és ott várja be az udvartartás amíg a török ügyben valami jobb fejlemény következik be.¹⁵⁷ Burgo és Cles említett nagyfotosságú levelezése jelentős részben ma is kéziratban található. Az eredeti anyag a Grosse Korrespondenz-ben van, amelynek egy része az I. világháború után Olaszországba került és ott őrzik.¹⁵⁸

Mária királynő szerepéről és tevékenységéről a magyar politikában már szó esett. Itt az osztrák ügyek kapcsán ismételt hangsúlyozni szeretnénk a korszak alapos ismerőjének, Kubinyi Andrásnak azon véleményét, hogy módosítani kell az eddigi kialakított sommás véleményeket. Nem lehet Mária királynét egyértelműen a Habsburg befolyás megnövelésével vádolni, mint ahogy nem lehet az udvartartás meghatározó személyiségének számító fenti tanácsosokat, Clest, Burgot, illetve a szintén említett Brandenburgi Györgyöt a Habsburg politika egyértelmű magyarelles képviselőinek nevezni. Fel kell ismerni, hogy pl. Burgo 1523-as föllépése kifejezetten a magyar belpolitika stabilitását szolgálta.¹⁵⁹ A szomszédos ország Magyarországra gyakorolt hatásának meghatározó személyisége Ferdinánd főherceg volt. Ő a bátyjával történt 1522-es megegyezés értelmében valóban újonnan érkezett Európának ebbe a felébe és az eddig csak spanyol és németalföldi tapasztalatokkal rendelkező fiatal főhercegnek alapvető szemléletváltásra volt szüksége. Nehezítette helyzetét, hogy Miksa császár halála után az osztrák tartományokban a rendek fölléptek a császári adminisztráció képviselői ellen és rendi kormányzást vezettek be. Ferdinánd határozottan cselekedett, és

156 Burgo életére a mai napig a legfontosabb STOEGMANN tanulmánya. Burgo szerepére ld. még HEISS 1974. 121–122., RILL, 1970; és 1993. 141–149.

157 HEISS im.121.

158 Archivio di Stato di Trento. Corrispondenza Clesiana. Köszönetet mondok Ress Imrének, aki segítségemre volt az olaszországi anyag másolatainak megszerzésében.

159 KUBINYI több tanulmányát említhetnénk, közvetlenül a vonatkozó részre ld. 1986. 87–90.

1522. nyarán felszámolta a rendek uralmát, helyreállítva a fejedelmi tekintélyt, ami együtt járt néhány vezető személyiség kivégzésével. Az 1519-ben a fölkeltek által elkergetett kancellár az a Johann Schneitpöck volt, aki Ferdinánd megbízása alapján 1522-ben a rendcsinálást végrehajtotta és aki személyesen irányította a bírósági ítéleteket, ideértve a kivégzéseket is. Ő váltotta föl a bécsújhelyi tanácskozás után Andrea de Burgot és a Pozsonyba érkező Habsburg delegációnak ő volt a vezetője. Személyéről el kell mondani, hogy diplomataként, politikusként meg sem közelítette Burgo tehetségét, képzettségét. A magyar udvarban tartózkodására ez rányomta bélyegét.¹⁶⁰

Ferdinánd udvartartásának gazdasági és politikai értelemben is talán legerősebb egyénisége az a Gabriel Salamanca kancellár és kincstartó, akinek személyéről, működéséről elég keveset tud a történeti kutatás. Tény, hogy Salamanca Ferdinánddal együtt érkezett Spanyolországból. Nemcsak politikusként, hanem a főherceg barátjaként és tanácsadójaként alapvető beleszólással bírt az ügyekbe, emellett ő intézte az osztrák tartományok pénzügyeit is. A kutatások valószínűnek tartják, hogy ez a nagy bizalom személye iránt arra az időre megy vissza, amikor 1516–17-ben Ferdinánd Spanyolországban nehéz napokat élt át Károly gyanakvása miatt és Salamanca tartotta benne a lelket biztatván: ne hagyja magát bátyja ellen fordítani, engedelmeskedjen neki, így vészelve át a nehéz időszakot. Salamanca számos spanyol udvari embert hozott magával és az osztrák rendek legfőbb kifogása éppen az volt, hogy az ifjú uralkodó, Ferdinánd és kísérete egy szót sem tudott németül. De ami még rosszabb, fogalmuk sem volt az osztrák tartományok belső viszonyairól, politikai, gazdasági sajátosságairól és a saját spanyolországi németalföldi tapasztalataik alapján kezdték hozni rendelkezéseiket, óriási elégedetlenséget váltva ki mind a főherceg, mind az egész Habsburg kormányzás ellen. Ezt a feszültséget érezte Károly is. Többször is felszólalt Salamanca ellen, de Ferdinánd mindig megvédte emberét, egészen 1525-ig, amikor a hatalmas fölzúdulás miatt kénytelen volt megválni tőle. Salamanca ugyan továbbra is tevékenykedett, de politikai értelemben nem volt meghatározó szerepe.¹⁶¹

Úgy gondoljuk, a sok tanulmány idézése helyett az 1523. végén Velencébe hazatért Lorenzo d’Orio követ december 22-én a velencei nagy tanács előtt elmondott zárójelentése jellemzi a legszemléletesebben Ferdinánd főherceget és udvartartását. Ferdinándról megjegyzi, hogy nyelveket beszél, viszont nincs megelégedve bátyjával. Salamancáról elmondja, hogy azért is olyan befolyásos, mert ő segítette a fiatal főherceget még Spanyolországban. Nem titkolja különösebben, hogy sem Ferdinánddal, sem a körülötte lévő spanyol udvartartással nem szimpatizál és főként nem Salamancával. Azt mondhatjuk, hogy d’Orio követ még igazán mértéktartó volt ahhoz képest, ahogy Massaro követségi titkár 1523. október 5-én kelt levelében jellemzi Ferdinándot és embereit. Elsősorban Andrea de Burgoról és Brandenburgi Györgyről szól nagy gyűlölettel. Mindenféle rossznak és cselszövéssnek ők ketten az okai. Természetesen gyorsan kiderül, ezen ellenszenv alapvető oka az, hogy mindkettejüket Velence nagy ellenségének tartja, ezzel szemben jó képet fest a magyar urakról. Ferdinánd főhercegről viszont megjegyzi, nagyon fél-

160 KUBINYI 1986. 81–82.

161 Salamanca személyére ld. STERN 1925. és RILL 1981. 97–99.

nek tőle, nem szeretik, sőt gyűlölik, nemcsak a saját alattvalói, hanem a németek is. Részben azért, mert Ausztriában vezető főurakat fejeztetett le, másrészt azért, mert gőgös és zsarnok, aki igen sok adót vet ki. Nagy ellensége Velencének és „hó vágya, hogy uralkodhassék és nagyvá legyen. Uralkodna ha tehetné az ég és a föld fölött.”¹⁶²

Röviden meg kell említeni még egy személy nevét, akiről sajnos, igen keveset tudunk. Ő az a paduai Antonio de Conti gróf,¹⁶³ akit Ferdinánd főherceg személyes instrukcióival ellátva V. Károly és saját követeként küldött Pozsonyba 1523. novemberében, aki egy ideig részt vett a tárgyalásokon (november 20-ig biztos). Eredeti küldetése Lengyelországba, illetve Moszkvába szólította, hogy a Habsburg érdekeket figyelembe véve próbáljon közvetíteni a lengyel és orosz udvar között, folytatva a már említett, még Miksa császár alatt megkezdett Habsburg–orosz jó kapcsolatok kiépítését. Szydłowiecki elmondja a naplóban, hogy Antonio már a soproni találkozón is ott volt. Október végén nyilvánvalóan Ferdinánd mellett maradt, majd november elején, a főhercegtől kapott megbízólevél, illetve a II Lajoshoz intézett levél szerint november 6. után, Pozsonyba utazott. November 17-én fogadta őt ünnepélyes kihallgatáson a király, majd utána Schneitpöck követet is.¹⁶⁴ Személyére, illetve megbízatására nézve függelékben közölve adjuk a spanyol Állami Levéltárban megtalált, Ferdinánd eredeti aláírásával ellátott, 1523. november 6-án kelt követi megbízatást, ami úgy tűnik, hogy jelen pillanatban az egyetlen és legfőbb forrás Antonio gróf személyére.¹⁶⁵

Az osztrák tartományok számára a 15. sz. második felétől kezdve egyre határozottabban és fenyegetőbben merült föl a török veszély, amely Magyarországot elérve, különösen az adriai partvidék felől mind gyakrabban fenyegette Alsó-Ausztria, Karintia, Krajna és Stájerország területeit. Az első támadások 1407. óta figyelhetők meg, igazán azonban Mátyás uralkodása alatt vált ez meghatározóvá. 1469–1483. között szinte minden évben betörték a törökök. Ezt az osztrákok akkor fogták fel különösen súlyos bajnak, amikor az 1470-es években Mátyás király több alkalommal átengedte az Ausztria ellen támadó török seregeket magyar területen. Miksa császár komoly veszélyként számolt az osztrák tartományokat fenyegető török támadásokkal és ezt örökölte az 1522-ben színre lépő Ferdinánd is. A főherceg világosan látta, hogy tartományai számára, igazi védelmet csak egy erős, megbízható magyar végvári rendszertől és a Habsburgokkal szövetséges, velük együtt működő magyar uralkodótól lehet várni.¹⁶⁶ Az osztrák rendek számára is nyilvánvalóvá vált, hogy alapvető fontosságú számukra a horvát, szlovén végvárak megerősítése és az adott területek védelme, ezért egyre határozottabban ajánlanak föl segítséget a magyar királyság részére, az itteni végvári katonaság ellátására. 1522-ben a magyar országgyűlés úgy határozott, hogy megkéri Ferdinándot, pénzügyi okok miatt biztosítsa a horvát, szlovén végvidék ellátását, aki ezt el is vállalta. Elsősorban Klissa, Krupa, Jajca, Zengg, Lika, Skardin, Knin és

162 Az idézet BALOGH István 1929. XLIII, XLIV. és XLIX, LVII, LVIII és LXVII, LXVIII.

163 POČIECHA szerint Antonio de Conti i. m. 167–168.

164 A soproni részvételt a november 20-i részben olvashatjuk, két helyen is.

165 A.G.S. P.R. 57–171. No 4773. 6 oldalas, számozatlan irat

166 A téma fölvetését ld. RÁZSÓ Gyula 1986. 132–133.

Ostrovica várairól van szó, amelyek így osztrák, német helyőrséget kaptak és a laibachi főkapitány alá tartoztak.¹⁶⁷ Ausztriának erre a határozott beavatkozására szükség is volt, mert a magyar katonai költségek ezt ellátni már nem tudták. Ugyanakkor a török kérdés megoldása Magyarország számára kettős alternatívát kínált: megegyezni a törökkel és miként Mátyás alatt, átengedni őket a gazdag osztrák tartományok felé, de ezt II. Lajos, Habsburg Mária férje már nem tehetette meg. A másik megoldás a török elleni háború volt. Erre viszont Magyarország képtelen lévén, a már vázolt, nemzetközi segítséggel megindítandó támadás lehetőségét kellett elősegíteni.¹⁶⁸ Szakály Ferenc szerint az adott viszonyok között, 1522–23-ban Magyarország számára egyetlen lehetséges megoldás lett volna: a leghatározottabban törekedni valamiféle megegyezésre, békére, fegyverszünetre a törökkel és külső-belső segítséggel a Belgrád elestével megrendült déli végvári vonalat rendbe hozni, kiegészíteni és a törökkel szembeni védekezésre alkalmassá tenni.¹⁶⁹

Elgondolkodtató a történelmi párhuzam, amely Magyarország sorsa, illetve a magyar és a német birodalmi politika között fennáll. Szakály Ferenc említett tanulmányában rámutatott, hogy az igazán eredményes védekezés a török ellen az volt, amikor Magyarország a törökkel szemben még a Balkánon, tehát Magyarország határain kívül védekezett, hisz ez jelentette a legkevesebb károsodást az ország számára. Azonban a 16. század elejére Magyarország visszaszorult, részben azért, mert a magyar politika engedte a kisebb balkáni államokat fölmorzsolódni a török támadás ellenében, nem ismerve fel ezen ütköző államok jelentőségét. A 16. század elejére változott a helyzet, Magyarország vált ilyen ütköző állammá, s a német birodalomtól próbált segítségért könyörögni, de azok meglehetősen közönyösen nézték Magyarország vergődését. A birodalom a fenyegető veszélyre csak 1529-ben, a törökök Bécs elleni ostrománál döbrent rá, hogy mi volt Magyarország igazi jelentősége és szerepe Ausztria, illetve a német birodalom védelmében, de ez Magyarország számára már túlságosan késő volt.

Érdemes kitérni Zsigmond király távolmaradásának hivatalosan elhangzó indoklására. A naplóban a király által Szydłowieckinek adott utasításban, amellyel a követ beszámolója kezdődik, külön utasítja Szydłowieckit, hogy mondja el Lajosnak és Ferdinándnak, mennyire szeretett volna személyesen részt venni ezen az összejöveten, de a tervezett lengyelországi országgyűlés túlságosan lefoglalta és így nem tud eljönni. Ugyanakkor kétségtelen, némi sértődött éllel megjegyzi, hogy a két uralkodó, Lajos és Ferdinánd a tervezett összejövetelet a „mi véleményünknek és ennek az időpontnak elébe helyezte, minket pedig későn értesített. Még akkor sem tudtunk volna ily hirtelen és csekély idő alatt intézkedni, ha futárt alkalmazunk, vagy ha mellőzni akarnánk a mi országgyűlésünket, – amelytől pedig az ügy jó elintézésének sok mozzanata függ, nemcsak nekünk, hanem őfelségének is.” Tehát mintegy a két fejedelemre hárítja a felelősséget, mert ők változtatták meg hirtelen az időpontot.¹⁷⁰ Október 17-én hangzik el Burgo válasza a lengyel kö-

167 SZÁNTÓ Imre 1980. 38.

168 KUBINYI 1986. 66.

169 SZAKÁLY 1986. 49–52.

170 Vö.: A.T. VI. No CCXCVI. 324.

vet felszólalására, amelyben mintegy mentegeti a konferencia időbeni előbbre hozását, megjegyezve, hogy ennek oka az: Ferdinánd csak ezért az összejövételért utazott Bécsújhelyre és azután sűrűn vissza is kell térnie a nürnbergi birodalmi gyűlésre. Ha tehát nem most tartják, akkor hosszú időre el kellett volna halasztani. A másik ok, amit megjelölnek, az a magyar urak sürgetése, akik ezt az összejövételt kívánták az udvarban található belső állapotok miatt. Tehát való igaz, hogy Zsigmond sértődésének oka volt, ugyanakkor a konferencia októberi időpontja szintén indokolható volt a rendezők részéről. Azonban Zsigmond távolladásának határozott és tényleges oka az volt: nem kívánta magát kitenni a két uralkodó rábeszélésének, hogy tegyen engedményt a német lovagrend nagymesterének a vitatott lengyel-porosz ügyben. Ezt megerősíti az említett Burgó-féle válasz további része, amelyben elhangzik: az összejövételre várják a német lovagrend nagymesterét és így ezt az ügyet akkor elrendezhetik. Zsigmond szilárd elhatározását, hogy ez ügyben nem kívánja magát kitenni a személyes befolyásnak jelzi az is, hogy a napló elején olvasható instrukcióban utasítja követét, miszerint ha említés történik az időpontról, amikor esetleg a jövőben a mostani helyett ő találkozhatna Ferdinánddal és Lajossal, akkor közölje, hogy ezt nem tudja megmondani, mivel a török által beiktatott új tatár kán miatt elég fenyegető a helyzet és ezek az ügyek megkövetelik, hogy a király otthon tartózkodjon. Vagyis ez a kitérés egy elvi támogatás és találkozás készség mellett, a konkrét időpontok előli elzárkózást jelenti. A konferencia helyszínének és időpontjának ily módon történt kialakulása a tudatos és a véletlen tényezők összjátékaként alakult. Az összejövétel részletkérdései és az egyes események lefolyása azonban már sokkal tudatosabban szervezett eseményre vall.

II.

AZ 1523. OKTÓBER 15-DECEMBER 16. KÖZÖTT RENDEZETT NEMZETKÖZI KONFERENCIA

A fentebb vázoltak alapján nem kétséges, hogy az 1523. őszén rendezett bécsújhelyi-pozsonyi összejövétel témáiban, problémáiban szorosan összefüggő eseményt jelent, amelyről ha a Szydłowiecki-féle beszámoló nem létezne, nagyon gyér ismereteink lennének. A rendelkezésünkre álló napló viszont óriási ismeretanyagot tartalmaz. Igaz, mindvégig figyelemmel kell kísérni azt, hogy az anyag összeállítója saját, illetve uralkodója szempontjait figyelembe véve készítette el művét. Ezt azért is hangoztatni kell, mert a szórványosan ránk maradt és a tanulmány végén ismertető egyéb adatok azt igazolják, hogy e két hónap alatt számos olyan esemény történt, amelyről Szydłowiecki nem, vagy alig szól és ezek szintén fontosak voltak mind magyar, mind a résztvevő különböző országok képviselői számára. Az is figyelemre méltó, hogy a követek esetében szokásos – a tárgyalások közben hazaküldött információk szükségességét előíró szabályok – jelen esetben csak a Bécsújhelyen tartott összejövételre teljesültek be. 1523. október 30-án írt részletes levelében Szydłowiecki tájékoztatta Zsigmond királyt a bécsúj-

helyi konferencia fontosabb eseményeiről – a levél egyes részletei egy-két mondatról eltekintve azonosak a napló szövegével.¹⁷¹ Azonban ezt követően a pozsonyi másfél hónapos tárgyalásokról ismereteink szerint nem maradt fenn Szydłowieckinek tudósítása, bár valószínűleg küldött ilyet Zsigmondnak. Az is igaz, hogy az itt tárgyaltak nagyobb részben foglalkoztak a magyar udvar és II. Lajos király belső ügyeivel, amelyekről Szydłowiecki csak titkos tárgyalásokat folytatott és ezeket nyilván nem akarta futárba bízni, ami a napló oldalait olvasva teljességgel érthető is.

Külön kell szólni a forrás műfajáról. Többször, sőt rendszeresen használjuk és a szakirodalom is visszatérően naplóként emlegeti Szydłowiecki alkotását. Bizonyos értelemben igaz ez az elnevezés, a szó klasszikus értelmében azonban nem. A ránk maradt és jelenleg is Szydłowiecki naplójaként ismert kézirat a helyszínen, alkalmanként készült feljegyzésekből és az ehhez kapcsolódó dokumentumokból (megbízólevél, követi utasítás, az udvar és a király előtt elmondott beszédek, megállapodás tervezetekből, levelekből stb.) áll. Föl kell vetni a szerzőség kérdését is. Már csak azért is, mert a Szydłowiecki névéhez kötődő írásművet egészen bizonyosan nem ő, vagy nem csak ő készítette.

Ismereteink szerint a jelzett anyag három részből áll össze. Az egyes tárgyalásokon résztvevő kancellár a legfontosabb dolgokat valószínűleg még aznap, vagy nem sokkal azt követően, egyes szám első személyben lediktálta. Ugyanakkor a küldöttségben részt vevő másik fontos személyiség, véleményünk szerint a plocki várnagy, Jan Wytviensky, aki a jelek szerint a kancellárral együtt mindenütt részt vett a tárgyaláson, és így a dolgok ismerőjének mondható, összefoglalta és lediktálta a naponta történeteket. Ezek rendszerint szenttelen, elbeszélő jellegű, egyes szám harmadik személyben írt események, amelyekben Szydłowieckitől a „nagyságos követ úr” megszólítással hangzanak el az általa mondottak. Ez képezi tehát a napló anyagában a második részt. Végül a harmadik részt jelentik azok a szó szerint bemásolt levelek és dokumentumok, amelyeket Szydłowiecki és kísérete nyilván a személyes jó kapcsolatok révén megszerzett és amelyekről elmondhatjuk, hogy különböző kiadványokban megjelent példányokkal egybevetve szinte betűhívek, ami az egész forrás értékét jelentősen megnöveli. Természetesen az így vázolt három rész, ha úgy tetszik három szint egymással állandóan keveredik. Ez zavaró tényezőként lép föl az olvasó és a forrás használója számára. Sokszor minden átmenet nélkül, egy bekezdésen belül megszakad az egyik, vagy másik rész, és bizony komoly elemzést igényel, hogy az adott eseményt ki mondja, illetve az ottani állítások kikre vonatkoznak. A Szydłowieckiről vázolt képbe teljesen beleillik, hogy a már idézett, Zsigmond királyhoz küldött levelében még említi a plocki várnagy nevét és azt, hogy Szydłowiecki lengyel nyelvű beszédét ő fordította latinra, azonban a vonatkozó részt a naplóban már kihagyta, így ott nem találjuk Wytviensky nevét. Úgy gondoljuk, ez nem véletlen. A kancellár tudatosan és szándékosan hallgatta el legfőbb közreműködője és segítője nevét. Így tehát arra a kérdésre, hogy ki a napló szerzője, nem lehet egyetlen név megjelölésével válaszolni. Kétségtelen azonban, hogy ez a forrás értékéből nem von le semmit.

171 A.T. VI. 327–337. N° CCCI.

A klasszikus értelemben vett naplók sajátossága szerint ez a beszámoló alapvetően időrendi sorrendiséget tart, ezért komolyabb kompozícióról, tudatos szerkesztésről nem beszélhetünk, az időrend az egyetlen támpont. A napló elnevezést pedig gyakorlati szempontból és a kialakult hagyomány tisztelete okán megtartottuk. A forrás szövege alapvetően tényközlő és hiányoznak belőle a szubjektív megjegyzések, akár Szydłowiecki, akár a plocki várnagy saját gondolatai. Ez nyilván nem véletlen, hanem a műfaj sajátosságából következő száraz, látszólag objektív tényközlő törekvés, amely azonban Szydłowieckiék politikai meggyőződését ismerve természetesen koránt sem objektív. De azt leszögezhetjük, ez nem egy tudatosan szerkesztett követjelentés, hanem a napról-napra készített följegyzések sora. Érdemes elgondolkozni azon, hogy amennyiben Zsigmond király részt vett volna e két összejegyzésen, akkor Szydłowiecki – ha el is kíséri uralkodóját, – bizonyára nem kényszerült volna ilyen részletes és hűséges beszámoló elkészítésére, azaz ez a forrás nem állna rendelkezésünkre. Nem tudjuk, hogy a naponta elkészült bizalmas feljegyzéseket a konferencia idején hol és milyen módon tárolták. Egyértelmű viszont, hogy a korszakból ismert források és diplomáciai emlékek között is kevés olyan található, amely ilyen alapvető, titkos anyagokat ily nagy mennyiségben megőrökíti. Bizonyára azért volt erre szükség, mert a hosszú időtartam miatt, a sok megbeszélés anyagát a kancellár és kísérete sem tudta teljes pontossággal fejben tartani és a nagyon is fontos részletekről hűségesen kellett az uralkodónak szóban beszámolni. De még e titkos följegyzések között is gyakran előfordult sajnós, hogy a legbizalmasabb részeket a napló számára sem merte a kancellár leírni mondván, hogy erről majd inkább személyesen számol be uralkodójának. Ezekkel a részletekkel sajnós az utókor lett szegényebb. Érdekes tény az is, hogy a titkosan tárgyalt ügyek esetében a napló megjegyzi, a kancellár egy vagy több magyar főúrral tárgyalt, ilyen esetben rendszerint nem közli a nevet, de leírja a témát. Ha a császári követtel tárgyal, akkor ismerjük a tárgyalópartnert, de nem ismerjük a témát. Az is jól látszik, hogy amikor a fejedelmek együtt vannak Bécsűjhelyen, modern kifejezéssel élve plenáris ülések alkalmával, főként olyan dolgokról esik szó, amelyek nem titkosak. A titkos találkozók rendszerint késő délután, vagy este zajlottak, a követ szállásán, szűkebb körben.

A nagy nemzetközi találkozó első része, a rövidebb és legalábbis a résztvevők személyét tekintve fontosabb eseménye, a bécsűjhelyi összejövétel volt, amely október 15-én, a két uralkodó megérkezéssel vette kezdetét, igazában azonban Szydłowiecki másnap, 16-án történő csatlakozásával vált teljessé. Ezt követően hat napon át folytak a tárgyalások, október 22-ig, azután két napos vadászat volt, majd a felek elutaztak. Nem véletlen a helyszín. Bécsűjhely már Miksa császárnak is kedvelt városa volt. Fontos területi székhely, a 15. században átépített remek palotával, ehhez méltó várral, templommal. Ráadásul közel esik a magyar határhoz, így II. Lajosnak nem kellett saját országát messzire elhagyni. A konferencia résztvevői: II. Lajos, felesége Mária, Ferdinánd főherceg, felesége Anna, Szydłowiecki kancellár kíséretével, a Csehországból érkezett urak, és a pápai nuncius,

Ferdinándot elkísérte udvarának számos képviselője. Ferdinánd kíséretének azonosítása nem könnyű. Vannak akik név szerint szerepelnek, mások pedig tisztségük alapján illetve a kézirat a kettőt váltogatja. Vannak névelírások és elcserélt keresztnevek egyaránt. Mindezek tisztázásában sokat segített G. Rill

könyve.¹⁷² Jelen van Bernhard von Cles trentói püspök, Pietro Bonomo kancellár, Andrea de Burgo császári követ, aki egyúttal Ferdinándot is képviseli. Őt váltja majd novemberben Johann Schneitpöck Schönkirchen bárója, aki a pozsonyi találkozón a két Habsburg fivér követe. Christoph Rauber laibachi püspök, Dietrich Kammerer bécsújhelyi püspök, a Szent György Rend nagymestere, Johannes Geumann, valamint doktor Johann Fabri. Sopronban és Pozsonyban ott találjuk Antonio de Conti grófot, császári követet, továbbá Antoine de Croy, Sieur de Sempy-t, aki a naplóban Nicolo Sempi néven jelenik meg. Az I. Phol Och néven szereplő kamarást nem sikerült azonosítani.

Bár a korabeli följegyzések a fényes külsőségeket és a pompát emelték ki, a napló alapján azt mondhatjuk, hogy a 16-án, pénteken megérkező Szydłowiecki ünnepélyes fogadása után azonnal elkezdődött a „munka”, azaz a tárgyalás. G. Rill is arra mutat rá, hogy hosszú időn át az volt a vélemény, hogy a bécsújhelyi találkozón az ünnepségek, a vadászatok és a szórakozás helyszíne volt. Valójában a Szydłowiecki naplóból derül ki, hogy milyen jelentős események színtere volt.¹⁷³

A konferencia befejeztéig, a következő szombatig, október 24-ig, két napot, a vadászattal töltött október 23–24-et leszámítva egyfolytában nagyon kemény tárgyalások folytak. Ezt tükrözi egyébként a kézirat is, hiszen csaknem a fele ezzel az egy héttel foglalkozik. A napló alapján jól látszik a 16. sz. elejére kialakult diplomáciai szokások rendje: az uralkodók közvetlenül nem szólalnak meg, hanem csak képviselőik révén. II. Lajos nevében rendszerint a kancellár és egyben egri püspök mondja el a beszédeket (Szalkai László) és ő szólal meg akkor is, ha ún. közös ügyekben, II. Lajos és Ferdinánd nevében együttesen hangzik el a beszéd. A magyar királynét, Máriát a győri püspök (Gosztonyi János) képviselte, illetve előfordult, hogy a két királyné, azaz Mária és Anna nevében együtt hangzik el beszéd, akkor is a győri püspök szólal meg nevükben. Ferdinánd főherceget a jelenlévő udvari emberei közül vagy Gabriel Salamanca képviselte, vagy Bernard von Cles trentói püspök. Amikor pedig a válaszadás nemcsak Ferdinánd, hanem V. Károly császár nevében is történik, akkor Andrea de Burgo a szónok. Amennyiben Ferdinánd felesége, Anna külön szólal meg, akkor őt Christoph Rauber laibachi püspök képviseli. Egyetlen egy napon, október 22-én, csütörtökön történt meg kivételesen, hogy a napló szerint Ferdinánd személyesen válaszolt az őt illető ügyben.

A találkozón egyébként Szydłowiecki részéről saját megbízólevelének átadásával kezdődik, mintegy kifejezve, hogy joga van itt részt venni és urát képviselve a legkülönbözőbb ügyeket megtárgyalni. De ez csak egy rövid, nem teljes meghatalmazást tartalmazó okmány lehetett, mert az „igazi” október 23-án, gyakorlatilag tehát már a bécsújhelyi konferencia után érkezett meg. (Ennek magyarázata minden bizonnyal a kancellár gyors indulásában található). Az is látható, hogy a hét egyes napjai nem jelentettek különösebb kivételt, beleértve a vasárnapot is, ahol a konferencia programjába az ünnepi istentisztelet hallgatása ugyanúgy beletartozott mint később a különböző ünnepi rendezvények, legyen az lovagi torna, esküvő, vadászat vagy kilovaglás. A 23–24-i vadászat, amelyre Ferdinánd hívta meg a feleket, Ebersdorffban történt, ahol a főherceg ottani várában látta vendégül az

172 RILL, 1993. 47–48. továbbá a Névmutató

173 RILL, 1993. 37–38. Ugyanezt mondja az 52. oldalon is.

uralkodókat és követeiket. De még ez a pénteki nap sem telt el diplomáciai esemény nélkül, hisz a forrásból megtudjuk, ezen a napon futott be a Zsidó Doktorek, (személyét nem sikerült azonosítani Z. I.) aki egyebek között átadta Szydłowieckinek ura, Zsigmond király által október 11-én írt részletes és alapos megbízólevelét, amelyet annak fontossága és megbecsülése miatt Szydłowiecki naplója legelején közöl. Nyilvánvaló, hogy a Magyarországról, illetve Bécsből kapott konferencia időpont kitűzés miatt Zsigmond kancelláriájának nem volt ideje ezt megfelelő módon elkészíteni. Tudjuk, hogy Szydłowiecki október 2-án indult és lóhalálában utazott a konferenciára, a megbízólevelet pedig a király később állította ki és küldte Szydłowiecki után. Az Acta Tomiciana több olyan levelet is közöl, amelyben Zsigmond Szydłowiecki elutazta utáni eseményekről utólag postán tájékoztatja követét, lelkére kötve, hogy az ott közölt információkról – amelyekre külön kitérünk – a királyt, illetve a főherceget tájékoztassa és azon információk ismeretében járjon el.

Még egy alkalommal, október 24-én, szombaton van rá példa, hogy a főherceg, Ferdinánd saját maga mond beszédet, azonban ez egy sajátos eset, amennyire a napló alapján megítélhető. Ferdinánd ekkor ismét fogadta Szydłowieckit, talán négy szemközti, de legalábbis szűkebb körben és így a kötelező protokolltól kevésbé kötve került sor nézeteik kifejtésére. Nagyon érdekes dolog, hogy Szydłowiecki jószerevével Ferdinánd főherceg számára jelentett újat személyével, mert valószínűleg csak őt nem ismerte a régebbi időből. Hiszen 1515-ben Ferdinánd Spanyolországban tartózkodott, ezt követően Németalföldön és csak 1522-ben érkezett Ausztriába. Nem tudjuk, de nem valószínű, hogy az 1523 évvégi konferenciát megelőzően valaha is személyesen találkoztak volna. Ugy tűnik azonban, hogy a bécsújhelyi találkozó megalapozta a fiatal főherceg és a nála jóval idősebb, nagy tapasztalatú lengyel kancellár jó kapcsolatát. Ez a szombati találkozó egyúttal a követ búcsúátogatása is volt, mind Ferdinándtól, mind feleségétől, Annától. Maga a napló is ezzel a kihallgatással fejezi be a bécsújhelyi találkozót. II. Lajost és kíséretét nem is említi. Nyilvánvaló, hogy Szydłowiecki számára ez az esemény fontosabb volt, annál is inkább, mivel Pozsonyban a magyar királlyal és kíséretével, illetve a többi résztvevővel még bőségesen akadt ideje a tárgyalásokra.

Sajnos, a napló segítségével sem rekonstruálható, hogy hány helyszínen zajlott a bécsújhelyi konferencia. Gyakran előfordul, Szydłowiecki utal rá, hogy őt a várba hívták, hogy átvonultak a palotába stb. Az egyértelmű, hogy a bizalmas, titkos tárgyalások szinte minden alkalommal az ő saját szállásán történtek. Voltak alkalmak, amikor viszont a magyar király szállásán jöttek össze. Ha kellett, akkor átvonultak Ferdinánd főherceghez, sőt említi, amikor Anna főherceg asszony szállására is ellátogattak.

Október 24-én tehát a vadászat helyszínén a konferencia befejeződött. A résztvevők kettéváltak: Ferdinánd főherceg kíséretével és a magyar király udvarában három évet eltöltő Andrea de Burgoval együtt visszatért Bécsújhelyre, vele Szydłowiecki is, míg II. Lajos kíséretével, és a magyar főurakkal együtt hajóra szállt és Pozsonyba ment. Bécsújhelyen a magyar urak között nem volt ott Szapolyai János, hanem csak Pozsonyban csatlakozott az összejövetelhez. Megjegyzendő még az is, hogy a fontos kérdések között tárgyalt porosz ügyet a német lovagrend saját követe híján Brandenburgi György örgróf képviselte.

Ferdinánd Antonio de Conti grófnak 1523. november 6-án írt utasításában említi, hogy Bécsújhelyen Lajos király a Magyarországra való mielőbbi visszatérést sürgette, és neki is sietni kellett. Ez adja a konferencia rövidségének magyarázatát. Mivel Lajost itthon semmi fontos dolog nem várta, csakis azért lehetett sürgős a távozás, mert a király tudta, az amúgy is elégedetlen magyar urak nem nézik jó szemmel a Habsburg főherceggel, annak saját területén, Ausztriában folytatott megbeszélését. Figyelembe véve azt a tényt, hogy Szapolyai nem jött el Bécsújhelyre, de Pozsonyba igen (és azt is, hogy 1515-ben Bécsbe sem volt hajlandó elmenni), megérthetjük a király aggodalmait.

A napló nem ad pontos információt, a Pozsonyba utazásról. Az időpontokból kiderül, hogy szombat, 24-én Ferdinándtól elbúcsúzva Szydłowiecki Hainburgban éjszakázott, nyilván azért, mert az egyébként nem nagy távolságot a főhercegnél eltöltött idő miatt nem tudta aznap megtenni. Valószínű, hogy II. Lajos és említett kísérete ezt egy nap alatt letudta, de ehhez hozzá kell számolni a kétnapos vadászatot, amelyre nyilván Pozsony fele haladva került sor. Így 25-én, vasárnap látta viszont a lengyel követ a magyar királyt. Erről a napról semmi különösebbet nem jegyez föl a naplóba, tehát a protokoll szerint fogadásra vagy egyéb eseményre nem került sor.

Az újabb helysín, Pozsony, a magyar királyság Buda utáni legjelentősebb városa már a korábbi időszakban is színhelye volt fejedelmi látogatásnak. A naplóból semmiféle pontos információ nem derül ki arra nézve, hogy hol volt a követ szállása, hol volt a pápai legátus elszállásolva, stb. Az nyilvánvaló, hogy a királyi pár a várban tartózkodott és a tárgyalások fő színtere ez volt. Különböző, a váron kívül tartott ünnepi eseményekről olvashatunk, a Szent Márton templomról, a ferencesek templomáról és nyilvánvaló, hogy bizonyos nagyszabású, tömegeket mozgó események magában a városban zajlottak. Az itteni résztvevők tehát II. Lajos és felesége, Mária, Szydłowiecki kancellár, De Vio bíboros, a pápai legátus, akiről nem tudjuk, hogy külön, vagy a királlyal utazott Pozsonyba.

Itt már találkozunk az erdélyi vajda személyével, továbbá a magyar és cseh urakkal. Sajnos, nem tudjuk pontosan mikor, de ide érkezett Ferdinánd új követe, aki Burgot felváltotta, Schneitpöck báró. Hamarosan ide érkezik egy másik küldött is, szintén Ferdinándtól de bizonyos, hogy ketten nem egyszerre jöttek. A páduai Antonio grófról van szó, aki a császár és Ferdinánd közös követe Lajoshoz, majd ezt követően a lengyel királyhoz, de végcélját tekintve a moszkvai nagyfejedelemhez szóló megbízatással.

A konferencia diplomáciai eseménye volt a távozó velencei követ búcsúzása, illetve az újonnan érkezett velencei követségi titkár bemutatkozása. A november-decemberben folytatódó összejövétel jelentős diplomata vendége még a ragúzai követ. November 17-én, ugyanazon a napon fogadta II. Lajos az említett Antonio de Conti grófot, illetve Schneitpöck bárót, jölehet az utóbbi részére kiállított megbízólevél november 2-án, míg Antonio gróf részére november 6-án kelt. Figyelembe véve, hogy az egyik levél Bécsújhelyen, a másik Bécsben íródott, az említett két nagy város nincs nagy távolságra Pozsonytól, föltételezzük, hogy a két követ külön és más-más időben tette meg az utat Ausztriából Pozsonyba.

A pozsonyi összejövétel egyik fő napirendi pontja a moldvai ügy tisztázása volt, amelyben a magyar király és tanácsadói, valamint Szydłowieckin kívül

részt vettek az erre az alkalomra ide utazott moldvai menekült bojárok képviselői is. Róluk, létszámukról, a konkrét személyekről sajnos, a napló szinte semmit sem örökít meg. Jobb a helyzet a megbeszélésre érkezett cseh urakkal, akikről a konkrét személyeken túl tudjuk, hogy egy részük a Zdenek Lev által vezetett „lázadókat” képviselte, míg a másik oldalt a Lajos által kinevezett urak jelentették, Károly herceggel az élen. Az viszont leszögezhető, hogy magyar részről mind Bécsújhelyen, mind Pozsonyban az irányító, meghatározó szerepet Szalkai László egri püspök és kancellár töltötte be, nemcsak a nyilvános, hanem a titkosan folytatott tárgyalásokon is.

Péntek és szombat volt az a két nap, amely a vadászattal telt. De mivel tudjuk, hogy szombaton Ferdinánd Szydłowieckivel részletesen tárgyalt, nyilvánvaló, hogy a vadászat második napján már csak Lajos és kísérete vett részt. Ezt követően Ebersdorfból Lajos kíséretével a Dunához ment, mint az újság mondja, ott hajóra szállt és így utazott Pozsonyig. Mivel pedig Szydłowiecki csak október 25-én utazott Pozsonyba és aznapra semmi más egyéb programot nem ír, valószínű tehát, hogy a királyi pár az utazás és az azt megelőző két napos vadászat fáradalmait pihente ki.

Egyáltalán az egész pozsonyi konferencia sokkal ráérősebben zajlott mint a feszített programokkal telezsúfolt bécsújhelyi. Következik ez abból, hogy ennek napi-rendjét a két fejedelem közös dolgaik szerint határozta meg, míg Pozsonyban egyértelműen Lajos irányíthatott, hisz otthon volt, és az ő udvarában zajlott az egész esemény. Október 25-től december 16-ig 53 nap telt el, ez a pozsonyi összejevetel időtartama. Mivel Szydłowiecki kéziratára támaszkodunk, nem tudjuk, hogy ezt követően a király mikor utazott el Pozsonyból és az sem állapítható meg pontosan, hogy az ott szereplő egyes követek eddig az időpontig ott tartózkodtak-e, vagy már korábban elutaztak. Ebből az 53 napból a király és vele az udvar 18 napot töltött vadászattal, pihenéssel, vagy más egyéb szórakozással. Tudjuk a leírásból, hogy kilenc nap telt el vadászattal (november 3, november 20; 22–23–24, december 10–11–12), azután három nap kapcsán említi, hogy a király és a királyné kilovagolt és egész nap a városon kívül voltak, (november 16, 27–28). A különböző ünnepek, szórakozások között említhető egy esküvő, (november 15), egy nap bajnívás, (november 17), egy napos szórakozás a rossz idő miatt, (november 30), egy napos ünneplés az új pápa megválasztásának hírére, (december 3), továbbá a már említett, október 25-i pihenéssel töltött nap. Szydłowiecki leírja, hogy a december 10–11–12-i három napos vadászat után 13-át egész nap pihenéssel töltötték. Ezen időpontokban a protokoll szerinti közélet szünetelt, vagy csak annyiban nem, hogy az érintettek meghívottként részt vettek ezekben a programokban. Az is kiderül, hogy a vadászatokon Szydłowiecki rendszerint nem vett részt, ezt az időt a különböző követekkel, magyar, cseh, illetve osztrák urakkal való tárgyalásra fordította, amit jelez az is, hogy megjegyzi: a király a vadászatról visszajőve, részére szarvast vagy vadkant, stb. küldött ajándékba. A pozsonyi találkozót lezáró, II. Lajosnak Zsigmondhoz írt, december 18-án kelt levele csak annyiban tartozik a konferenciához, hogy utal az ott történetekre, de ezt Szydłowiecki, illetve a királyi kancellária nyilván utólag, már Lengyelországban csatolta az anyaghoz.

Az egyes események jelzésére azért a dátumokat használjuk, mert a forrás pontosan, napról-napra így jelzi a történeteket. A napló eredeti kronológiája kora-

beli szokás szerint az év szakrális hagyományait veszi igénybe, az egyházi ünnepek, szentek napját megelőző, vagy azt követő napokra hivatkozik, pl. Szent Lukács evangelista ünnepét követő kedd és a Tizenegyezer szűz ünnepe utáni csütörtök, Simon és Júdás vigiliája, stb. Ezek feloldása révén a magyar fordításban az eredeti cím alatt kurzív betűkkel közöljük a pontos dátumot. Úgy véljük, az egyes eseményekre való utalás így, akár a magyar fordításban, akár az eredeti latin szövegben könnyen föllelhető.

Sajnos, nem tudjuk rekonstruálni Szydłowiecki beszámolója alapján a pozsonyi helyszínt. Az nyilvánvaló a gyakori megjegyzésekből, hogy (a követet a várba hívták, stb) az ún. plenáris ülések, illetve a király vezetésével folytatott ülések a várban történtek. De ezen belül is különböző helyszínekről van szó, mert tudjuk, hogy a király fölkérésére és megbízásából Szydłowiecki többször átment a királyné szállására, hogy kettejük között bizonyos vitatott ügyekben (pénzügyek) közvetítsen. Az is nyilvánvaló, a „várba hívták” megjegyzésből, hogy Szydłowiecki a város más részén lakott, mint ahogy a magyar urak, illetve a pápai legátus és a követségbe érkezett többi előkelő is a város egyéb részein laktak. A Szent Márton templom az ünnepek kapcsán név szerint említve van, szó esik a ferencesek templomáról is. Sajnos, ennél többet, ennél pontosabb behatárolást a forrás nem tesz lehetővé. Azt sem tudjuk pontosan megmondani, hogy az említett lovagi játékok és egyéb szórakoztató események a várban, a városban, annak mely részén zajlottak le, ami kultúrtörténeti, művelődéstörténeti szempontból fontos lenne.

Érdeemes felsorolni azokat a fordulatokat, eseményeket, amelyek a magyar királyi udvartartás viselkedését, szokásait örökítik meg számunkra e forrásban, fontos nemzetközi találkozó keretében. Kétségtelen, hogy bizonyos kialakult gyakorlatra és meglévő szokásokra utal az, ahogy az egyes nyilvános fogadások zajlanak. Bécsújhelyen ezeken rendszerint részt vesz a király, a felesége, Ferdinánd főherceg és felesége, a pápai legátus, Magyarország, Csehország, Ausztria főurai és egyházi személyiségei és Szydłowiecki maga is, mint a lengyel király követe. A nemzetközi szokások szerint Szydłowiecki bemutatkozáskor köszönti a résztvevő fejedelmeket, tolmácsolja uralkodója üdvözlését, majd sor került megbízólevelének átadására, illetve ismertetésére, amit az uralkodók átvesznek, megköszönnek, tanulmányoznak, stb. A későbbiek során szűkebb körben tájékoztatja az uralkodókat saját királya családi ügyeiről és átadja a bizalmasabb üdvözléseket, válaszol a föltett kérdésekre. Ismerteti követi megbízatásának főbb pontjait, amiért jött, amit el kell mondania, illetve amiben részt kell vennie. Az egyes egyéb követe megjelenése kapcsán láthatjuk, hogy ez hasonlóképpen zajlik.

Amennyiben fontosabb, esetleg új javaslatokról van szó, akkor nem egy alkalommal olvashatjuk a naplóban, hogy az érintett fél, legyen az Ferdinánd főherceg, Lajos király, vagy éppen a cseh urak, a javaslat részleteinek megtárgyalására félrevonulnak. Azt nem tudjuk pontosan rekonstruálni, hogy az adott nagy terem egy félreeső részébe, vagy valamilyen külön terembe és ottani rövidebb tanácskozás után adnak választ, vagy esetleg a megtett javaslat írásban való átnyújtását. Előfordul, időt kérnek a kérdés megválaszolására, amire valóban egy-két nap múlva aztán kerül sor. De gyakran előfordul, hogy a válaszadást másnapra halasztják. Külön figyelmet érdemelnek a búcsúzás idején átadott üzenetek, beszédek, akár levélformában történő átadás is, illetve a záróesemények kapcsán a követ meg-

ajándékozása. Az ajándék nagysága függ az ajándékozó gazdagságától és a megajándékozott személy jelentőségétől, valamit attól is, hogy kit képvisel. Szydłowiecki esetében kimagasló személyiségről van szó, ráadásul Zsigmond királyt képviselte, akinek szintén nagy tekintélye volt. Így nem lepődhetünk meg, hogy gazdag ajándékokat kapott. Az külön értékelendő, hogy az egyes személyek, Ferdinánd főherceg, a magyar urak külön-külön, illetve II. Lajos lehetőségei szerint milyen ajándékokat adott. Itt megemlítenéd a Velencébe hazatérő követ jelentése és egyúttal lesújtó kritikája, aki megjegyezte, hogy búcsúzóul a magyar udvarban a királytól kapott ajándéka egy aranyozott ezüst pohár, amelyet ő elhozott és fölajánlja a kincstár számára, „...mert ha már sokkal többet áldozott eddig, ezt a csekélységet is hagyja”, ami eléggé megvető minősítése az ajándéknak.¹⁷⁴

A BÉCSÚJHELYI TÁRGYALÁSOK

Érdekes munkamegosztás és a témák sajátos, de nyilván nem véletlen csoportosítása figyelhető meg az egymást követő két esemény, a bécsújhelyi és a pozsonyi konferencia között. Sőt, ha tudjuk, hogy a két fejedelem ezt megelőzően már Sopronban egyeztetett, akkor hozzátehetjük, hogy Sopronban Lajos és Ferdinánd kialakította közös álláspontját, amelyet Zsigmond király követével szemben elsősorban a porosz ügyben és részben a török ügyben képviselnek, de nyilvánvaló, hogy az első témának volt elsőbbsége. Bécsújhelyen a néhány napos, de feszített ütemű tárgyaláson nagy súlyt főként a török elleni háború ügye jelentett. Ezt követte a porosz kérdés, illetve a Ferdinánd főherceg és így a Habsburgok, valamint Zsigmond király között létrehozandó barátsági szerződés ügye (pontosabban, mivel állandóan az 1515-ös bécsi összejövetelt idézik, itt Ferdinánd részéről az akkor kötött barátsági szerződés megújításáról van szó), továbbá nagy hangsúlyt kap Anna főherceg asszony, II. Lajos testvérének helyzete és megbecsülése Ferdinánd feleségeként a főhercegi udvartartásban. Mindebből az látható, hogy Bécsújhelyen Ferdinánd és Szydłowiecki, valamint velük szövetségben Szalkai László egri püspök, Magyarország kancellárja Brandenburgi György támogatásával arra törekedett, hogy II. Lajos udvartartásában bizonyos reformokat hajthassanak végre, – együttes erővel nyomást gyakorolva a királyra és a királynéra. Ami nem volt tervezett és nyilván meglepte Ferdinánd főherceget, az a magyar urak váratlan és határozott föllépése Anna főherceg asszony jogainak védelme érdekében.

A TÖRÖK ÜGY

A török elleni támadó háború képviselte az uralkodók találkozásának fő célját, legalábbis a hivatalos megjelölés szerint a közügyet. Valóban, a megbeszéléseknek csaknem fele ezzel foglalkozott, mintegy folytatva az 1522 tavaszán és nyarán, Bécsben és Bécsújhelyen Ferdinánd és emberei által a német birodalom képviselőivel, a lengyel király küldöttével és Lajos király követeivel elkezdett megbeszélé-

174 BALOGH István 1929 Orio lovag jelentése XLIV. oldal.

seket. Itt ugyanazok a kérdések hangzanak el: milyen körülmények között, milyen feltételek mellett, milyen katonai erőt biztosít Ferdinánd, milyen fegyverzettel, mennyi pénzzel, mennyi időre. Nem tudna-e ennél többet adni, ha igen, milyen körülmények között. Ferdinánd válaszában viszont föltételeket támaszt, amelyek szinte azonosak a német birodalmi gyűlés által II. Lajos elé állítottakkal: a magyarországi pénz megjavítása, a királyság által biztosítandó konkrét katonai erők és fegyverzetek kiállításai, illetve a pontos határidő és a tervezett hadjárat hadvezérének kijelölése. G. Rill részletesen tárgyalja a Bécsújhelyen elhangzottakat. Megállapítja, hogy a török kérdés igen hangsúlyos szerepet kapott és alaposan elemzi Ferdinánd tanácsosainak, Francesco Bonomonak és Gabriel Salamancának a szerepét. Megállapítja, hogy igen felkészült, tájékozott tanácsosok voltak.¹⁷⁵

Érdekes, hogy e tárgyalások folyamán Szydłowiecki határozottan Zsigmond azon álláspontját képviselte, hogy a törökkel Magyarországnak inkább megkellene egyezni, nem pedig háborút viselni. Visszautasította azon vádakát, hogy Lengyelország ki akarja vonni magát egy ilyen hadjáratból és büszkén hivatkozott arra, hogy ők, ti. a Jagelló-család mindig is hősiességgel részt vettek az ilyen harcokban. Lám, Ulászló király is így vesztette életét a csatamezőn, de éppen az ő példáját említve óvja II. Lajost attól, hogy csak a külföldi segítségre alapozva indítson háborút a szultán ellen. Ami a lengyel királyt illeti, a jelen körülmények között az orosz-tatár probléma, illetve a német lovagrend részéről történő fenyegetettség miatt segíteni nem tud, de különösen a törökkel cimboráló tatár veszély miatt nem is óhajta kockáztatni a török elleni hadjáratot. I. Ulászló példáját pedig azért idézi, hogy figyelmeztesse a királyt: csaknem száz évvel korábban Ulászlót szintén a nagy nemzetközi ígéretek segítségével ugratták bele egy ilyen meggondolatlan háborúba, amely azután a csúfos vereséghez és a király életének elvesztéséhez vezetett. „Mert mikor a tetre került a sor, egyedül a magyarokkal és a lengyelekkel, meg kevés cseh katonával harcolt a török ellen és abban az erőkre nézve egyenlőtlen csatában elesett, országainak sok prelátusával, bárójával, előkelőjével és alattvalójával együtt.”¹⁷⁶ Mindezek alapján ura nevében a török elleni támadó hadjáratot elutasítja, ennek megindításától a magyar királyt óvja.

Látható Ferdinándnak azon szándéka, hogy ezt a török elleni hadjáratot mielőbb meg lehessen indítani a már elmondott okoktól vezérelve. Érdekes Rill azon fejtegetése, miszerint Ferdinánd nagyapja Miksa elképzelését követte, amelyet egyrészt az utópisztikus offenzív törekvés, másrészt a deffenzív reálpolitika jellemzett. Ferdinánd szíve szerint a török elleni határozottabb föllépést szeretne volna követni, de sem a pénzügyi lehetőségei nem engedték ezt, sem a bátyja V. Károly elképzelései, aki hallani sem akart török elleni háborúról.¹⁷⁷ Hogy Horvátország milyen fontossággal esett latba a főherceg politikájában, azt lemérhetjük azon is, hogy október 20-án a képviselői által elmondott beszédben a fontossági sorrend szerint 7. pontban külön kérte: a török ellen indítandó hadjárat egyik föltételeként Lajos büntesse meg Horvátországban azokat, akik a törökkel kapcsola-

175 RILL, 1993. 39–53.

176 Ezt az október 18-i beszédben mondja Szydłowiecki.

177 RILL, 1993. 40–41.

tot tartanak, illetve azokkal együttműködnek és ezek árulása már eddig is sok bajt okozott, de a tervezett hadjárat esetében erre föltétlen ügyelni kell.

Másnap, 21-én, követe által adott válaszban a király ígéretet is tett, hogy akik ott gyanúba keveredtek, azokat nem fogja büntetlenül hagyni. Válaszbeszédében a magyar király egyebek között kifejezte óhaját, hogy Ferdinánd személyesen vegyen részt ebben a tervezett török elleni támadó hadjáratban. Megjegyezte ugyanakkor, hogy bár a korábbi tárgyalásokon szó volt arról, hogy a sereg egy részét a hadjárat alatt Horvátországban hagyják az osztrák tartományok védelmére, de a megindítandó támadás érdekében káros lenne, ha a hadsereget megosztanák, ezért ettől el kell tekinteni.

A török elleni harc részleteit, a hatalmas számokat olvasva (gyalogosok, lovasok, ágyúk stb.) olyan sereget és ennek fizetéséhez akkora összeget láthatunk, amelynek előteremtésére sem II. Lajos királysága, sem a császári fivértől függő Ferdinánd nem volt képes. Ezen tervek több alkalommal történő tárgyalása, a részleteken való vitatkozás, olyan fontos feltételek teljesítésének megígérése, mint például a magyar pénz megjavítása, a cseh részről biztosítandó sereg kiállítása, megfelelő hadvezér, élelem és egyéb anyagok felhalmozása, mindez arra utal, hogy ez az egész a felek számára egy nagy, komolyan vett diplomáciai színjáték volt. Nem mintha a török veszély nem lett volna reálisan halálos fenyegetés, de ennek nagyságához képest a két fiatal fejedelem annyira eszköztelen, esélytelen volt, hogy az már szinte szánalmas.¹⁷⁸

A POROSZ ÜGY

Úgy tűnik, a bécsújhelyi fejedelmi találkozó másik központi kérdése a lengyel király és német lovagrend közti konfliktus volt. Mint a bevezető részben jeleztük, Zsigmond előre látta, hogy itt a két fiatal uralkodó, Lajos és Ferdinánd arra törekszik, hogy valamilyen kompromisszumot teremtve megállapodást hozzanak létre a lovagok és a király között, ami a korábbi békekötésekhez képest enyhébb feltételeket szabna a lovagrendnek és ezért Lengyelország számára előnytelen lenne. Zsigmond ezért is nem jött el személyesen és kancellárját azzal bízta meg, hogy nagyon határozottan képviselje országa érdekeit. Ez az oka, hogy a hosszú, kitarató tárgyalások nem vezettek eredményre Bécsújhelyen sem, amibe közrejátszott az is, hogy sem a lovagrend nagymestere, de még a küldötte sem érkezett meg időben a tárgyalásra. Igaz, érdekeiket kellően képviselte Brandenburi György, de Lajos és Ferdinánd is szemmel láthatóan a lovagrend megmentése érdekében próbált fellépni, éppen ezért nem értek el haladást.

A korabeli diplomáciai és közlekedési viszonyok között nem kell csodálkoznunk azon a bizonytalanságon, amellyel az egyes híreket kezelték, arról, hogy a lovagrend nagymesterének küldötte jön, nem jön, Bécsben van, stb. Ez a 16. századi hírforrások egyik sajátossága. Szydłowiecki tudatosan arra törekedett, hogy valamiféle konkrét eredményeket érjen el, ezért látjuk azt, hogy Ferdinándot mint V. Károly császár németországi helytartóját arra kéri, járjon közbe a birodalom adó-

178 A török veszély megítélésére ld. KUBINYI, 1993/2 és ZOMBORI, 2003.

szedőinél, hogy ne háborgassák Gdanzsk és Elbinga (Elblag) városokat olyan adó beszédével, amelyek alól mentesek, és itt hivatkozott a Miksa császár és Zsigmond király között létrejött megállapodásra. Ismét csak a korabeli állapotokra jellemző adalék, hogy Ferdinánd megígérte a támogatást, de a jelzett szerződés egy példányát kérte írásban, arra hivatkozva, hogy ő még új ember a saját országában és valahol bizonyára megvan ennek a saját példánya is, de az időbe telik, amíg azt előkeresik. Ez a megjegyzés vonatkozik a Zsigmonddal megújítandó barátsági szerződés eredeti példányára is, amint ezt Ferdinánd az október 22-i, személyesen előadott válaszbeszédében elhangzott.

Érdekes módon ezen a néhány napos találkozáson szinte semmi tárgyalás nem történik a csehországi ügyekben és egy-két említéstől eltekintve, elő sem kerül Moldva ügye. Mindezt annak tudhatjuk be, hogy a Csehországban történtek olyan belügyet jelentenek, amelyhez hivatalosan Ferdinándnak semmi köze, Zsigmond királynak igen. Ezért kerül ez majd elő hangsúlyozottan Pozsonyban. Ugyanez a helyzet Moldvával kapcsolatban is, ráadásul ez valóban olyan periférikus témát jelentett Ferdinánd számára, hogy a szűkre szabott idő keretei között szóba sem jöhetett.

MAGYAR-HABSBURG ELLENTÉTEK, ANNA FŐHERCEGNÉ HELYZETE

Nem tervezték és ezért meglepetésszerűen érte Ferdinándot, de annál nagyobb teret kapott az uralkodók megbeszélésében – bár nem Lajos vagy Szydłowiecki föllépése nyomán – Anna főhercegasszony hitbérének a kérdése. Ez az ügy a konkrét birtokviszonyokon túl alapvetően fölveti a magyar-Habsburg feszült, sőt helyenként ellenséges viszony kérdését. Az október 20-i, egész napos tárgyalások során a nemzetközi kérdések közepette a résztvevő feleket nyilván meglepetésként érte a magyar urak váratlan föllépése, akik élesen követelték Lajos királytól, hogy járjon közbe Ferdinánd főhercegnél, mivel az „a Magyarországról származó főhercegasszonynak, az ő legkedvesebb hitvesének nem teljesítette a hitbér ráírását, miként őt arra a boldog emlékezetű Miksa császár kötelezte.” Ezt követően a magyar urak Burgohoz fordultak, aki, valószínűleg még a konferencia előtt megjegyzést tett II. Lajos személyére, arra, hogy a király nem teljesítette a Mária királynét illető királynéi javak ráírását. Ez valamikor 1522 előtt történhetett, hisz a bevezetőben részleteztük, hogy Mária királyné gyakorlatilag 1522-ben a mindenkori magyar királynét illető birtokok javarészeinek ténylegesen tulajdonába jutott.

A magyar urak most azzal vádolták Burgot, hogy ígéretével ellentétben nem járt közbe Ferdinándnál, hogy Anna részére is megtörténjen mindez. A jelenlévő urak végül követelték, hogy azonnal menjenek át mindannyian Ferdinánd főherceghez és járjanak közbe az adott ügy mielőbbi pozitív megoldásában. A meglepett Szydłowiecki maga is csak annyit tudott tenni, hogy ura, Zsigmond nevében kifejtette: ők mindig is pártfogolták Annát, mint legkedvesebb unokahúgukat, és ezen ügyben is maximálisan egyetértenek abban, hogy mihamarabb kapja meg azokat a javakat, amelyek őt a megállapodások szerint illetik, amit a magyar urak nagy köszönettel vettek. Ennek kapcsán hangzik el a magyar uraknak Szydłowieckihez intézett megjegyzése, amely nyilvánvalóan kritikus és ellenséges magatartást mu-

tat. „Beszélni kell a felséges főherceg úrral, mivel méltánytalan az a helyzet, hogy a felséges Anna fejedelemasszonynak nem engedik meg, hogy az udvartartásában magyarokat, cseheket és lengyeleket tartson, holott a felséges Mária úrnő az ő udvarában és konyhájában tart németeket, olaszokat, spanyolokat és másokat is, akiket csak akar.” Nem meglepő ezek után, hogy amikor a követelés szerint a magyar urak átmentek a főherceg szállására és ott személyesen fejtették ki követeléseiket, a meglepett Ferdinánd másnapra halasztotta a válaszadást.

Konkrétan arról van szó, a házassági szerződésnek részét képezte, hogy Ferdinánd főherceg feleségét mint az adott tartományok fejedelmének feleségét milyen birtokok, városok jövedelmek illetik, amit azután az október 21-i megbeszélés kapcsán a magyar urak konkretizáltak is. Elmondták hogy ők ugyan nem kívánják, sőt remélik, hogy nem egyhamar következik be Ferdinánd halála, lévén fiatal ember, de ha mégis megtörténne, akkor Anna minden vagyon nélkül marad és ezért szükséges gondoskodni róla az előírások szerint. Az október 21-i második megbeszélésen, ahol a főherceget Burgo képviselte, konkrétan össze is írták, hogy melyek azok a területek, várak birtokok, stb., amelyeket szükséges Annára íratni. Október 22-én került sor azután – amint a naplóban olvasható – immár Lajos és Szydłowiecki határozott közbenjárása nyomán arra, hogy Ferdinánd az adott ügyben megnyilatkozzon. A főherceg először mentegetőzött, amiért erre eddig nem került sor. Ismét arra hivatkozott, hogy új ember Ausztriában, illetve birtokainak, bevételeinek egy részét, egyebek között több olyat is, amely Annát illetné, elzárva találta még Miksa császár idejéből. Ezeket részben most szerzi vissza, részben csak a jövőben tudja visszakapni. Ugyanakkor nem vitatja a kérés jogosságát és mihamarabb eleget kíván ennek tenni. Azonban, amely birtokokat nem bír visszaváltani, vagy nem tudja, hogy mikor, azok helyett hasonló értékűt kíván adni.

Kétségtelen, hogy Anna helyzetének és az őt illető birtokok kérdése komoly nehézséget jelentett a két uralkodó kapcsolatában és ennek megoldásában nagy szerepe volt a bécsújhelyi összejövetelnek. Hogy ez valóban így volt, arra a néhány mondatos megjegyzés utal, amely október 24-én, szombaton Szydłowiecki Ferdinándtól, illetve Annától történő elbúcsúzásakor hangzik el. Ez alkalommal Annát fölkeresve a főherceg asszony köszönetet mondott Szydłowieckinek a személye, illetve családja részére tett szolgálatokért. Itt a kancellár búcsúzóul kifejtette, hogy Zsigmond király mennyire sajnálja, hogy nem tudtak személyesen találkozni, hisz a király Annát mint saját lányát tekinti. Ezért is járt közbe a Szydłowiecki a hitbér átírása ügyében. A laibachi püspök válaszolt Anna nevében, aki megköszönte az irányába való jószágot és közbenjárást, kifejtve: nem is volt tudomása a hitbér ügyében történetekről, de „szívesen hallja annak a megoldását, amiben egyébként sohasem kételkedett a felséges főherceg úr szándékát illetően.” Amihez egyetlen egy megjegyzés kívánczik csak: a búcsúzás végén Szydłowiecki leírja, hogy a laibachi püspök a saját nevében köszönetet nyilvánított Szydłowieckinek azért a buzgalomért és szorgalomért, amellyel Anna úrnő érdekeit képviselte és ebben az ügyben eljárta.

TITKOS TÁRGYALÁSOK

A bécsújhelyi tárgyalások menetét idáig végig tekintve azt mondhatjuk, hogy amikor a két fejedelem, illetve Szydłowiecki együtt vannak, tehát teljes ülést tartanak, ezeken a nyilvános tárgyalásokon elsősorban a törökkel kapcsolatos ügyekről, a porosz ügyekről, továbbá Anna főherceg asszony hitbérének átírásáról van szó. Ugyanakkor Szydłowiecki követi megbízatása kapcsán, illetve a Burgo által elmondott bevezető megbeszélés alapján nyilvánvaló, hogy legalább ennyire fontos szempont, (ezt a magyar udvari körök kérték részben Ferdinándtól, részben Zsigmond királytól, hogy az ő közbenjárásukkal és támogatásukkal) próbáljanak reformokat elérni a magyar udvarban, és a királyi párnál is. Azaz, rávenni őket, hogy gyökeresen változtassanak életmódjukon és próbáljanak sokkal szervezettebben, kvázi az európai udvarokban bevett szokások szerint uralkodni. Azt is mondhatnánk tehát, a bécsújhelyi összejövétel azzal a szándékkal jött létre, hogy Ferdinánd és a lengyel király képviseletében megjelent Szydłowiecki közreműködésével próbálják elérni, külső erővel, a magyarok részéről pedig belülről, elsősorban Szalkai kancellár, egri püspök személyén keresztül, hogy Lajos királyt rávegyék ezekre a reformokra. Ez ügyben kétségtelen rendelkezett Szydłowiecki Zsigmond fölhatalmazásával, azonban véleményünk szerint, és a naplóból kiderülő részletek szerint Szydłowiecki tevékenysége sok tekintetben meghaladta, és túlépelt azon, amit esetleg a király megfelelőnek képzelt volna.

A lényeg az, és ezt a napló pontosan jelzi, hogy az udvar megreformálásával kapcsolatos ügyek a nyilvánosság kizárásával történtek, kétségtelen azonban, hogy Lajos király tudtával és (mondjuk így) beleegyezésével. Az október 17-i megbeszélésen Burgo az, aki világosan kimondta, hogy azért jöttek ide Szydłowiecki házába a titkos megbeszélésre, mert: „uralkodóim engemet és az urakat, Salamancát és elsősorban a főtisztelendő egri püspököt, Magyarország kancellárját jelölték ki arra, hogy menjünk nagyságod házához (Szydłowiecki) és ott tanácskozzunk Magyarország királyának helyzetéről, amely ügyet Ferdinánd főherceg, az én uram sajátjaként kezel.” Ebből világosan kiderül, hogy Burgo itt V. Károlyra, illetve Ferdinándra hivatkozik és ebben az ügyben Szydłowiecki személye révén Zsigmond király támogatását is élvezik. Az itt megnevezett helyszín, hogy ti. Szydłowiecki szállására menjenek és ott tanácskozzanak, világosan mutatja, hogy a többiektől elkülönülten, titokban intézték ezeket az ügyeket. A későbbiek folyamán újra és újra rendszeresen elhangzik, hogy ezek az ügyek nagy figyelmet és gondosságot igényelnek, hisz a helyzet jelenleg rendkívül súlyos, ugyanakkor a király annyira már mégsem fiatal és ezért ügyelni kell, hogy a tekintélyét ne járassák le még jobban. Ezt követően másnap, október 18-án össze is ültek ismét Szydłowiecki szállásán négyen: a lengyel követ, Szalkai kancellár, Salamanca és Burgo. A fő téma, amelyet részletesen olvashatunk, a király szokásainak és az udvarnak a megreformálása. Még ugyanezen a napon titkos találkozó jött létre, egyetlen egy alkalommal és kivételesen nem Szydłowiecki szállásán, de ezt a résztvevő személye megmagyarázza: Ferdinánd főherceg találkozott valahol a palotában a követtel, ahol csak Burgo volt jelen. Jellemző, hogy mindössze négy sort ír Szydłowiecki az eseményről, tehát az itt tárgyaltak, amelyről jelzi, hogy szintén Lajos dolgairól volt szó, az ő titkuk maradt.

Az összes többi találkozó mindig Szydłowiecki szállásán zajlik, így a következő napon, 19-én is. Ekkor ismét a király hibáit sorolják elő és szóvá teszik, hogy eddig minden kísérlet hiábavaló volt és itt hangzik el az ominózus mondat: „a király ugyan meghallgatja a tanácsokat, amelyeket neki mondunk, mégis, mivel már szakállas és nős, mérsékelten és illedelmesen kell vele tárgyalni, nehogy úgy tűnjön fel a dolog, hogy az ő méltósága ellen mondunk valamit, mivel előfordulhat, hogy ő egyszer csak rettenetes és kemény és makacs lesz, ezért legalább más királyok példájával kell neki előhozakodni. Mert ha őt meg nem változtatjuk addig, amíg a 18. évét járja, semmit sem tudunk vele csinálni a 20. évében – ha addig hagyják őt uralkodni a rossz szokásai miatt.” Ugyanakkor elismerik, hogy a király alapvetően nem rossz természetű, nem olyan, akinek ne lehetne tanácsot adni. Úgy vélik, a tanácsadói és az őt körülvevő udvaroncok egy része rossz, ezt a helyzetet kell megváltoztatni. Kétségtelen és hihető a szavaikból kitetsző őszinte aggodalom, – ne feledjük, többször is elhangzik a napló folyamán a dán király és a vele történetek intő példája – a tanácskozáók tartanak attól, hogy nem tudják II. Lajost megőrizni a trónján. Ez nemcsak személyére nézve jelentene veszteséget, hanem nagy vérontással, polgárháborúval járna együtt. Ezért az említett alkalommal a „négyes” tanács pontokba szedve kidolgozta, mi lenne a legfontosabb teendő, amit a királynak és feleségének megmutatva, velük elfogadtatva be kellene vezetni, amelynek segítségével az udvar teljes megreformálására sor kerülhetne. Ezek a pontok pontosan kitérnek a király által elvégzendőkre, az udvartartás egyes tisztségviselőinek feladataira, a felelősséggel tartozás meghatározására, az alárendeltség fokára, kitérnek a konyha rendjére, stb.

Érdekessége még e találkozóknak, hogy itt hangzik el említés arról: ezeket a pontokat a lengyel követ titkára írta le, azaz bár nincs említve, de a mindenkori tárgyaló felek közé odasorolandó Szydłowiecki kíséretének egy, vagy több névtelenségben maradó tagja, akik „az adminisztrációt” intézik. Azt nem tudjuk megmondani határozottan, hogy ez a titkár miként köthető a már említett plocki várnagy személyéhez, de bizonyos, hogy beavatott bizalmas embernek kellett lenni és az is valószínű, hogy az egész napló jelentős része, és annak jelen formában történő összeállítása ezen személynek tudható be, aki ezek szerint mindig, még a legbizalmasabb tárgyalásokon is jelen volt. Valószínűleg tőle ered a napló javarészeinek egyes szám harmadik személyben történő narratív leírása, ami időnként keveredik a Szydłowiecki-féle, valószínűleg diktálásból származó egyes szám első személyű elbeszéléssel.

Egy nap kihagyásával, október 21-én került sor a következő kimerítő titkos tárgyalásra, amelyről viszont a napló részletes beszámolót ad, sőt, az egyetlen alkalom, amikor szinte párbeszéd jelleggel rekonstruálja, hogy ki szólalt meg és mit mondott. Mivel a résztvevők ugyanazok, Burgo, Szalkai, Salamaca és a házigazda, csakis annak tudhatjuk ezt a tényt be, hogy az itt elhangzó témák – Anna főherceg asszony hitbérének ügye és a porosz kérdés, bár titkosak, de olyan jellegűek voltak, amelyeket Szydłowiecki írásban is dokumentálni akart. Ebből következik, hogy ők valóban komolyan gondolták, ami a király magánéletére és az azzal kapcsolatos reformokra vonatkozik, azt teljesen saját titkuként kell megőrizni és a részleteket nyilván Szydłowiecki maga mondta el az uralkodónak otthon. Ez következik abból is, hogy az Acta Tomicianában közölt, 1523 október 30-i dátumú Szydłowiecki levél,

amely gyakorlatilag az egyetlen hazaküldött beszámoló, és amelyben a bécsújhelyi eseményekről számol be, ezt a részt három sorban említi, hozzátéve, hogy ezekről a dolgokról a királynak személyesen kíván a követ beszámolni.¹⁷⁹

Végül október 22-én, csütörtökön találunk egy részt, amely talán nem tartozik az eddigi hagyományos értelemben vett titkos megbeszélések közé, mégis rokon ezzel, amennyiben Ferdinánd két tanácsosát (neveket nem említi) küldi Szydłowieckihez a szállására, akik a főherceg nevében megköszönik közreműködését aktivitásáért és átadják neki a főherceg ajándékát. Ez gyakorlatilag jelzi, hogy a konferencia befejeződött. Tudjuk, másnap vadászatra mentek, de az is kiderül, hogy ezt követően 24-én, szombaton a főherceg még egyszer hívatta Szydłowieckit és bizalmasan beszélgettek. Mindezek tehát arra utalnak, hogy Ferdinánd – amint erről korábban említést tettünk – először találkozott ugyan személyesen Szydłowieckivel e konferencia alkalmával, nem úgy mint a többi résztvevő, de a kapcsolatfelvétel és az együttműködés nagyon gyorsan elmélyült és tartalmassá vált, amint ezt a későbbi időszak is igazolni fogja.

A bécsújhelyi konferencia összegzéseként elmondhatjuk, számos olyan problémát fölvetett és az uralkodók jó néhány fontos kérdés részletes megbeszélését elkezdték, amelyek kidolgozását – ma úgy mondanánk – további tárgyalásokra és szakértői megbeszélésekre bízták. Ez a részletes megtárgyalás és kidolgozás történt meg az október 26-ával kezdődő és december 16-ával befejeződő pozsonyi találkozón.

A POZSONYI ÖSSZEJÖVETEL

A bécsújhelyi megbeszélések kapcsán rámutattunk arra, hogy a nyilvánosság előtt két fő pontot, a török elleni háború ügyét, illetve a porosz-lengyel konfliktus ügyét tárgyalták meg részletesen. Talán ennek tudható be a török ügy – egy-két mondatos említésen túl, – alig került elő a pozsonyi tárgyalásokon hisz az összes lényeges föltétel és véleménynyilvánítás minden fél részéről elhangzott. Bár történik említés a porosz ügyről, igazán lényeges szerepet ezen a megbeszélésen ez sem játszott, de kétségtelen, hogy valamivel nagyobb teret kapott mint a török konfliktus. A meghatározó nemzetközi kérdést itt a moldvai fejedelemség ügye, a moszkvai fejedelemséggel kapcsolatos konfliktus, Velence ügye, a magyar-lengyel, illetve a pápa és Lengyelország problémái, továbbá a cseh belügyek játsszák, valamint a ragúzai városállam, a török és Magyarország kapcsolatával foglalkozó részletkérdések jelentik. A magyar belpolitikát érintő ügyek között itt is meghatározó szerepet kap a királyi udvar helyzete, annak megreformálása, de ezen belül kiemelt helyet kapnak a pénzügyek. Fokozott figyelmet szentelnek a lutheránus nézetek elterjedésének Magyarországon. Természetesen a pozsonyi tárgyalások idején is folytatódtak a Szydłowiecki szállásán zajló titkos megbeszélések, mintegy második vonalát képezve az itt törtéteknek, de ha a részleteket vizsgáljuk, azt mondhatjuk, a meghatározó dolgok ezeken hangzanak el.

A pozsonyi találkozó résztvevői részben ugyan azok, részben mások mint a bécsújhelyi konferenciáé. Ferdinánd főherceget Fülöp rajnai palotagróf (német

179 Sed de his omnibus ipse sacre Maiestati vestre dicam. A.T. VI. N° CCCL., 334.

választófejedelem), Christoph Rauber laibachi püspök és Antoine de Croy, Sieur de Sempy (Nicolo de Sampi) gróf képviselte. Tudjuk, hogy néhány nap múlva csatlakozik majd Antonio gróf és Schneidpöck báró, akik szintén Ferdinánd, illetve V. Károly követeként érkeznek ide. Antonio átmenőben, Schneidpöck pedig Burgo utódjaként, a magyar király udvarába delegált állandó követként. Jelen van természetesen Szydłowiecki kancellár kíséretével a lengyel király megbízatásából, a pápai legátus, továbbá a magyar urak, kiegészülve Szapolyai János erdélyi vajdával, itt van Brandenburi György őrgróf is, vele öccse, Vilmos őrgróf. A tárgyalások időszakban búcsúzik el a velencei követ és mutatkozik be utódja, az új titkár. Ide érkezik a ragúzai városállam küldötte, továbbá a moldvai vajda követe is.

A CSEH ÜGYEK

Már a bécsújhelyi tárgyaláson, október 21-én néhány mondat erejéig találkoztunk a cseh követekkel, akik a kihallgatáson leszögezik, hogy ők csak magánemberként jöttek és nem képviselik a cseh rendeket, mintegy hangoztatva tehát, hogy ittlétük és jelenlétük nem hivatalos. A pozsonyi konferencián azonban a cseh- és egyszer-kétszer előkerülve az ehhez kapcsolódó morva ügyek a konferencia meghatározó témáját képviselték. Annál inkább, mert a magyar király tudta, hogy az általa 1523 elején leváltott cseh bárók Zsigmond lengyel királytól kértek és kétségtelen, kap is hallgatólagos támogatást. Ezt érezve mindent elkövetett Lajos és a magyar diplomácia, hogy Zsigmondot színvallásra készítse és az egyéb ügyben kinyilvánított Lajos iránti támogatását, rokonszenvét ez ügyben is érvényesítsék. Ennek ellentmond azonban az Acta Tomicianában ránk maradt levelezés, amelyben Zsigmond Magyarországon lévő követét, Szydłowieckit utasítja az ügyben való óvatos bánásmódra. Így az októberben írt és Szydłowiecki után küldött levélben kategorikusan kijelenti: a cseh urak ügyében nem kell nyilatkoznia, mivel azok kedvesek a lengyel király számára és a Lajos által kinevezett új cseh vezetés pedig, akik most kormányon vannak, Zsigmonddal szemben állnak és az egész bonyodalomért ők felelősek. Mivel pedig Lajos kérte, hogy a lengyel király nevezze meg, hogy kik voltak azok a cseh urak, akik hozzáfordultak Lajossal szemben, de egyúttal kéri, hogy utasítsa el őket, a fent nevezett levélben Zsigmond leszögezi, nem kívánja azon cseh urakat elárulni, akik hozzá bizalommal és titokban fordultak. Csak annyit árulhat el a követ, hogy valóban voltak Zsigmondnál ilyen küldöttek, akik kérték, hogy Zsigmond járjon közbe érdekükben Lajosnál.¹⁸⁰

Lajos természetesen nem szívesen vette tudomásul Zsigmond eme véleményét és Bécsújhelyen kelt, tehát október 25-e előtti levelében azt panaszolja, hogy a leváltott cseh urak sem belenyugodni, sem meghátrálni nem akarnak és titkos összezejöveleteket tartanak. Lajos tanácsosait, így közvetve magát az uralkodót vádolják törvénytelenességgel, továbbá nyíltan fennhangon hirdetik, hogy Zsigmond király támogatja és megvédi őket. Ezt ő, (Lajos) természetesen nem hiszi el, mert tudja, hogy Zsigmond senkit sem támogat, aki az ő királyi tekintélyét alá kívánja ásni. Közli, hogy ezek ellen vizsgálatot indított és meg kívánja őket birtokaiktól is

180 A.T. VI. N N^oCCXCV. 323.

fosztani. Nagyon kéri nagybátyját, ne támogassa, ne segítse őket, hanem hivatalosan nyilvánítsa ki nemtetszését. De, hogy a törvénytelenység vádja ne érhesse, rendes, szabályos bírósági eljárás keretében kívánja a felelősséget kivizsgálni. Ezért kéri, Zsigmond írja meg neki, kik azok a cseh urak, akik rá panaszkodtak és azt is, hogy melyek voltak a konkrét panaszok. Sürgeti továbbá, hogy a király írja meg, milyen választ adott ezekre a megkeresésekre.¹⁸¹

A pozsonyi megbeszélés első része (október 28- november 6 között) a cseh ügyekkel foglalkozik és ez terjedelemben majdnem a kézirat pozsonyi részének egynegyedét öleli fel. A pozsonyi találkozón Lajos király és Szydłowiecki jelenlétében az elcsapott urak képviselői fejtik ki álláspontjukat, velük szemben a Lajos által kinevezett új cseh vezetés cáfolja az állításokat, megvádolja a Szolcsányban összejövetelt tartó lázadókat a király elleni támadással és megfenyegetik őket bírósági felelősségre vonással. A vita alapvetően a királyság lényegét illető kérdésekkel foglalkozik: hogy a királynak joga, sőt kötelessége a tisztségviselőit számadásra bírni, a tisztségviselők az általuk végrehajtott cselekedeteikért felelősséggel tartoznak, illetve a működésük alatti tevékenységükért kötelesek anyagi felelősséget vállalni, elszámolást adni az uralkodónak vagy megbízottainak. A leváltott urak nemcsak, hogy nem tették meg ezt a számadást, de a király által megjelölt többi időpontot sem tartották be, a konkrét megbeszélésekre nem jöttek el. Ezzel Lajos szerint saját bűnösségüket, illetve a királlyal szembeni megegyezés képtelenségüket bizonyították.

Érdekes, bár a korra igen jellemző eseménynek lehetünk tanúi az október 30-i beszámoló kapcsán. A királyt, az egri püspököt és Szydłowieckit mintegy félrevonva, titkos tárgyaláson informálja Károly hercegtől kapott bizalmas értesüléseiről Szalkai kancellár. Ebből derül ki, hogy a királlyal szembenálló urak között akadt valaki, aki kedvező benyomást és elbírálást kívánt a maga számára biztosítani, ezért besúgta Károly hercegen keresztül az uralkodónak, hogy a jelenlévő cseh urak valójában a lázadók oldalán állnak és főleg kémkedni jöttek ide. Károly herceg az ügy titkos kezelését kívánja. A megbeszélés folyamán azt tárgyalták, hogy engedjenek-e a lázadók több pontban felsorolt követelésének, vagy járjanak el velük szemben szigorúan. November 6-án hangzott el az egyik vezető személyiség, Zdenek Lev levele, illetve ennek élőszóban tolmácsolt változata a királyi udvarban. Az eredeti kéziratban megtalálható a cseh nyelven becsatolt levél. Nem tudjuk, hogy az udvarban milyen nyelvű változat hangzott el, de kétségtelen, hogy a jelenlévők javarészeinek, beleértve a királyt és Szydłowiecki kancellárt is, ennek megértése nem okozott problémát, akár latin, akár cseh nyelven mondták el.

A fent nevezett úr a levélben sorra választ ad az őt ért vádpontokra, egyebek között arra is, hogy miért nem ment el az idézés szerint a bécsújhelyi megbeszélésre, vagy ide Pozsonyba. Az egészben a legérdekesebb tény, hogy a részletek szerint a levél írója a legfrissebb információkkal rendelkezett a Pozsonyban elhangzottakról, ami azt jelenti, hogy az eseményeket nem túl távolról figyelhette és a konferencián jelenlévő cseh urak információi révén valóban naprakészen tájékozott volt. Lajos király, képviselőjében az egri püspök előbb november 17-én, majd december 6-án adott választ az ellene szövethető cseh uraknak, amelyben ismétel-

181 A.T. VI. N° CCCIX. 344–345.

ten elmarasztalta őket, de végül lehetőséget biztosított egy újabb időpont kitűzésére, amikor előadhatják védekezésüket és érveiket mentségükre. Bizonyos, hogy a fentebbi, Szydłowiecki, Zsigmond király, illetve II. Lajos-féle levélváltás mögött húzódó lengyel-magyar érdekkellentétek is közreműködtek abban, hogy Lajos a tényleges felelősségre vonás ügyében kénytelen volt elnéző lenni, s az ügyet későbbre halasztani. Ebben közrejátszott a fenyegető török veszély és vitathatatlan módon a dán király példája is.

A cseh ügyek tárgyalása kapcsán számos olyan név kerül említésre, amelyek azonosítása és a jelzett személy kilétének, tiszttségének feltárása nehézséget okoz. Az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

Zdenek Lev a szövegben többször kerül említésre. *Zdenek* /keresztnev/ *Lev* /vezetéknev/ *Ro* mitárból a cseh királyság helytartója, várnagy, a királyi bevételek kezelője. *Petr Rozmberg*, (*Petrus de Rosis*) *Petř Ro mberk* (1462.1.17-én született) a cseh katolikus nemesség képviselője. *Jindřich Rozmberg és Henrik Rosmberg*, *Jindřich Henrik, Lev* (vezetéknev) *Petř Ro mberk* unokaöccsei, akik perben álltak *Zdeněk Lev*-vel a családi birtokokért. *Szolcsány Solčany*, 1523-ban a cseh urak gyűlésének színhelye, ahol *Zdeněk Lev* vezetése alatt tanácskoztak. *Károly herceg*, *Karol Münsterberský*, *Münsterbergi Károly herceg* – *Pogyebrád György* unokaöccse, 1523-ban a cseh királyság /II. Lajos/ helytartójának választották meg. *Cziethunai Kis Proczek*, *Proczek Malý Cetnéből*. II. Lajos király cseh titkára és bizalmasa.

Albertus de Perstin, *Vojtěch z Pernštejna* (1490–1534) 1514-től a cseh királyság főudvarmestere, *Zdeněk Lev* ellenfele. *Kunstadt Kun Vilmos*, *Vilém Kuna* – *Kunštatból*, *Bočko* (Bocskó) fia (1496–1531) előkelő morva nemes. *Swietlowsky Burian*, *Burian Světlovský* (alias *Lichtenberki*) előkelő morva nemes. *Adam Radetzky*, *Adam Radecký Radčáról* (Radcsáról) – előkelő cseh nemes. *Johannes Fluk*, *Ján Pflug* (*Pluh*) *Rabštejn*ből a cseh nemesség képviselője. *Stephan és Andrzik Slik*, *Štefan* és *Jindřich Šlik*, *Šlik Gáspár* fiai, *Jáchymov* település alapítói. *Johann és Wolfart Plakner*, *Ján* és *Wolfart Plaknar* *Kynšperkből*. *Wolfart Plaknar* cseh lovag, *Ján Plaknar Mátyás király* seregének kapitánya volt. *Jindrzych Swembergk*, *Jindřich Švamberkből*. Meghalt 1523.1.16-án. Előkelő cseh nemes, *Doma lice* (*Domazlice*) település birtokosa. *Andreas Trepka*, *Ondrej* /*András*/ *Trepka*, lengyel származású nemes, II.Lajos udvari embere, diplomatája. *Ifj. Siroczinski János*, *Ifj. Ján erotínból* (*Zserotyínból*) morva országbíró, meghalt 1530 körül.

Georgius és Wilhelmus de Pescink, *Juraj* és *Viliam de Pescink*(*Peszczink*). Személyüket nem sikerült azonosítani. *Kuthnaur*, *Jindřich Kuthauer*, Csehország legfőbb királyi adószedője, a cseh rendek követe Budán.¹⁸²

182 Az azonosításhoz az alábbi munkákat használtuk: Ottúv, 1908., valamint PALACKY, 1940. Köszönetet mondok dr. Ján Lukačka-nak a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete munkatársának a nevek azonosításában nyújtott segítségéért.

A MOLDAI FEJEDELEMSÉG KÉRDÉSE

Ha a cseh ügyekben Lajos került nehéz helyzetbe és rászorult Zsigmond király segítségére, aki viszont országa érdekei miatt nem volt hajlandó ezt a segítséget számára oly módon biztosítani, ahogy szeretne volna, a moldvai ügyben fordított helyzetnek lehetünk tanúi. Részletesen ismertettük Lengyelország, a moldvai fejedelemség és Magyarország viszonyának szoros egymásra utaltságát a 15. század második felétől kezdve. Arra is rámutattunk, hogy az 1494-es lőcsei családi kongresszus, illetve az 1497-es moldvai fejedelemség elleni lengyel hadjárat idején megnyilvánult az egymástól jelentősen különböző lengyel, illetve magyar érdek a fejedelemséget illetően. Az mindkét országnak fontos volt, hogy a vajdaság élén álló fejedelem ne legyen a török szövetségese és ne indítson támadást egyikük ellen sem. Ez a kétségtelen közös érdek az együttműködést bizonyos szintig biztosította, a részletekben azonban sok az eltérés. A pozsonyi konferenciát megelőzően már 1523 augusztus-szeptemberében közvetlenül Lajos királynak, illetve különböző híveinek Zsigmond több levélben is panaszkodott a kiélezett moldvai helyzetre. Ezekből kiderül, hogy a moldvai fejedelem kegyetlenkedik híveivel, egyre több ember menekül el tőle, akik elsősorban a lengyel király udvarába mennek. A vajda a lengyel király elleni háborúval fenyegetőzik, ami azt jelenti, hogy szövetséget fog kötni a törökkel, illetve a tatárokkal. Közvetlen háború kirobbanásának az lehet az oka, hogy Lengyelország korábban megállapodott a fejedelemséggel, hogy kölcsönösen kiadják egymásnak lázadó híveiket, aki hozzájuk menekül. Ez alkalommal azonban a lengyel király nem volt hajlandó őket kiadni, sőt igyekezett a lengyel területre menekült bojárokat összefogni és a vajda ellen fölhasználni.¹⁸³ Másik levelében, szintén Lajoshoz címezve, a moldvai vajda örült viselkedésére panaszodik, aki arra vetemedett, hogy Zsigmond hozzáküldött követét, Medzieski kamenyeci püspököt fogságba ejtette és nem engedte vissza Zsigmondhoz. Arról is tájékoztatta, hogy a vajda titokban törököket és tatárokat bérelt föl, akik Lengyelország ellen támadtak és ott nagy pusztításokat végeztek. Úgy gondolja, hogy nekik (Lajos és Zsigmond) mihamarabb tárgyalni kellene ebben az ügyben, mert a vajda viselkedése komoly fenyegetést jelent mindkét országra, Moldva törökhöz pártolása pedig fontos védőbástyájától fosztaná meg Lengyelországot és Magyarországot. Érdemes megjegyezni, hogy a levelezésben, a Szydłowiecki naplóban rendszeresen úgy hangzik el Moldva minősítése, mint Lengyelország és Magyarország védőbástyája, védőpajza. Ez azért is érdekes, mert ez az elnevezés elsősorban Magyarország sajátja volt ebben az időben.¹⁸⁴

Újabb levelében Zsigmond ismét panaszkodott Lajosnak a vajda kegyetlenségére és arról tájékoztatta, hogy az alattvalói megunták ezt és fölléptek ellene. Öccsét akarták fejedelemnek, de kegyetlenül leszámolt velük és rengeteg hívét kivégeztette. Ennek ellenére a lengyel király úgy látja, hívei meg fogják ölni, ezért kéri, hogy ha a vajda a fölkelés következtében véletlenül Magyarországra menekülne, Lajos ne engedje el, vagy ne adja át a töröknek, hanem tartsa magánál.

183 A.T. VI. N° CCLXXV. 375.

184 Uo. N° CCLXXVI. 308. Ld. még HOPP Lajos 1992.

Zsigmond igyekszik mindent elkövetni, hogy a vajdát leváltsák.¹⁸⁵ Egy újabb, valamikor 1523 szeptemberében kelt levelében szintén a moldvai vajdára panaszkodott, aki fegyverkezik és Lengyelország ellen készül úgy, hogy seregébe törököket és tatárokat is bevesz.¹⁸⁶ A király helyzetét nehezítette, hogy saját tanácsosai sem támogatták a moldvai ügyben. Ezekben a napokban kapta kézhez azt a levelet, amelyben a lengyel urak saját külön tanácskozásuk utáni véleményüket nyilvánították ki. Aggudalommal látják, hogy a tatárok elleni háború befejeztével remélt nyugalom helyett a király most a vajdával akar fegyveres konfliktust kezdeni. Elismerik, hogy a moldvai ügy reális veszélyt jelent Lengyelországra, de feleslegesnek látják, hogy emiatt háborúba keveredjenek. Ezért azt javasolják, hogy Zsigmond a legközelebbi országgyűléssel, illetve a Moldvával szomszédos lengyel területek nemeseivel egyeztetve arról állapodjon meg, hogy felkészülnek az esetleges támadás visszaverésére. Egyébként pedig óvják a királyt, hogy feleslegesen ingerelje a vajdát, azaz a hozzájuk menekült Sarpát a vajda követelése ellenére se adják ki, de ne is tartsa Lengyelországban.¹⁸⁷

A moldvai ügy kellő súllyal szerepel a Szydłowieckinek adott utasításban, amint ez a naplóban olvasható. Már a követ Magyarországra utazta után kapott hírek alapján Zsigmond Szydłowieckinek 1523 októberében írt levelében részletes utasításokat ad a Moldvával kapcsolatos ügyekről. Sajnos, nem ismerjük azt a Szydłowieckinek másolatban megküldött levelet, amelyben a fogságból kiszabadult kamenyeci püspök számolt be Zsigmondnak a vele történekről. Zsigmond arra kéri a megszerzett információk alapján Lajost és utasítja Szydłowieckit: ez ügyben szorgoskodjon, hogy az Erdélybe menekült és ott nagy számban összegyűlt moldvai menekülteket fogják össze és tudják meg tőlük, kit szeretnének az ország élén látni és a két fejedelem, Zsigmond és Lajos érdekeiket egyeztetve találják meg azt a személyt, aki a jelenlegi vajdát fölváltva Moldva élére állva olyan vezető lehetne, akivel együtt tudnak működni. Mert ha ezt nem teszik időben, akkor annak az országnak vége lesz és ez mindkét országnak nagy kárára szolgál – írja a levélben.¹⁸⁸ Úgyszintén októberben Zsigmond újabb levélben sürgeti Szydłowieckit, hogy teljes aktivitását fejtse ki Lajos udvarában a jelzett ügyben. Tájékoztassa a magyar királyt, hogy mihamarabb új vajdát kellene találni a fejedelemség élére, aki egyrészt igazságosan kormányozza azt a földet, másrészt képes ellenállni a töröknek, mert ha ők ketten (Lajos és Zsigmond) ezt nem teszik, akkor Moldva a török kezére kerül. Viszont, ha azok az emberek, akik most kettejük segítségét és pártfogását keresik, rájönnek arra, hogy részükről nem számíthatnak segítségre, akkor szintén a törökhöz fordulnak. Ezért kéri, hogy Lajos gondolja meg, ki lenne alkalmas Moldva vezetésére, aki egyrészt megfelelő gyakorlattal rendelkezik, másrészt megbízható személy. Az információkat összegezve úgy látja, hogy minél gyorsabban, de főként titokban kell cselekedni, nehogy a jelenlegi vajda gyanút fogjon és a törökhöz meneküljön. Sürgeti, hogy ez ügyben Szydłowiecki alaposan tájékoztassa Lajos királyt és hívja fel a figyelmét Moldva fontos-

185 Uo. N° CCLXXX. 310–311.

186 Uo. N° CCLXXXVIII. 316–317.

187 Uo. N° CCLXXXIX. 318.

188 Uo. N° CCXCV. 323–324.

ságára, arra, hogy ez ügyben egyrészt tanácskozniuk kell kettejüknek, másrészt, mihamarabb kell cselekedni. Végül megjegyzi, hogy az Erdélyben, Brassó környékén összegyűlt bojárok képviselőit el kell küldeni Pozsonyba és meg kell találni a módját, hogy mihamarabb tájékoztathassák Lajost a helyzetről.¹⁸⁹

Szintén az Acta Tomiciana közli II. Lajos Zsigmondhoz írt levelét, amelyet Bécsújhelyen írt a Pozsonyba indulás napján (október 22–23–24 ?). Ebben egyebek között tájékoztatja, hogy neki sem tetszik a moldvai vajda viselkedése. Úgy gondolja, hogy a vakmerő ifjú túllépett az elfogadott normákon, amikor a lengyel király követét a nemzetközi jog ellenére letartóztatta. De, – írja a király – az adott ügyben neki óvatosnak kell lenni, hasonlóképpen a lengyel királynak is, nehogy föllépésükkel valami nagyobb rosszat, azaz a törökhöz való menekülést idézzék elő. Ezért követet küldött a moldvai fejedelemhez, hogy a lengyel diplomatát azonnal engedjék szabadon. Bármi információt fog kapni, Zsigmondot tájékoztatja. Reméli, hogy személyesen is tudnak ez ügyben konzultálni és akkor megtárgyalják a teendőket. Ő is úgy látja, hogy vissza kell tartani a meggondolatlan ifjút, nehogy országa a török kezére kerüljön.¹⁹⁰

A moldvai ügyben több alkalommal is tanácskoztak a pozsonyi összejövetelen. A bevezető nagy tárgyalás október 27-én történt, ahol a felek egymást kölcsönösen tájékoztatták az álláspontjukról és megegyeztek abban, (miközben a szóba jöhető jelölteket áttekintették), hogy kikérik az esztergomi érsek véleményét. November 7-én ismét előkerült az ügy, de a tárgyalást elhalasztották, mert aznap érkezett meg Moldvából a vajda követe és időt akartak nyerni, hogy meghallgassák a vele küldött üzenetet. November 13-án került elő ismét a téma, ekkor az egri püspök ismertette az egymásnak ellentmondó információkat: a menekült bojároktól és egyéb hírforrásokból származó adatokat a vajda kegyetlenkedésére, ezzel szemben a vajda küldöttének állításait, mely szerint egyáltalán nem kegyetlenkedett, hanem az ellene lázadókkal jogszerűen járt el. Sőt, a vajda küldötte bizalmasan közölte, hogy ura hajlandó visszafogadni – egy-két vezető személyiséget leszámítva – valamennyi elmenekült hívét. A jelek szerint Lajos ingadozott, mivel nem kívánt – ha nem muszáj – újabb fegyveres konfliktusba keveredni. Ezért úgy vélte, jobb lesz ha hagyják az ügyet magától elrendeződni és a vajda béküljön meg elmenekült híveivel.

Szydłowiecki látva ezt a fordulatot, kérte, mihamarabb küldje ki a király az erdélyi vajdát, mint aki területileg is a legilletékesebb és legtájékozottabb az ügyben, hogy vizsgálja ki a történeteket, gyűjtsön össze információt az oda menekült bojároktól és mindezek ismeretében hozzon a király végleges döntést. Érdekes színfoltja és iróniát sem nélkülöző fordulata Szydłowiecki beszédjének, amelyben a moldvai vajda zsarnoksága és kegyetlensége révén a dán király, II. Keresztély példájára hivatkozik. Közismert, hogy a lengyel király a német lovagrendnek adott hathatós támogatása miatt ellenségének tekintette, a dán királyt és annak 1523 elején történt elűzése nem várt könnyebbséget jelentett Zsigmondnak, így nyilvánvaló, hogy kancellárja sem siratta elűzését. Arra mutatott rá beszédében, hogy hiába volt jól képzett, ügyes fejedelem, zsarnoksága miatt hívei elkergették.

189 Uo. N° CCXCVII. 325.

190 Uo. N° CCCIX. 344.

Senki sem segítette, hogy visszakerüljön trónjára és a helyére választott új fejedelmet mindannyian kedvelik. Vigyázni kell, nehogy a moldvai vajda esetében hasonlóképpen járva, végül is a török kezére kerüljön az a terület. Szydłowiecki szinte a követi udvariasság határáig elmegy, amikor csodálkozásának ad hangot, hogy Lajos inkább hisz a moldvai vajda küldöttének, mint saját egyéb információinak.

Szydłowiecki maga is érzi, hogy ez ügyben elég rosszak a pozíciói és megjegyzi, nem sok remény van a gyors cselekedetre, mert „a királyi felség mindenkinek a tanácsát elfogadta, hogy semmit sem kísérelt meg komolyabban és semmit sem tesz a moldvai vajda ellen.” Végül annyit sikerült elérni az erdélyi vajda említett megbízatása és elküldése mellett, hogy november 14-én a király nevében az összehívott moldvai bojároknak az egi püspök kifejezte Lajos király nemtetszését a vajda kegyetlensége miatt. Arra bízta a menekülteket, hogy térjenek vissza társaikhoz és közöljék velük, hogy az erdélyi vajda elutazik a helyszínre tájékozódni és aszerint fog a király cselekedni. Visszatérve a kezdetekben említett párhuzamra, ha a cseh ügy Zsigmond részéről Lajos számára egyáltalán nem tetszón zárult, akkor a moldvai ügyben Lajos föllépése Zsigmond királynál nem talált kifejezetten elismerésre.

A szövegben előfordul számos olyan név, tisztség, amely a magyar olvasók számára – még a szakmabeliek előtt is nem, vagy alig ismert, így szükségesnek látjuk ezekhez néhány magyarázó szót fűzni. Előfordul a *palatinus* tisztség, amely tartományi vezetőt, főembert jelentett Lengyelországban. Az elnevezés innen került át a moldvai politikai élet említése kapcsán, de ezt a helybeliek nem használták.

Gáspár úr neve többször is elhangzik a szövegben. *Somi Gáspárról* van szó, aki követséget vezetett ide. Hogy ez pontosan mikor volt, arra nézve lásd Brassó város okmánytárát.¹⁹¹ *Karabietz* személye kapcsán *Cărăbat Petre* előkelő moldvai nagybojáról, főudvarmesterről (mare vornic) van szó. Ő részt vett az István vajda elleni 1523-as összeesküvésben, amelynek leverése után előbb Havasalföldre, majd Magyarországra menekült.¹⁹²

A *Nagy Lagofet* elnevezés (marele logofăt) főkancellárt jelent. *Valachus Péter* valószínűleg a már említett *Petre Cărăbat*-tal azonosítható. *Siarpano* vagy *Sarpa Sarpe Cozma* előkelő nagybojárt, vajdai kamarást (postelnic) jelenti. Ő volt a lengyelbarát politika képviselője és az ellenzéki bojárok szószólója. Az István vajda ellen 1523-ban kirobbant összeesküvés kezdeményezője és egyik vezetője. Ő irányította az emigrációba kényszerült bojárok lengyelországi szervezkedését.¹⁹³ Ottani szereplésére vonatkozóan lásd Hurmuzaki megjegyzését.¹⁹⁴

Oláh Jankula valószínűleg István vajda öccse, akit a Lengyelországba menekült bojárok szerettek volna bátyja helyére állítani.¹⁹⁵ *Herbura*, akit a fejedelem lefejeztetett *Arbure Luca* előkelő moldvai nagybojárt takarja, aki István vajda kiskorúsága idején a gyámja volt és Moldva politikáját két évtizeden át irányította. A lengyelbarát politikai vonalat képviselte. Bár az összeesküvésben nem vett részt,

191 *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (1886)* I. kötet, Mutató

192 STOICESCU 1971. 298.

193 STOICESCU i. m., 328–329

194 HURMUZAKI II/3. 437–445.

195 HURMUZAKI II/3. 438: ...fratrem illius minorem sibi dominum asciscere contendat ...

István vajda – miután *Cozma Sarpe* 1523. márciusában Lengyelországba menekült – 1523. áprilisában két fiával együtt lemészároltatta az idős politikust.¹⁹⁶

A POROSZ ÜGY

A bécsújhelyi megbeszélésen a porosz ügy bőségesen szóba került a tárgyaló felek között és mind Lajos, mind Ferdinánd próbált Szydłowieckinél a konfliktus mielőbbi megoldása ügyében közvetíteni, természetesen a lovagrend érdekeit is szem előtt tartva. A pozsonyi tárgyalások során szintén előkerült a kérdés. Itt is Brandenburgi György örgróf volt az, aki a magyar udvar meghatározó személyiségeként és a királyi pár bizalmasaként, egyúttal Albert nagymester testvéreként a lovagrend érdekeit képviselte. A különböző nyilvános és titkos tárgyalásokon, de főképp ez utóbbiak esetében Szydłowieckit próbálta a kérdésben történő engedményre rávenni. Figyelemre méltó sajátossága a helyzetnek, amit az október 27-i titkos tárgyaláson az eгри püspök Szydłowieckivel közöl, miszerint ők erre a titkos megbeszélésre Brandenburgi György nélkül jöttek, „az örgróf úr nélkül, akiben jóllehet bízunk, mégis testvére Poroszország méltóságos nagymester urának, aki a lengyel király ellen szívesen megindítaná az összes ellenségeit. Nagyságoddal a porosz ügyről is szeretnénk beszélni, mivel a mi felséges király urunk és mi, valamennyien nagyon kívánjuk, hogy annak a háborúnak szerencsésen vége legyen, mégpedig annál jobb, minél gyorsabban”. Hozzáteszi, hogy abban bíznak, a lengyel király ezen konfliktusától megszabadulva, nagyobb segítséget tudna Lajosnak a török ellen adni. Mindez tehát jelzi, hogy a magyar udvarban is tisztában voltak György örgróf szerepével és hatásával, amelyet a magyar királyra gyakorolt. Ugyanezen összejöveteleken a király nevében kifejezte nemtetszését a lovagrend nagymestere iránt, aki nem küldött követet az összejövetelekre. Majd lépéseket indítványoztak egy újabb összejövetele létrehozására, ahol már remélhetőleg a rend képviselője is jelen lesz.

A konferencián nem sokat hallunk ezután a porosz ügyről. Hogy a színpadok mögött mégis történtek dolgok, erre utal Szydłowiecki november 14-én leírt megjegyzése: „a porosz ügyben csak a nagyságos követ úr tárgyalt bölcsen és éretten az elmúlt napokban.” Ennek részleteit illetően semmit nem tudunk. Tény viszont, hogy mindjárt utána következik II. Lajos Albert nagymesterhez írt levele, amelyben tájékoztatja a Bécsújhelyen és Pozsonyban történetekről és felszólítja, hogy egy közösen kijelölt későbbi tárgyalásra álljon készen és küldje el követeit. Ez ügyben ő, Lajos, közvetítőként kíván föllépni. A bécsújhelyi majd pozsonyi tárgyalásokon beszélnek arról, hogy várják a német lovagrend nagymesterének küldöttét. A megfelelő képviselő nélkül ugyanis nem lehet tárgyalni. De ez a követ nem akar megérkezni. Bécsújhelyen kétszer is arról adtak hírt – előbb október 20-án, majd

196 STOICESCU i. m., 261–262. A Moldvai fejedelemséggel kapcsolatos nevek, tisztségek azonosításában Jakó Zsigmond professzor úr nyújtott szíves segítséget, akinek ez úton mondok megkülönböztetett köszönetet.

21-én – hogy egy kereszties lovag, egy gróf Bécsben van, aki Bécsújhelyre jön majd, de végül nem érkezett meg. A „crucifer comes Eyseburg” személyét Wolfgang von Eisenhof, Frankföld tartományi komturjában azonosíthatjuk, aki valóban a rend egyik jeles előljárója.¹⁹⁷

A porosz kérdésben Szydłowiecki minden igyekezete ellenére sem sikerült átütő megoldást találni. Hozzátehetjük, hogy a két színhelyen történtek ismeretében Zsigmond király fenntartásai az összejövettel beváltak, a két fejedelemnek, Lajosnak és Ferdinándnak vele szemben képviselt álláspontját illető félelmei a porosz ügyben beigazolódtak.

MOSZKVA, A TATÁROK ÉS EGYÉB LENGYEL DIPLOMÁCIAI GONDOK

A konferencián november 17-én került sor Ferdinánd és V. Károly követének, Antonio grófnak a fogadására, aki itt Pozsonyban csak átmenőben volt. Végcélját tekintve lengyel királyhoz, illetve a moszkvai nagyfejedelemhez küldték. II. Lajos november 20-i válaszából kiderül, hogy a követet a soproni találkozóon már egyszer fogadta. A gróf ezután nyilván visszatért Ferdinánddal Ausztriába és ekkor keletkezett a november 6-án kelt megbízólevél és utasítás.

Feladata a Habsburg-moszkvai kapcsolatok fejlesztése, a lengyel király és a moszkvai nagyfejedelem közti béke közvetítése. A követ ezt a megbízatását elő is adta az udvarban, amit Lajos király szóvivője révén üdvözölt és sikereket kívánt munkájához. A követ részére Ferdinánd által adott eredeti utasítást, annak fontossága és eddig ismeretlen volta miatt mellékelten közöljük. Lajos szóvivője megjegyezte, hogy ez ügyben a lengyel király jelenlévő követével kíván konzultálni, és valóban, néhány nap múlva, november 20-án tértek vissza a válaszadásra, amikor ismét fogadta a király Antonio grófot. Örömet fejezte ki a követ megbízatása és feladata miatt, annál is inkább, mert abban bíznak, hogy a lengyel király és az oroszok között létrejövő béke esetén Zsigmond nagyobb segítséget tud adni a török elleni hadjáratához. A király külön örült annak, hogy a közvetítés a keresztény és a „félíg keresztény” fejedelmek összebékítésére irányul, utalva az ortodox egyházra.

Az érintett ügyben azonban megszólalt Szydłowiecki is, aki, fenntartásait hangsúlyozva érezhetően fölháborodással reagált a követ által elmondottakra, megjegyezve, hogy a moszkvaiak elleni háborút nem Zsigmond kezdte, hanem fordítva, így ezért a megbékélésnek sem Zsigmond az akadálya, hanem a moszkvai nagyfejedelem. Részletesen ismertette az oroszokkal szövetséges tatárok nagy kegyetlenkedését és pusztítását, szemrehányóan jegyezte meg mindezek elmondása után, hogy ennek ellenére csak közvetítsen és biztassa a király, Lajos, Zsigmondot a békekötésre, biztos benne, hogy ez a lengyeleken nem fog múlni. Végül Lajos Antonio grófnak Zsigmond királyhoz intézett levelet adott át, beajánlva őt a királynak és kérve, hogy küldetésében támogassa őt. Nem tudjuk, a levél azt jelent-e, hogy ezután Antonio gróf az udvarból eltávozott, kétségtelen, hogy további említésére nem kerül sor a naplóban.

197 ld. RILL, 1993. 51.

Konfliktus bontakozott ki ez időben a lengyel király és a pápa között a Lengyelországban betöltendő püspökségek, illetve azok jövedelme ügyében. Arról volt szó, hogy a plocki püspökség megürülte után Adorján pápa ennek betöltését az egyik brandenburgi őrgróffal, Albert nagymester testvérével kívánta megoldani. A diplomáciában kicsit is járatosak előtt világos volt, hogy ez a pápa részéről nyílt beavatkozás a lovagrend és a lengyel királyság közt fennálló konfliktusba. A lengyel uralkodó a döntést nem fogadhatta el, és ez nyílt konfrontációt eredményezett a pápával. Ezzel egy időben a pápa arról is intézkedett, hogy ezen püspökség jövedelméből 1000 forintot adjanak át a Magyarországra küldött de Vio Cajetan pápai legátus részére, ebből fedezve a magyarországi kiadásait és egyéb költségeit. A lengyel király ez ellen tiltakozott és a kézirat elején közölte, Szydłowiecki számára adott megbízólevélben erre külön pontban kitért. Fölhívta követe figyelmét, hogy közölje: országa ez ellen tiltakozik és kéri az 1000 forint Lengyelország részére történő biztosítását.

A pozsonyi tárgyalásokon november 16-án került elő a kérdés, ahol Szydłowiecki a legátus előtt elmondta, hogy országa miért nem tudja a döntést elfogadni. Szydłowiecki elégedetten írja, hogy a bíboros teljesen egyetértett vele, sőt elmondta a lengyel követnek, hogy amikor a pápa ezt a döntést hozta, ő a mellette lévő bíboroshoz így szólt: „A pápa nem cselekedett helyesen, hogy ezt a püspökséget az Isten egyházáért szakadatlanul harcoló felséges lengyel király ellenségére ruházta. A mi pápa urunk ezáltal egyetértést kíván létrehozni a küzdő felek között, de valójában a háborúnak magvát vetette el.” A bíboros még azt is elmondta Szydłowieckinek, hogy ő a feladatát ellátja, az 1000 aranyra nem tart igényt és azt nem is vette föl. Hozzátette még „én tehát szegény bíboros vagyok, mégis őrzöm méltóságomat ahogy tudom.” Szydłowiecki megjegyezte „ezek voltak a kardinális szavai, de én tudom, hogy nélkülöz”. Nyilvánvaló, hogy ez a konfliktus Adorján pápa halálával amúgy is megoldódott.

Lengyelország másik konfliktusa, ha az előbbiekhöz nem is hasonlítható jelentőségű, a magyar királlyal állt fenn az ún. schweidnitzi pénzveréssel kapcsolatban. Mária királyné házasságkötésekor 40.000 magyar forint kölcsönt vett fel Conrad Seuermann boroszlói bankártól. A hitel visszafizetésének esedékességekor úgy intézkedtek, hogy Lajos, mint cseh király és Szilézia ura, engedélyezte feleségének bizonyos mennyiségű ezüstpénz verését Sziléziában, Schwednitzben. Az üzlet jövedelme szolgált az adósság törlesztésére. A schweidnitzi verében lengyel mintára készültek félgarasok, de magyar dénárok is. A pénzek a nagyobb haszon érdekében rossz minőségűek voltak.¹⁹⁸

198 JESZENSZKY 1927–1928. 137–138; PROBST 1973. 398–399. Svidnic alsó-sziléziai város, Wrocławtól 40 kilométerre, mai neve Świdnica (Lengyelország). Köszönetet mondok Nagy Ádámnak, aki a felsorolt adatokat rendelkezésemre bocsátotta.

A MAGYAR-VELENCEI KAPCSOLATOK

November 17-én került sor a két velencei követ fogadására. Az egyik a távozó, elköszönő, Lorenzo d'Orio volt, aki öt évet töltött Lajos mellett mint Magyarországra és Csehországba küldött követ. A rendelkezésünkre álló és részben már idézett lesújtó véleménynyilvánítása helyett, amelyet saját hazájának vezetői előtt tett, itt a reneszánsz diplomácia legkiválóbbjai közé tartozó velencei küldött hatalmas ívű, túlzásokba bocsátkozó, dagványos beszéddel búcsúzott, amelynek a király személyét és udvarát dicsőítő kitételei ezidőben csak a francia, vagy a spanyol királyi udvarra voltak reálisan érthetők. Egyedül a beszéd befejező része az, ahol talán némi ironia jelei fedezhetők fel, de lehet, hogy ez csak a 20. századi kutató belemagyarázása. „A nagy és jószágos Isten adjon neki (ti. Lajosnak) hosszú, boldog és szerencsés életet, az előkelői kövessék, udvari emberei szeressék, népei engedelmeskedjenek, barátai tiszteljék, ellenségei féljenek tőle, apjához méltó ivadék származzék tőle, országait és birktokait semmiféle háború ne kisebbitse, semmi cselvetés ne rontsa meg, egyetlen ellenség se támadja meg, öregség ne gyöngítse”. Ha valaki, a velencei követ öt éves ittléte alatt tudhatta, hogy mindennek épp az ellenkezője igaz II. Lajos udvarára. Azt, hogy az öregség valóban nem fogja a fiatal királyt megrontani, azt persze ő sem láthatta előre.

A király november 20-án ismét fogadta a két velencei diplomatát és ekkor törént részéről a válaszdadás. Ebben elköszönt és elismerését fejezte ki az elbúcsúzó követnek. Ugyanakkor kérdőre vonta őket, amiért a távozó követ helyett csak, a diplomáciai hierarchiában alacsonyabb rangú titkár érkezett helyére, ami eltért az előző években kialakult szokástól, és ezt a király sérelmesnek találta. Ezzel a király a távozó követet érdemben elbocsátotta. E fejlemény okait és feltételezhető motivációit Velence részéről korábban már kifejtettük.

A RAGÚZAI KÖVET JELENTÉSE

December 1-én került sor Pozsonyban a II. Lajos követeként Ragúzában járt Csaoli Ferenc csanádi püspök beszámolójára, akit érdekes módon Szydłowiecki szegedi püspökként emleget, holott Szeged ekkor nem volt püspöki székhely. Ragúza, a büszke, gazdag kereskedő-város nehéz helyzetben volt, hisz formailag a törökkel meg kellett egyeznie, ugyanakkor titokban, minden tőle telhető módon kinyilvánította a magyar királyhoz való hűségét. Ez a kétirányú politikai elkötelezettség a városállam számára létkérdés volt. A püspök elmondta: a város hűsége és engedelmissége jeleként elküldte a szokásos 3000 magyar aranyforintnyi adót, amit már korábban is elküldtek volna, de a török miatt nem mertek. Hasonlóképpen mentegették magukat a követ előtt azért, hogy korábban a király követeit nem mindig olyan tisztelettel fogadták, amint az uralkodó küldötteinek jár, de ez a török jelenlét miatti kényszerhelyzetből adódott. A püspök megbízatása nyilvánvalóan nemcsak Ragúza meglátogatására terjedt ki, mert ezzel egy időben beszámolt a déli végekről szerzett, egyes várakban tapasztalható nyomorúságról, a katonaság fegyverzetéről és pénzügyi helyzetéről. Lehangelő, de a kor hasonló forrásait ismerők számára nem meglepő az így föltároló kép. Kevés a katona, ke-

vés a pénz, a végvárok kapitányai még ebből a pénzből is elsikkasztanak, a maguk hasznára fordítják. Csaholi püspökkel együtt egy szerzetes is érkezett Ragúzából mint a város követe, aki már a város nevében biztosította a királyt a város hűségéről és engedelmességéről. Kérte, hogy az ő megérkeztét, illetve az átadott adó tényét tartsák titokban, mert különben ennek komoly következményei lesznek a török részéről a város számára. Panaszkodtak, hogy a város lakóinak életét megmentendő, szinte minden alkalommal jóért, rosszért nagy összegeket kénytelenek a töröknek fizetni.

Ez a ragúzai követ mondott el egy esetet, amely szerintük a város sorsát jelentősen érintette, és a 16. század elejének hiedelmei közepette a ragúzaiak e történetben a gondviselés erejét látták. A hírek szerint 1522-ben a török el akarta dönteni, az évben Rodoszt vagy Ragúzát támadja meg. A kérdés megoldására játékot rendeztek. Két faházat építettek, egyiket Rodoszról, a másikat Ragúzáról elnevezve, mindkettőben voltak védők és ostromoló katonák. Abban a házban, amelyet Rodosznak neveztek, az ostromlók sikerral jártak, bevették, így e tény győzelmi jelnek vélték, és az évben Rodoszt támadták meg a törökök. A hír hallatára a ragúzaiak 30000 aranyért megerősítették a várost, de úgy érzik, nincsenek teljes biztonságban. Maga a történet, amelynek valóságtartalmát nincs okunk kétségbe vonni, sajátos, – jelen tanulmány kereteit messze meghaladó – párhuzamokkal rendelkezik. Azt kívánjuk megjegyezni, hogy a 16–17. században elsősorban a Mediterránium térségében több helyről is ismerünk hasonló esetet, nemcsak a török, hanem a keresztény oldalon is. Így valami hasonló figyelhető meg 1501-ben, Ulászló király idején Budán, az úrnapi körmenetben, csak ott fordítva, a török elpusztítása érdekében rendeznek hasonló esetet. Ezt követően az 1563-ban, Miksa császár prágai koronázásán láthatunk hasonló jelenséget, majd a 15 éves háború alatt, Kanizsa ostrománál a keresztény táborban építik föl a török által megszállt erődítmény fából készült változatát és játsszák el annak elfoglalását, mintegy a mágia, a ráolvasás erejében bízva. Végül több konkrét esetet tudunk arra nézve, hogy 1686-ban, Buda visszafoglalásának hírére Spanyolországban, Barcelonában, illetve a spanyol fennhatóságú területeken, pl. Nápolyban, fából készült házakat készítettek, amely Budát ábrázolta és ezeket ünnepélyesen elégették török bábuikkal együtt az erődítmény visszafoglalása kapcsán rendezett örömmünkségeken. Úgy gondoljuk, hogy a téma elemzése és a párhuzamok keresése további vizsgálatot igényel, de mindenképpen elismeréssel kell megállapítani a naplóban megőrzött eset érdemi leírását.¹⁹⁹

A törökkel kapcsolatos az a hír is, ami december 2-án Schneitpöck báró császári követ fogadásán hangzott el, aki jelentette a királynak, hogy török katonák rajtaütöttek és nagy pusztítást vittek véghez Horvátországban, gazdag zsákmányt szerezve. Ezért kérte a királyt, hogy ne engedje Horvátország további pusztulását, vagy hogy a török azt elfoglalja és ezért tegyen meg mindent annak védelmére. A király köszönettel vette a tájékoztatást és közölte, hogy szíven viseli Horvátország sorsát, a jövőben is mindent meg fog tenni, hogy erről a területről kellőképpen gondoskodjon.

199 Az 1501-es Úrnapi ünnepségről ír KUBINYI, 1995. 334. és BARLAY Ö. Sz. 1986. 18–23., továbbá Buda visszafoglalása 1986. 566–569; HOLČIK 1986. 22–24; FAUTH Mark 48v–49v, valamint a kiadott változatban KOVÁCS J. L. 1995. 76, 139.

BIZALMAS ÉS TITKOS TÁRGYALÁSOK

A pozsonyi összejövetel alatt is sor került bizalmas és titkos tárgyalásokra, amelyeknek száma a közel két hónapos időtartam miatt természetesen jóval nagyobb mint az előző volt. A főszereplő itt is Szydłowiecki kancellár, a nagytekinthető lengyel követ, aki az érintetteket vendégül látja a saját szállásán. A pozsonyi eseményeket figyelve elmondhatjuk, egy-két alkalommal sor került arra, hogy Szydłowiecki az egri püspöknél, egy alkalommal pedig az erdélyi vajdánál ebédelt. Ezek bizonyára lehetőséget teremtettek valamiféle bizalmas megbeszélésekre, azonban e néhány kivételtől eltekintve a jelzett titkos tárgyalások mindig Szydłowiecki szállásán történtek. Ezek összegzéseként elmondhatjuk, hogy a bécsújheletől eltérően a tárgyaló felek összetétele állandóan változott, a témától, és az ügy jelentőségétől függően. Gyakorlatilag úgy összegezhethetjük, hogy a pozsonyi tartózkodás alatt Szydłowiecki legalább egyszer szinte mindenkiel találkozott, aki abban az időben Pozsonyban tartózkodott, vagy hosszabb-rövidebb időt ott töltött, és akivel politikai, diplomáciai értelemben érdemes volt találkozni. Az alább részletesen áttekinthető találkozók megerősítik azt a korábbi állításunkat, hogy a témától és Szydłowiecki személyét, illetve a lengyel diplomáciát illető fontosságtól függően sok esetben szinte mindent megtudunk a résztvevőkről és a tárgyalás témájáról, néha viszont csak a résztvevők nevét, személyét, a témát nem. Sok esetben pedig a témát igen, de a személyek megnevezése elmarad. Ezek a megbeszélések már mindörökké Szydłowiecki titkai maradnak, azonban a ránk hagyott anyag is bőségesen elegendő, hogy a kiemelkedő diplomata és egyúttal a magyar királyi udvar belső dolgai mögé láthassunk. Megjegyzendő még, hogy e látogatások gyakorisága kapcsolatban áll a királyi pár elfoglaltságával. Amikor a király egy, vagy több napos vadászatra megy és ily módon a hivatalos diplomáciai programok szünetelnek, e találkozók megszorodnak. Amikor a diplomáciai élet egész napos tárgyalásokról gondoskodik, akkor e találkozók ritkábbak. A napszakot tekintve azonban teljesen rapszodikusak, áttekinthetetlenek. Ugyanis előfordul, hogy valaki reggel kereste föl bizalmas beszélgetés céljából a követet és utána mentek hivatalos tárgyalásra, előfordult, hogy ebéd keretében történik a bizalmas megbeszélés, vagy éppen a késő délutáni, esetleg esti órákban, amelyről megjegyzi a követ, hogy „mindez az éjszakába nyúlott.”

Az első ilyen találkozó október 27-én volt. Résztvevőit ismerjük, a megtárgyalandó téma pedig a moldvai helyzet, a magyar belügy és a porosz kérdés. A korábbi, részben már idézett mondatokból tudjuk, hogy itt hangzott el Szalkai püspök megjegyzése, amely Brandenburgi György személyét minősítette. De az is kiderült, hogy a porosz ügyben éppen azért nem tudtak e titkos tárgyaláson tovább lépni, mert időközben György őgróf megérkezett. November 2-án ír a következő titkos összejegyzésről, amely e találkozók sorában nem egyedülálló módon kétoldalú megbeszélés volt Szydłowiecki és Brandenburgi György között. A téma lényegéről azonban a kancellár mit sem szól. November 4-én ismét titkos tárgyalás folyt a követ szállásán, de sem a résztvevők nevét, sem a megbeszélés témáját Szydłowiecki nem részletezi.

November 7-én Szydłowiecki meghívására néhány magyar főúr a házába jött, hogy a moldvai helyzetről bizalmasan tárgyaljanak, de a követ megjegyzi, hogy

ezenkívül váratlanul jó néhány tanácsos és magyar úr is beállított, oly nagy számban, hogy érdemi titkos tárgyalásra már nem kerülhetett sor, mert a résztvevők száma lehetetlenné tette a titkosságot. Másnap, november 8-án a követ nagy és ünnepélyes fogadást adott a szállásán, amely összejövetel nyilván hasonló titkos tárgyalásokra adott lehetőséget. A következő nap, november 9-én ismét titkos tárgyalásra került sor. Konkrétan nem mondja, de bizonyára ez is a követ szállásán történt meg. Hasonlóképpen nem részletezi, hogy kik vettek részt. A megtárgyalandó téma, amit említ, a lutheránus hit terjedésével kapcsolatos.

November 11-én Szydłowiecki a velencei követeket látta vendégül ebédre és tárgyalt velük bizalmasan, hogy miről, azt nem közli. Ugyanezen alkalommal, a velencei követek után Szydłowiecki Szapolyait fogadta és „egyes-egyedül” tárgyaltak, ismét csak nem tudjuk, miről. November 16-án a pápai legátust fogadta Szydłowiecki és tárgyaltak a plocki püspökség ügyéről, valamint más kérdésekről. Bár a követ nem mondja pontosan, de valószínűleg ez is az ő szállásán zajlott. November 21-én Szydłowiecki a Moszkvába utazó Antonio gróffal, a császár és Ferdinánd követével találkozott titokban s a moszkvai, illetve lengyel ügyekről tárgyaltak. Ezután, ugyanezen alkalommal Szydłowiecki nagy ebédet adott, amelyre több ember volt hivatalos és ezen is különböző tárgyalások folytak. November 23-án ismét kettős találkozó zajlott Szydłowiecki szállásán. Előbb Szalkai püspököt fogadta és titokban tárgyaltak, nem tudni milyen témáról. Ez nyilván délelőtt történt, mert ezt követően a lengyel követ ebéden látta vendégül de Vio Cajetan bíborost, a pápai legátust és kíséretét. November 24-én, másnap, Szydłowiecki Sárkány Ambrust fogadta titkos tárgyalásra. Az érintett témát ismét nem közli. A jelzett időben egyébként a király több napon át vadászott.

November 25-én a követ ebédet adott a szállásán és ez alkalommal ismét tárgyalásokat folytatott. A résztvevők elsősorban osztrák, illetve cseh urak. A témáról nem tudunk semmit. November 28-án, mikor a király és a királynő kíséretével kilovagolt, Szydłowiecki ismét Szalkai püspökkel találkozott és titkos ügyekről tárgyaltak, amelyeket nem részletez a leírásban. Másnap, november 29-én ismét kétoldalú találkozó Szydłowiecki szállásán, titkos megbeszélés Brandenburgi Györggyel, sajnos ismeretlen témáról. December 1-én egy érdekes esetnek lehetünk tanúi: a király személyesen kérte, hogy Szydłowiecki hívja magához, a szállására Magyarország tanácsos urait és beszéljen velük a magyar udvar helyzetéről. A követ e királyi felkérésnek eleget tett. December 8-án Szydłowiecki Várdai Pál veszprémi püspökkel találkozott és titkos megbeszéléseket folytattak a magyarországi pénzügyekről. Ennek a találkozóknak köszönhetjük a magyar király bevételeiről, illetve kiadásairól szóló táblázatot. December 9-én, másnap, több magyar úr keresi fel a követet. Neveiket részletezi és azt is megjegyzi, hogy az udvar megreformálásáról, továbbá a török helyzetről és a végvárakról tárgyaltak. December 10-én a lengyel kancellár a császári követet fogadta, továbbá más magyar urakat, akikkel az udvar megreformálásáról beszéltek részletesen. Végül december 11-én került sor az utolsó titkos tárgyalásra. Ezen a napon is vadászott a király. Nem elég világos a megfogalmazás, de úgy tűnik, hogy ugyanazon a napon, de az előbbi kettős megbeszéléstől külön, később, Szydłowiecki a szállására érkező más magyar urakkal is titkos megbeszélést folytatott. Sem a téma, sem a résztvevők neve nem ismert.

Általános megjegyzésként elmondhatjuk még, hogy a titkos megbeszéléseken jó néhány olyan téma szóba került, amelyről az udvar egésze előtt a király jelenlétében nyilvánosan is tárgyaltak. Az ún. titkos megbeszélések sok esetben tehát nem is voltak titkosak, amit tanúsít az is, hogy összekapcsolódott egy-egy nyilvános nagy ebéddel, egy-egy Pozsonyba érkezett követ vendégül látásával. Mégis úgy érezzük, hogy itt nem egyszerűen csak lakomázásról vagy protokollról van szó. Szydłowiecki született diplomataként ezeket az alkalmakat is megragadta részben arra, hogy e követektől bizalmas információt szerezzen, részben arra, hogy saját maga és országa érdekében bizonyos eredményeket érjen el. A bécsúj-helyi megbeszélésekhez hasonlóan egyetlen egy téma van, ami jószerével nem is hangzik el a nyilvános tárgyalások során, vagy ha igen, csak érintőleg, holott mind a bécsúj-helyi, mind a pozsonyi összejövétel egyik fő célja ez volt: a magyar királyi udvar megreformálása és megjavítása a királyi pár érdekében, az ő személyes közreműködésükkel, a fölkerült szakértők és tanácsadók segítségével. Általában azt mondhatjuk, hogy a magyar belpolitikai kérdések javarésze a titkos tárgyalások során került szóba. Bizonyos vonatkozásai érintve lettek a követekkel folytatott megbeszélések során is.

A LUTHERI TANOK TERJEDÉSE

A november 9-i tárgyaláson került elő ez a kérdés, amely ekkor, 1523-ban már nyilván meghatározó jelentőségű problémaként jelentkezett Magyarországon is, bár a lutheri tanok elterjedését tekintve földrajzilag nem közömbös, hogy az ország melyik részét vesszük alapul. Pozsonyban és az észak-magyarországi részekben, majd ezt követően Erdélyben, elsősorban a német ajkú lakossággal bíró városokban rohamosan terjedtek e tanok. Hogy mindez Csehországban még erősebb és jelentősebb volt, arra már korábban rámutattunk. Egyházi emberek arra panaszkodtak, hogy Pozsony városában és környékén igen elterjedt a lutheránus szekta és egyre erőteljesebben hódít, aminek nagyon káros következményei voltak, annak ellenére, hogy a törvényhozás és maga a király is minden módon igyekezett föllépni. A tanok tovább terjedése éppen ezen tiltás ellenére történt és kérték az illetékesek a királyt, hogy járjon közbe, és cselekedjen ezen tévtanok mielőbbi elpusztítása érdekében. Szydłowiecki maga is támogatja a kérelmet rámutatva, hogy Lengyelországban szintén jelentkezett a probléma, de ott a leghatározottabban, legkíméletlenebbül fölléptek ellene és sikerült az igaz hit ügyét helyreállítani. A száz évvel korábban élt Zsigmond császár példáját idézte, aki cseh királyként engedte a tévtanokat elterjedni és hogy ez mire vezetett, azt utólag nagyon jól lehet látni. Ezért a leghatározottabban föl kell lépni, és ez ügyben javasolták, hogy hívják meg az apostoli követet is.

Jellemzőnek tartjuk és Szydłowiecki nem véletlenül mutat rá, hogy Brandenburgi György örgróf volt az, aki az ügy megtárgyalását elodázta. Mivel az ő személyét a lutheri tanok kapcsán ez időben elég gyakran emlegették, a tény nem kívánt különösebb magyarázatot. Ennek ellenére másnap, november 10-én immár a pápai legátus bevonásával és a király jelenlétében ismét megtárgyalták a kérdést és a legátus külön is figyelmeztette a királyt a helyzet veszélyes voltára. Elmondta a

bíboros, panaszkodtak nála a magyar egyházi emberek, hogy amikor Lajossal Prágában jártak, az eretnekek durva támadásai miatt valóságos veszélynek volt kitéve életük és javaik egyaránt, amit a magyar helyzetre nézve is intő jelnek kell tekinteni.

November 26-án kerül elő a királyi udvarban ismét a téma, amikor is a magyar tanácsosok fölkérése nyomán Szydłowiecki arra buzdította Lajos királyt, hogy a lutheránus szekta ellen erélyesebben lépjen föl. Ez alkalommal ismét meghívták a pápai legátust, aki határozott beszédben buzdította a királyt, hogy minél határozottabban járjon el az eretnekek ellen, mert az elmúlt napokban már odáig merészkedtek, hogy a plébánia templom papját erőszakkal kidobták és saját emberüket helyezték oda. Ez a dolog a továbbiakban – ha nem intézkednek ellene – egyre jobban terjedni fog, mint ahogy annak idején Csehországban sem egy nap alatt, hanem fokozatosan terjedt el. A bíboros arra buzdította Lajost, hogy nagybátyjáról, Zsigmond királyról vegyen példát, aki ez ügyben nagyon határozott volt. A király ekkor félrevonult és részben az apostoli legátussal, részben Szydłowieckivel és másokkal tanácskozva, végül megígérte, hogy a helyzet súlyát átérzve erélyes lépéseket fog tenni, és az adott ügyben cselekedni fog.

A magyar udvar egyébként már 1523 elején szembekerült ezzel a problémával. 1523 áprilisában az országgyűlés megtárgyalta a kérdést és szigorú intézkedéseket hozott a lutheránus szekta ellen. Nagy szerepet játszott Brandenburgi György, akiről köztudott volt, hogy szimpatizált Lutherrel, illetve támogatta ezen nézetek magyarországi elterjedését. Mivel az örgrófit az udvarban található bárók jó része és a köznemesség szinte teljes egészében gyűlölte, ezért az áprilisi országgyűlés a lutheránusokat elítélő szigorú törvények meghozatalánál egyúttal Brandenburgi György ellen is szavazott. Így az ő személyes népszerűtlensége jelentősen hozzájárult a meghozott intézkedések szigorú voltaához. Az 1523. évi 53. törvénycikk már fő-, és jószágvesztést helyezett kilátásba a lutheri tanok követőinek és ezt majd két évvel később, az 1525. évi, Rákoson tartott országgyűlés 4. törvénycikke még fokozta, amikor kimondta, hogy Luther követőit el kell égetni.²⁰⁰

Sajátos fintora a történelemnek, hogy a magyarországi protestantizmus ezekben a napokban éppen a Ferdinánd udvarából állandó követnek ideérkező Schneitpöck báró révén kapott erősítést, aki közismerten a lutheri tanok híve volt. A Magyarországon 1521-ben terjedni kezdő lutheri tanok jelentős „erősítést” kaptak Mária királyné kíséretének több tagjától, akik Ausztriából érkezve már jól ismerték és tisztelték Luthert.²⁰¹ A királyi udvar egészét és Lajos, illetve Mária királyné személyét nézve elmondhatjuk: nem lehet őket a lutheri tanok pártfogolásával vádolni, még akkor sem, ha bizonyos vélemények szerint egy időben Mária királyné szimpatizált a lutheri nézetekkel. Sokkal inkább arról van szó, hogy a nagy műveltségű, magát humanistákkal körülvéő királyné nagy tisztelője volt Erasmusnak és az általa képviselt magas szintű humanista műveltségnek. De konkrét példákkal bizonyítható, hogy férjével együtt Luthert és nézeteit elutasí-

200 Budapest története II. 163–164. A kötet jelzett része KUBINYI András munkája. A helyzetről átfogó képet ad SZAKÁLY Ferenc kötete. 1995.

201 I. m. 163–164. Vö. SCHWOB 1974–75 tanulmányát, amelyben alaposan áttekinti a Mária királyné udvartartásában található személyeket, érintve a lutheri tanokat is.

tották. 1522 júniusában Piso Jakab Ersamushoz írt levelében egy olyan esetről tájékoztatja, amikor a Prágában tartózkodó magyar királyi pár Andrea de Burgo, Brandenburi György és Albert jelenlétében vacsorázott. Ekkor szóba került Luther, akinek neve hallatára a királyi pár témát változtatott, nem is akarván ez ügyről beszélni és – mondja Piso – inkább Erasmus személyéről és műveltségéről kezdtek tárgyalni, dicsérve a tudós ragyogó elméjét.²⁰²

MAGYAR BELPOLITIKA ÉS A KIRÁLYI UDVAR MEGREFORMÁLÁSA

Kétségtelen, hogy mind a bécsújhelyi, mind a pozsonyi találkozó titkolt, de mégis meghatározó témája és az összejövetelek összehívásának egyik tényleges oka a magyar belpolitikai helyzet megjavítása, a királyi udvar és a királyi pár helyzetének rendbetétele volt. A dolog egészen rendkívüli, amennyiben egy trónon lévő, már felnőttek számító uralkodó udvarát és vele együtt egy állam belső szervezetét, politikai struktúráját próbálja néhány belső közreműködő külső erők segítségével rendbe tenni, oly módon, hogy az mielőbb eredményt hozzon, de az érintett személyeket, elsősorban a királyi párt ne bántsák meg. Ráadásul mindezt úgy, hogy a tárgyalások, illetve az elképzelt megoldások lehetőleg a külvilág előtt rejtve maradjanak. Ez az oka annak, hogy az e kérdésben történt tárgyalások mindkét színhelyen alapvetően titkosan, mindössze két-három ember bevonásával történtek, amely személyek rendszerint ugyanazok voltak, ahogy ez a Szydlowiecki naplóból rekonstruálható. Úgy véljük, a forrás teljes közzététele lehetővé teszi e kérdés föltárását és alapos elemzését.

Az ország gazdasági, politikai szempontból egyaránt meghatározó tényezője Magyarország pénzügyi helyzete volt. Ez a Mátyás halálát követő időszakról kezdve fokozatosan, és állandóan romlott. Nem véletlen Mátyás említése, mert a romlásnak jelentős részben az agresszív külső háborúk voltak az okai, amelyek révén Mátyás a Magyarországon beszedett rendkívüli adók összegét az országon kívül, Csehországban, Ausztriában költötte el, így azok nem kerültek vissza a magyar gazdasági életbe és ezeknek a pénzeknek a kivitele mélyítette el a romlást. Számítalan egyéb tényező is közrejátszott, beleértve a 16. század elején Európa-szerte megfigyelhető gazdasági, pénzügyi krízist, amit egy ilyen legyöngült ország még nehezebben viselt el. Mindezt betetőzte a törökkel szembeni állandó harc, amely a formailag békebeli állapotban is megkövetelte a végvárak fenntartását és bennük az állandó katonaság állomásoztatását, amely óriási pénzeket emésztett föl, és az adott magyar lehetőségeket messze felülmúlta. Mindezek krónikus pénzhiányt és az államháztartás egyre fokozódó deficitjét idéztek elő. A végvári vonal fenntartása – ideértve az erődítmények műszaki karbantartását, fegyverrel, puskaporral való ellátását és a katonák zsoldját – meghaladta az 1520-as évek elejének magyarországi rendes bevételeit. Mindezek mellett ismeretes, hogy az ország rendes bevételeinek jelentős része el volt zálogosítva.²⁰³ A pénzügyi helyzet romlására jó áttekintést ad Hermann Zsuzsanna elemzése, aki összehasonlítja a Mátyás kori,

202 Magyar humanisták levelei 453. Mária királyné személyére nézve ld. SCHWOB i. m. 63–64.

203 KUBINYI 1986. 62.

az 1516-os és 1519-es, illetve az azt követő évek bevételeit, azok csökkenéseit és a tendenciákat.²⁰⁴ A krónikus pénzihiány közepette a király tanácsadói biztatására 1521-ben kétségbeesett lépésre szánta el magát. Ekkor került sor az új dénár, a „nova moneta” verésére, amelynek megvalósítása Szerencsés (Fortunatus) Imre kivitelezésében valósult meg és a tervet gyakorlatban a Thurzó–Fugger cég segítette realizálni. A lényege a rosszabb pénz verése volt, mert ezzel olyan ezüst denárt készítettek, amely ténylegesen a korábbinak a fele mennyiségű ezüsttel rendelkezett. Ez ugrásszerűen megnövelte a király bevételeit, legalábbis számszerűen. Azonban már 1522-re és még inkább 1523-ra olyan katasztrofális pénzromlás és ezzel együtt járó inflálódást eredményezett, amelynek következményei sokkal súlyosabbak voltak mint a bevezetés pillanatában és az azt követő rövid időszakban a megnövekedett királyi jövedelemből származó közvetlen haszon. Azt már nem kell külön említeni, hogy a jó minőségű magyar ezüstdénár Közép-Európa szerte kedvelt és elfogadott pénz volt, míg a nova moneta-tól mindenki szabadulni igyekezett, illetve aki tehetett, el sem fogadta még belföldön sem, nem hogy külföldi viszonylatban. Nem véletlen, hogy a bécsújhelyi, majd pozsonyi tárgyalások során a német, illetve osztrák részről nyújtandó katonai segély egyik legfőbb feltételként hangzik el a magyarországi pénz megjavításának igénye (értsd: a nova moneta verésének megszüntetése), mert ezt a pénzt az ide jövő külföldi katonák nem hajlandók elfogadni.²⁰⁵

A pozsonyi konferencia alatt bontakozik ki a pénzügyeket illetően egy másik gond, amely abból eredt, hogy 1522-ben Lajos sorra átadta feleségének azokat a birtokokat, amelyek a mindenkori magyar királynét illették. Ezek révén Mária királyné az ország egyik leggazdagabb birtokosa lett, de egyebek mellett kezére jutott a körmöci kamara is, ahol a magyar pénzeket verték. A körmöci kamara pénzveréséből eredő haszna mindig a királyt illette és az ország általános bevételeinek egyik legfőbb tételét alkotta. Ám Mária királyné értelmezése szerint a körmöci kamara megkapása révén immár az ország pénzverésének itt történő folyamatából is őt illette a teljes haszon. Ez a kincstárnok, illetve a magyar urak nagy felháborodását váltotta ki. Az ügyben Szydłowiecki tekintélyét és közbenjárását kérték, hogy közvetítsen a királyné és a király között, továbbá segítsen, hogy az ország régi tradíciói szerint ez a bevétel és maga a pénzverés joga ismét kerüljön vissza a királyhoz, akit ez egyedül, jogszerűen illet. A konkrét tárgyalás november 12-én kezdődött az ügyben és a királyné győri püspök által történt álláspontjának ismertetése után a követ azt ígérte, hogy közben fog járni. Nem tudjuk pontosan, hogy Szydłowiecki tett-e valamit ez ügyben, tény, hogy november 17-én ismét napirendre került a pénzverés kérdése. A jelenlévő urak tiltakoztak a királyné pénzverése ellen, ráadásul kijelentették, hogy az utóbbi időben vert új pénz (nova moneta) rossz, gyenge minőségű és ez káros az országra, mert könnyű és nincs megfelelő értéke.

Érdekes jelenetnek lehetünk tanúi, ugyanis Szydłowiecki elmondja, hogy a tárgyalásokat intézendő, több alkalommal ingázott a királytól a királynéhoz és onnan vissza a királyhoz, illetve a tanácsosokhoz, ami azt jelenti, hogy a király udvartartásából a királyné szállására és vissza ment a kancellár. November 18-án a

204 HERMANN Zsuzsanna 1981. 108–151.

205 HERMANN Zsuzsanna 1975. 303–323.

pénzügy tárgyalása és ezzel együtt a követ ingajaratban való közlekedése folytatódott, sőt így volt ez november 19-én, majd november 20-án is. Ugy tűnik erre a napra a közvetítés sikerrel járt, mert szóvivője, a győri püspök révén a királynő azt nyilatkozta:... „tisztán látja, hogy milyen veszedelemnek vannak kitéve és milyen mélyre sülyedtek őfelsége országai, amelyeknek ő minden igyekezetével és lehetőségével kész segítséget nyújtani. Ezért immár egyetért azzal, hogy a jelenlegi vagy jövődöbéli körmöci kamarabeli pénzverő elsősorban a királyi felségnek, azután a királyné őfelségének, majd a jelenlegi vagy a mindenkori kincstárnok úrnak tegyen hűség- és engedelmisségi esküt”. Ez a megoldás elfogadható volt mind a király, mind a főurak számára és valamennyien megnyugvással, a Szydłowieckinek kifejezett köszönettel vették tudomásul az ügy elintézését.

A Szydłowiecki napló még egy fontos és értékes pénzügyi adalékot szolgáltat az utókor számára. A december 8-i tárgyalások kapcsán Szydłowiecki közül két érdekes táblázatot, amelyek Lajos király évi pénzügyi bevételeit, illetve kiadásait összegzik. Ezt a kincstárnok, Várdai Pál veszprémi püspök, kincstárnok állította össze és bocsátotta a követ rendelkezésére. E szerint a király bevétele 88.500 forint, a kiadás pedig 150.600 forint. Hermann Zsuzsanna idézett művében alaposan elemezte ezen számításokat és összehasonlította az 1523-ban Thurzó kincstárnok által készített bevétel-kiadás jegyzékkel, amely az 1522-es állapotokat rögzítette. Ebben Thurzónál még mintegy 190.000 forintos bevétel szerepel, Várdai összeállításában 1523 decemberében, már csak alig 90.000. Az alapos összehasonlító ismeretekkel rendelkező szakértő megállapításai szerint a magyar viszonyok reális elemzése mellett Várdai ezen utóbbi számadása sokkal jobban tükrözi a magyar gazdaság és a király tényleges bevételeinek helyzetét. Igaz ez akkor is, ha az elemzésből kiderül, mind az 1523 áprilisi, mind az évvégi Várdai-féle jegyzék igyekszik a ténylegesnél kevesebb bevételt föltüntetni, mert mindkettőt elsősorban a külföld számára készítették, a török ellen indítandó hadjáratához remélt fegyveres és pénzügyi segítség reményében. Ezért a fő cél az volt, hogy minél szánalmasabb, minél rászorulóbb képet alkossanak pénzügyi tekintetben is Magyarországról. A legszomorúbb az egészben, hogy az ily módon, szántsándékkal csökkentett, szánalmas bevételek a tényleges, valós helyzetet tüntették föl. Az összehasonlításból látható az is, hogy a bevételeknél csaknem mégegyszer akkora a kiadás, és ez így volt évről évre. A kiadások fő tételét természetesen a már említett végvárok fenntartása, illetve általánosságban a katonai kiadások jelentik. Hogy ez a pénzügyi helyzet mennyiben tükröződött II. Lajos udvarában és közvetlenül a királyi háztartásban is, ez a magyar történetírásban már középkolai oktatási szinten is jól ismert, ezért ezeket külön részletezni nem kívánjuk.²⁰⁶ A Szydłowiecki napló témái között szerepel még a schweidnitzi pénzverés, amelyről korábban már részletesen szoltunk.

A pénzügyek kétségtelenül az ország helyzete szempontjából objektív nehézséget jelentettek, amelynek következményei a társadalom különböző rétegeit másképpen, de végeredményét tekintve, valamilyen módon mindenkit érintettek. A pénzügyeken túl azonban számtalan olyan nehézség volt, amely leginkább a főnemességen, illetve a nemességen belül jelentkezett és amely őket egymással versengő, egymással rivalizáló csoportokra osztotta. Ezen nézeteltérések gazdasági, poli-

206 HERMANN Zsuzsanna 1975. 301–335.

तिकai, családi és ezen túlmenő személyes okokra vezethetők vissza, azonban határozottan kimutatható már a 15. század második felétől kezdve az éles idegenellenesség, amely a magyar uralkodók származását, családi kapcsolatait tekintve érthető volt. Akár Mátyást mint magyar uralkodót, akár a lengyel családból származó Jagelló Ulászlót nézzük, családi, rokoni kapcsolataik révén Európa több nagy uralkodó dinasztiájával kapcsolatban álltak és ezzel együtt járt az is, hogy a mindenkori magyar udvarban szolgálattevők – a világi és az egyháziak – között egyaránt nagy számban találunk Nyugat-Európából, illetve a szomszédos közép-kelet-európai országból érkezett embereket. Ezek egyéni tehetségük és tudásuk révén kisebb-nagyobb tisztségeket töltöttek be és az ország kormányzási hierarchiájában is befolyással rendelkeztek.

A másik probléma, ami Magyarország diplomáciai kapcsolataiból következett, és ami igazán Mátyás idején alapozódott meg, hogy az udvarban több ország, hosszabb-rövidebb időre, vagy éppen állandó jelleggel követet tartott. Így elsősorban a német-római császár, a pápa, a velenceiek, időről-időre a lengyel király stb. 1521-ben ide érkezett Andrea de Burgo császári követ, aki egyúttal Ferdinánd képviselője is volt, igen nagy befolyással bírt a magyar kormányzati életben, amit sokan elismeréssel vettek, mások viszont kritizáltak. Azonban a konferencia pozsonyi ülése nyilvánvalóvá tette, hogy amit – ha nehezen is, – de tudomásul vettek Burgo esetében, azt az őt fölvaltó, Ferdinánd által küldött Schneitpöck követ esetében nem fogadtak el. 1523 november 17-én került sor a követ bemutatkozó látogatására, aki ekkor ismertette megbízatását, amely szerint Burgo helyén állandó jelleggel itt tartózkodó követként kíván cselekedni. Ez a kérdés azonnal heves vitát váltott ki az udvarban lévő magyar főurak között és nyilvánvalóan két táborra osztotta őket, pontosabban szólva ismét aktivizálta a meglévő, egymással ellentétes nézeteket. Igen elgondolkodtató, hogy a követ fogadása alkalmából két egyházi ember, az egri és a veszprémi püspök nyilvánított ellenvéleményt, azt hangoztatva, hogy Schneitpöck követ ne legyen Burgo utódja. A napló nem fogalmaz elég pontosan, ugyanis az ezután következő sorokban szinte szó szerint idézve kifejti az ellenérveket: már Burgo ellen is az a vád, hogy egyebek között őt és a többi külföldi ország követét felelősnek tartják azért, hogy 1521-ben a török elfoglalta Nándorfehérvárt. A vereségnek és veszteségnek az volt az oka, hogy a külföldi országok ígéreteik ellenére nem adtak kellő segítséget, „mivel már van tapasztalatunk az idegen segítségnyújtásról, nincs szükségünk a tanácskozásunkban idegenekre és más fejedelmek követeire. A veszprémi püspök nyíltan megmondta: Burgo volt az őrgrofóval együtt ebben az országban minden bajnak és rendetlenségnek oka. Ezek ketten csináltak itt minden rosszat és így én nyíltan kimondom, hogy a császárnak és a főhercegnek ez a követe nem kell nekünk, mivel ismét minden bajnak okozói lesznek.”

Úgy gondoljuk, ez az idézet világosan megmutatja, hogy bár Szydłowiecki szerint a két egyházi személy nyilvánított ellenvéleményt, ez nem jelenti kettőjük egyetértését, hiszen ismerjük Szalkai László egri püspök aktivitását, amellyel a Habsburg-házzal való mielőbbi gyümölcsöző együttműködésen fáradozott. Ha tehát azt látjuk, hogy ő Schneitpöck állandó követként való elfogadása ellen lépett föl, ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy tisztában volt vele, az udvarban lévő főurak jó része számára ez irritáló tényező és ezt nem kell hangoztatni. Vagy

elképzelhető esetleg, amit minden kortárs, illetve a modern történelmi kutatás képviselői egyaránt megállapítanak, hogy Szalkai tisztában volt azzal, Burgo képességeit meg sem közelítheti az új diplomata és ezért tartott attól, hogy személyével és működésével mint állandó követ, többet érthet mint használhat. A lényeg az, hogy az állandó követé nyilvánítás tényét itt az udvar nyilvánossága előtt nem kívánta hangoztatni.

Más a helyzet a veszprémi püspökkel, aki a fentebbi idézetben elhangzottan világosan a külföldiek és ezen belül Burgo, illetve Brandenburgi György örgróf ellen lépett föl, a magyar politika eredménytelenségéért őket téve felelőssé. Az, egri püspök kompromisszumra törekvését és a dolog nyílt konfliktussá fajlását elkerülni akaró szándékát bizonyítja áthidaló javaslat, amellyel a vitát lezárja: „Mivel a császári szent felség és Ausztria felséges főherceg ura annyira szoros testvérek és rokonai a mi felséges király urunknak, nem szabad sem megvetni, sem kiűzni a követüket. Ezért nem kell arról semmit sem beszélni, hogy legyen-e olyan tekintély mint Burgonak, hanem tisztán csak fogadni kell.” Ezt a kompromisszumos javaslatot támogatta Szydłowiecki is, nyilván egyetértve annak tartalmával, az udvar erőviszonyait ismerve. Mindez jelzi azonban, hogy a protokoll részét képező követfogadás is alkalmas volt arra, hogy az udvarban egymással szembenálló csoportok összecsapjanak.

Hasonló jelenetnek lehettünk tanúi néhány nappal korábban, Mindenszentek ünnepén, november 1-én, vasárnap, amikor az ünnep előírásai szerint az egész udvar szentmisén vett részt a plébánia templomban. Ezen jelen volt a pápai legátus is. A korabeli protokoll szerint a szentmise során az evangéliumot, illetve bizonyos egyéb kellékeket a szertartás során az ott jelenlévő legmagasabb rangú személyek, jelen esetben a király színe elé vitték. Azonban, mint Szydłowiecki írja, az apostoli legátus azt követelte, hogy előbb hozzá vigyék oda az evangéliumot és azután a királyhoz. Ezt viszont a magyar urak nem akarták megengedni. Egy mise keretében az ilyesmi önmagában is feszültséget és kínos fennakadást okoz. Nyilvánvalóan ismét csak a magyar király tekintélyét és saját földjén egyfajta többségét kívánták, ha kell, akár a magas rangú egyházi személyiség rovására is érvényesíteni, lévén, hogy ő vendég, a pápa követe. A kínos helyzet végül is kompromisszummal oldódott meg, amennyiben Szydłowiecki megjegyzi „Ezért aztán sem a királyhoz, sem a királynéhoz, sem a követhoz nem vitetett oda az evangélium, továbbá a szertartáshoz tartozó egyéb dolog sem.” A követ azt is jónak látja elmondani, hogy ezen szentmise alkalmával a templomban helyet foglaló udvartartás a következőképpen helyezkedett el: a templom egyik oldalán, az előkelő helyen ült a király és a királyné, mellettük az első helyen a lengyel király követe, majd a Csehországból érkezett Károly herceg és a két Brandenburgi örgróf, György és Vilmos, továbbá a magyar urak. Velük szemben a másik oldalon helyezkedett el az apostoli legátus és ott voltak a magyar főpapok is. Nyilvánvaló, hogy a konfliktus végül nagyobb következmények nélkül oldódott meg, amit tanúsít az is, hogy a mise végeztével az apostoli követ adott áldást a jelenlévőkre.

A királyi udvartartás részletes elemzését a közelmúltban Kubinyi András több tanulmányából ismerhettük meg. Képet kaptunk a királyné udvartartásáról,²⁰⁷ az

207 KUBINYI, 1995. 318–319

udvar napi rendjéről, vadászatokról, lovagi tornákról,²⁰⁸ az étkezésekről, az udvarba lépés rendjéről,²⁰⁹ valamint az egyházi ünnepekről, azok ceremóniáiról.²¹⁰ A királyi udvar fejlődéséről az egyes hivatalok, királyi tanács, kancellária, kincstartóság alakulásáról²¹¹ továbbá a királyi várról és lakóiról is.²¹²

Az elmondott feszültségek kis eseménynek tűnnek a november 29-én, az udvar színe előtt kirobbant nagy, udvaron belüli konfliktushoz, amely immár magyar-magyar között bontakozott ki, és amelynek fontossága igen nagy volt. Lemérhetjük ezt azon, hogy Szydłowiecki bőségesen kitér a részletekre és több alkalommal is foglalkozik az ügygel. Arról van szó, hogy a kancellár, Szalkai László egri püspök és Batthyány Ferenc (a szöveg Bocsfányit ír) között vita robbant ki, a napló utalása szerint már egy meglévő, régebbi nézeteltérés kapcsán. Batthyány ez alkalommal nyíltan a jelenlévők szemébe vágta, hogy az ország el fog pusztulni, elsősorban a korruptség és az igazságszolgáltatás hiánya miatt. A kettő összefügg egymással, amit a kancellár magára vett és ő válaszolt, kikérve magának, hogy az ország első számú bírója ő (természetesen a király után), de nem korrupst és semmiféle megvesztegetésre nem hajlandó, majd sértődötten elvonult. Batthyányt azonban ez nem hatja meg és megerősítve a korábban mondottakat ő is távozik. Az ott maradt udvari emberek és maga a király is eléggé tanácstalanul szemlélték a kialakult helyzetet, végül Lajos Szydłowiecki segítségét és közvetítését kéri az ügyben. A királlyal való tanácskozás után Szydłowiecki szólt Batthyányhoz, kifejezve rosszallását a király és a maga nevében, megvédve az egri püspököt. Ugyanakkor a király kiszolgáltatott helyzetét is jelzi, hogy beéri Batthyány enyhe megfeddésével és rendre intésével, hangoztatva, hogy ezt a főúr régi érdemeire és szolgálataira való tekintettel teszi. Szydłowiecki megjegyzi, hogy az ülés után arra kérte a királyt, a jövőben semmiféle ilyen jelenetet ne tűrjön el, hanem szigorúan büntesse meg az illetékeseket, ha azt akarja, hogy a saját és tanácsosai tekintélyét megóvja. December elsején az ügy folytatódott, mert kiderült, hogy az egri püspök nem hajlandó résztvenni a tanácskozásokon, ugyanis nem kapott megfelelő elégtételt a Batthyány Ferenc által ellene elkövetett sértésért. A király ekkor Szydłowieckivel együtt a királynéhoz ment és ott tanácskoztak, hogy mit cselekedjenek, mert ha ez a dolog tovább folytatódik, akkor a sértegetések révén az egész udvar egymásnak esik. Ezért a király arra kérte a követet, hogy beszéljen a magyar urakkal, akik az udvarban voltak. Szydłowiecki ezt el is vállalta és ezt követően magához kértvén a tanácsosokat, hosszú időn át tárgyalt velük.

Valószínűleg ennek a megbeszélésnek is része volt abban, hogy másnap, december 2-án, a királlyal együtt Szydłowiecki igyekezett rábeszélni az egri püspököt, fogadja el a kompromisszumot és béküljön meg Batthyány Ferencsel, úgy, ahogy azt a király kívánja. Az egri püspök végül is hajlandónak mutatkozott az engedésre. De az ügy ezzel nem oldódott meg és december 4-én ismét visszatértek a kérdésre. Az előző nap, 3-án csak azért nem foglalkoztak ezzel, mert akkor érke-

208 Uo. 328–329

209 Uo. 330–332

210 Uo. 334.

211 KUBINYI, 1998.

212 KUBINYI, 2002.

zett az új pápa megválasztásának a híre és az egész udvarban általános ünneplést tartottak VII. Kelemen tiszteletére. December 4-én tehát sor került az udvar előtt a döntő tárgyalásra. Szydłowiecki világosan elmondja, hogy nem egyszerűen a két személy vitájáról van szó, hanem arról, hogy az udvar főurai gyakorlatilag két pártra oszlottak. Egy részük Szalkai, más részük Batthyány mögé sorakozott fel. Végül a király megbízásából Szydłowiecki igyekezett mint döntőbíró orvosolni a helyzetet, rámutatva beszédében, hogy bármi volt is a vita oka, ennek az ország érdekében mielőbb véget kell vetni, annál is inkább, mert a korábbi vitás ügyeket a király egyszer már elbírálta és lezárta. Az említett és részletezett vita ez után hangzott el és a követ most nyomatékosan arra mutatott rá, hogy a király a továbbiakban nem hajlandó ilyen vádaskodást a jelenlétében elfogadni. Annál inkább nem, mert bizonyos emberek máris jónak látták, hogy ezek alapján a király rendeleteivel szembeszálljanak, már pedig ez elfogadhatatlan.

A király nevében Szydłowiecki leszögezte, ami elhangzott, elhangzott, az ezzel kapcsolatos sértéseket tekintsék semmisnek, mert az egyikőjük becsületét sem sértette meg. Biztosította a kancellárt, hogy továbbra is élvezi az udvar teljes bizalmát és igényt tartanak szolgálataira. Hogy ezzel véglegesen megoldódott-e a dolog nem tudjuk. Az kétségtelen, hogy a napló további részében ezt követően a vita résztvevői, illetve elhangzott vádjai többé nem kerülnek szóba. Azonban ez az epizód, – amelynek bizonyos párbeszédeit és részleteit Szydłowiecki igen szemléletesen rögzítette, – jól jelzi azt a feszült, ellentmondásokkal terhes légkört, amely a magyar királyi udvarban az ott lévő tanácsosok, az ország vezetői között uralkodott. De ami ennél szomorúbb, jól mutatják, hogy a királynak ezen ügyekben különösebben nagy tekintélye nem volt. Érthető tehát, hogy mind a bécsújhelyi, mind a pozsonyi találkozó legfontosabb belpolitikai céljának a királyi udvar tekintélyét megerősíteni akaró intézkedéseket tartották és ezekről mindkét színhelyen sokat, de szinte mindig titokban, bizalmasan tárgyaltak.

A Batthyány család a 15. század végén tűnik fel jelentősebb szerepben a magyar történelemben. A címet kapó és Vas megyei főispánként, jajcai és boszniai bánként föltűnő Boldizsár az első jelentősebb személyiség, akinek helyére 1520-ban bekövetkezett halála után lép a Szydłowiecki naplóban Bocsányi Ferenc néven emlegetett Batthyány Ferenc (1497–1566). A fiatal főúr örökölte apjától a Vas megyei főispán, illetve később a szlavón és horvát bán címet, a vizsgált időszakban pedig pohárnokmesterként az ifjú királyi pár belső bizalmas köréhez tartozó személyiség. Karrierje azonban igazán Mohács után emelkedik magasra, amikor rövid átmeneti időszak után Ferdinánd oldalára áll és mindvégig a Habsburgok híveként ténykedik. Az már a korabeli viszonyokra jellemző (és kicsit Szydłowiecki személyéhez is hasonlatossá teszi), hogy két feleségtől (Bánffy Kata és Svetkovics Kata) született több gyermek ellenére sem maradt halála után egyetlen fiúörököse sem, és így testvére révén folytatódott tovább a Batthyány család karrierje.²¹³

A naplóban személyével kapcsolatban említett konkrét ügyet az alábbiakban lehet körvonalazni. Mint a többi főúr, és különösen a frissen bárói sorba jutott családok, Batthyány Ferenc is mindent elkövetett, hogy birtokait növelje. Ez szép

213 A Batthyány családra ld. NAGY Iván, 1857. 236–254. Batthyány Ferenc személyére 241–242. .

szóval, erővel, királyi adománnyal stb. történhetett és ebből következően igen gyakori volt a birtokszervezésekkel kapcsolatos pereskedés. Ismereteink szerint két irat is van, amelyik ilyen pörről tájékoztatta jelzett időszakban, amelyben fogott bíróként Szalkai László egri püspök, kancellár szerepelt. Szalkai László egri püspök, kancellár, Szapolyai János erdélyi vajda, Várdai Pál veszprémi püspök, kincstartó, Bornemissza János pozsonyi ispán, budai várnagy mint fogott bírák ítéleznek egyrészt Korlátkövi Péter udvarmester és Ákosházi Sárkány Ambrus zalai ispán, másrészt Batthyány Ferenc pohárnokmester perében. A király a Somogy megyei Lak kastélyt és a Tolna megyei Edelény birtokot egyrészt Batthyány Ferencnek adta 12.000 forintért zálogba, másrészt adományba adta Korlátkövinek és Sárkánynak. A felek a fenti választott bíróságra bízták, döntsék el, kit illet a birtok. A fogott bírák úgy ítélték, hogy a birtokok Korlátköit és Sárkányt illetik, kártérítésül viszont Batthyány Ferenc kapja meg örökbirtokul a Tolna megyei Mori birtokot. A fogott bírói ítélet Visegrádon született meg, de ott nem tudták a király elé vinni jóváhagyásra, mert hirtelen távozott, ezért Esztergomban hagyta jóvá a király a felek jelenlétében az ítéletet.²¹⁴

A másik ilyen irat szerint II. Lajos király jóváhagyja a következő ítéletet: Szalkai László egri püspök, kancellár, Szapolyai János erdélyi vajda, Várdai Pál veszprémi püspök, kincstartó, Bornemissza János pozsonyi ispán, budai várnagy mint fogott bírák ítéleznek egyrészt Korlátkövi Péter udvarmester és Ákosházi Sárkány Ambrus zalai ispán, másrészt Batthyány Ferenc pohárnokmester perében. A király a Somogy megyei Lak kastélyt és a Tolna megyei Edelény birtokot egyrészt Batthyány Ferencnek adta 12.000 forintért zálogba, másrészt adományba adta Korlátkövinek és Sárkánynak. A felek fenti választott bíróságra bízták, döntsék el, kit illet a birtok. A fogott bírák úgy ítélték, hogy a birtokok Korlátköit és Sárkányt illetik, kártérítésül viszont Batthyány Ferenc kapja meg örökbirtokul a Tolna megyei Mori birtokot.²¹⁵

A naplóban vázolt jelenetből az derül ki, hogy mégsem történt mindent eldöntő ítélet az ügyben és ezért találjuk itt Batthyány kirohanását Szalkai ellen. Mindezek tehát megadják a konkrét okot, amely ezt az udvar színe előtt kitört, valóban példátlan és a nemzetközi közönség jelenléte miatt még inkább fölháborító, és a királyi tekintélyt romboló eseményre.

Azonban a Szalkait ért, a kortársak előtt közismert részrehajlással vádoló megjegyzéseken túl mégis a legfőbb ok, ami miatt ekkor és ilyen körülmények között kirobbant az ügy, mégsem ez volt. Az egész vita a király, illetve a királyné udvari reformjaival kapcsolatos szándékkal áll kapcsolatban. Mária királyné Szalkaival szemben igyekezett befolyását növelni, illetve Batthyány segítségével Szalkaira nyomást gyakorolni. Ezt támasztja alá azon konkrét ismeretünk is, amely szerint a királyné egyik udvarhölgyét adta Batthyány Ferenc pohárnokmesterhez feleségül, amely esküvőre, 1524. január 17-re, maga a királyné hívja meg az oklevél tanúsága szerint Várdai Ferenc erdélyi püspököt,²¹⁶ sőt a királyné kegye

214 OL. 1523 szeptember 22 – Esztergom Dl 101573.

215 1523 szeptember 23 – D1 104417 (Csonka)

216 OL 1523 november 1. D1 82620.

olyannyira kiterjedt Batthyány Ferencre, hogy saját készletéből adott a jelzett esküvőre étkezészetet, amelynek listája szintén az OL anyagában megtalálható.²¹⁷

Már a bécsújhelyi konferencia első, megnyitó napján a nyilvános fogadás után Burgo követ elmondta, hogy a fő cél, a közügy a török elleni harc megbeszélése és van egy magánügy: „Őnagysága jól ismeri a magyar állapotokat és erkölcsöket (ti. Szydłowiecki), hiszen bölcs tanácsával több ízben nagy segítségére volt a felséges magyar király apjának és ezért tudja, hogy milyenek azok az emberek, akik között nincs semmi rend, semmi szeretet, gyakran fizetnek hozzájárulást és amit sokan adnak, azt kevesen osztják szét egymás között. A király saját helyzetének és az ország határainak megvédésére semmivel sem rendelkezik. A király ezeknek a bűnét a saját tanácsosaira fogja, a nép pedig a tanácsosokkal együtt az egész hibát a királyra hárítja vissza. Senki sincs, aki gondoskodjék, mindenki másra tekint és senki sem csinál semmit. Már oda jutott a dolog, hogy maguk a magyar urak akarnak minél hamarabb egy országgyűlést összehívni, hogy azon tüstént mindent ragadjanak ki a király kezéből, aki által a királyi tekintély csökken, sőt az egész ország tekintélyét is meg fogják szilárdítani egy ilyen valakivel szemben, aki semmit sem törődik az én felséges fejedelmemmel és Lengyelország felséges királyával.” A követ ezután még hozzáteszi, hogy az egész összejövétel igaz ugyan, hogy a török ügy miatt lett összehívva de, „mégis kiváltképpen eme magánjellegű ügy miatt”, mert ez nem tűr halasztást. Burgonak ez a rövid, kiméletlen és a helyzetet jól föltáró összegzése eléggé elrettentőnek tűnhet, de ha megvizsgáljuk a császári követ Fedinándhoz, illetve annak tanácsosaihoz ez év tavaszától intézett leveleit, akkor ugyanezek a dolgok részletesen kifejtve, sokszor személyekre lebontva pontosan részletezve találhatók.²¹⁸

Az október 19-én tartott titkos megbeszélésen az is kiderült, hogy az ország sorsáért aggódó urak már próbáltak bizonyos közbenjárást a királynál és a feleségénél, de nem sok eredményt értek el. Adtak nekik jó tanácsokat tartalmazó írásos véleményt, amire azonban a király szintén írásban válaszolt és kiderült, hogy azok a válaszok nem tőlük származnak, hanem azon rossz emberektől, akik a környezetükben vannak és a királyi párt minden rosszra rávezették. Szalkai püspök megjegyzi: „A királyné szintén nem csökkenti ezeket a bajokat, hanem inkább növeli úgy, hogyha három hasonló országuk volna, akkor sem tennének semmit a védelem érdekében. Az sem lenne elég nekik a hiúságra és a szórakozásokra, mivel ők nemcsak, hogy semmit sem törődnek a közügyekkel, de még csak nem is gondolnak arra.”²¹⁹ Kitértek a jelenlévők, arra is, hogy írásban foglalt cikkelyeket adtak át a királynak, amely a császár, a lengyel király, Ausztria főhercege, a francia király és egyebek példái alapján azt mutatja, miként kell egy jó uralkodónak viselkedni, de a király mindezeket semmibe vette. Ezután hangzik el az a sokat idézett mondat, amely szerint nagyon nehéz az ügyben eljárni, hisz a király már nem

217 OL 1523 december 13 – DI 101575. Megköszönöm Érszegi Gézának az oklevelek felhasználásában nyújtott segítségét. A témára nézve ld. KUBINYI 1986. 86–87 és Szalkai szerepére 1999. 147–160.

218 RENSING 1931. 75–82.

219 Szalkai véleménye a királynéről nem véletlenül hangzik itt el. Erre bővebben ld. KUBINYI, 1999. 147–160. A Máriára vonatkozó rész 157–158.

gyermek és most kell még megpróbálni hatást gyakorolni rá, mert „ha őt meg nem változtatjuk addig, amíg a 18. évét járja, semmit sem tudunk vele csinálni a 20. évében, ha addig hagyják őt uralkodni rossz szokásai miatt. Nem azt mondom, hogy rossz élete miatt, hisz ő nem házasságtörő, nem futkos házról-házra, nem zsarnok. Alapjában véve jó király, de igen rossz szokásai vannak és azok vezették tévútra, akik vele vannak az udvartartásban és ameddig ott lesznek, semmi módon sem lesz képes megváltozni” – mondja Burgo. Azután hozzáteszi, Szydłowiecki idehívásának is ez volt az oka. Most már próbáljon ő a lengyel király tekintélyével valamit segíteni, mert ők ehhez kevesek.

A Bécsújhelyen tartott valamennyi titkos találkozásnak ugyanazok a résztvevői: Burgo követ, Salamanca kancellár, Szydłowiecki, illetve magyar részről Szalkai püspök. Az említett tanácskozáson valószínűleg ez után – mert erről Szydłowiecki semmit sem ír – a jelenlévő négy főúr pontokba foglalt összeállítást készített, amelyet a királynak kívántak átadni és amelyben részletesen felsorolták, hogy milyen feladatok elvégzésére lenne szükség. A következő mondatban Szydłowiecki részletesen felsorolja ezeket a pontokat.

A több oldalon át részletezett összeállítás nincs beszámozva. A főbb témákat végigtekintve elég rendszertelen, de lényegre szorító utasításokat olvashatunk. Mindenekelőtt fontosnak tartja az uralkodó életéről és biztonságáról való gondoskodást. Tanácsolja, hogy a király jól ossza be idejét, találjon módot, hogy készen álljon a tárgyalásokra, a hivatalos ügyek intézésére, de maradjon ideje a szórakozásra és a vadászatra is. Külön fölhívják az uralkodó figyelmét, hogy amely dolgok titkos tárgyalást igényelnek, azt megfelelő körülmények között, titkosan tárgyalják. Külön figyelmet szentel a királyi udvartartás tisztségviselőinek. Tanácsolja, hogy legyen az uralkodó körül négy vagy hat, esetleg nyolc kamarás, aki a király bizalmát bírja és a hivatalos ügyek intézésében segít, illetve tanácsot ad. De mellettük legyenek olyan titkos tanácsosai, akik mindig rendelkezésére állnak, olyanok mint az örgróf, az esztergomi érsek, vagy az erdélyi vajda. Külön kitér az adminisztrációs ügyek intézésére, amelynek vezetője a kancellár. Az ő dolga, hogy figyelmeztesse az uralkodót az aktuális feladatokra, ügyeljen a hivatalos iratok kiadására, és arra, hogy az ne kerüljön méltánytalanok kezébe. Irányítsa az alárendelt titkárok munkáját és egyáltalán felügyelje az udvar rendjét. Kiemelt figyelmet szentelnek az utasítások az udvar pénzügyi helyzetének. Javasolják hogy mindezek felügyelője a kincstartó legyen, akinek irányításával vezessenek nyilvántartást az ország bevételeiről és a kiadásairól. Ő szervezze meg a kincstartói hivatalt, legyenek beosztottjai, akik a munkáját segítik, akik neki számadással tartoznak, mint ahogy ő maga is köteles a rábízott értékekkel elszámolni. A jövedelmeket maradéktalanul hajtsák be és az ország kívánalmai szerint osszák be. Gondoskodjanak arról, hogy jusson megfelelő összeg a védelemre, az udvar és a konyha kiadásaira, sőt ezek biztosítására jelöljenek ki olyan jövedelmeket, amelyek rendszeresen behajthatók. Emellett intézkedik arról, hogy legyenek udvarmesterek, akik a király ügyeit elősegítik. Végül egy fontos megjegyzés arról, hogy amennyiben rossz tisztviselő, rossz tanácsos akad, aki nem megfelelően látja el munkáját, azt el kell csapni.

A pozsonyi tárgyalások vége felé, december 10-én kerültek elő ismét e pontok és a királyi pár életének megreformálása. Itt jegyzi meg Szydłowiecki, hogy a pon-

tokba szedett javaslatot a magyar királyi pár számára ők négyen a bécsújhelyi szálláson dolgozták ki, nevezetesen Burgo, Salamanca, Szalkai püspök és Szydłowiecki. Azt is elmondja, hogy az így készült összeállítást a király az osztrák főherceggel, Ferdinánddal együtt elolvasta. „Mindnyájuknak tetszettek az említett cikelyek, a „fent nevezett urak” azonban némely dolgot átírtak, egy keveset pedig hozzátettek.” Az nem derül ki, hogy a fent nevezett urak az előbb említett négy kidolgozót, vagy a két fejedelem valamelyikét jelentettek. E pontok összeállítása és itteni leírása egészen különleges forrásértékkel bír, hisz hasonló jellegűt nem nagyon ismerünk sem a magyar, sem a nemzetközi történelemből. A korai középkorból is, de még inkább a későbbi időszakból számos olyan királytüköröt, oktató munkát ismerünk, amelyet ismert vagy ismeretlen személyek, egy-egy fejedelem, vagy királyfi részére készítettek. Ezek jámbor, kegyes szándékú képet adnak a képzelt, természetesen keresztény uralkodó számára, idealizált példák fölhasználásával. Még a 16. században a humanistáknál sem ritkaság ez, Erasmus is készített ilyen fejedelmi oktató munkát.²²⁰ Azonban az elmondottakkal ellentétben ezek a pontok, amelyeket leírva olvashatunk, egészen sajátos, konkrét feladatokat jelölnek meg, részletezve, hogy mi tartozik az uralkodóra és mi a tisztségviselőire.

Kubinyi András mutatott rá, hogy a magyar belpolitikai életben a 15. század közepe óta égetően szükséges feladatként merült föl a királyi tanács megreformálása. Már Mátyás alatt el kellett volna kezdődnie az átalakításnak, azonban ez nem történt meg.²²¹ II. Ulászló alatt sem alakult át olyan mértékben a királyi tanács, amely a kívánt mértéket megütötte volna. Az eddigi ismeretek szerint a különböző változások nem egy kiforrott, működésében, feladataiban és személyes összetételében állandó tanácsot mutatnak be. Ebből következően ez a testület nem tudta a megfelelő igények szerint megkönnyíteni az uralkodó dolgát és az ország szakszerű irányítását. Az alább részletezendő szempontok alapján kiegészített, illetve bizonyos részeiben meghúzott reformkísérlet pontjai arra utalnak, hogy a Pozsonyban elfogadott javaslatok Szydłowiecki, Brandenburgi György, Mária királyné, illetve Burgo, majd decemberben Schneitpöck császári követ által kidolgozva olyasféle udvari tanácsot próbáltak létrehozni, amelyek figyelembe vették ugyan a magyar tradíciókat, ugyanakkor a korszak bevált, részben osztrák, részben burgundi államszervezési adminisztrációs tapasztalatait is alapul vették. Külön ki kell emelni azt a tényt, hogy az egyes tisztségviselők, udvaroncok kijelölésénél a pontok készítői szükségesnek tartották fölhívni a figyelmet arra, hogy a tanácsosok és tisztségviselők feladatukat testületileg, közösen végezzék és ne egyénileg. Vagyis ügyeltek a megfogalmazók arra, hogy a magyar királyi udvarra jellemző, egymással rivalizáló klikkek és érdekcsoportok közvetlenül ne juthassanak egyeduralomhoz a király személye mellett. Ez a törekvés indokol néhány egészen furcsa megfogalmazást, amelyre külön érdemes odafigyelni.

A bécsújhelyi megbeszélésen ezt követően a pontok nem kerültek szóba. A pozsonyi tárgyaláson a királyi udvar megreformálása már napirenden volt, de csak a titkos tárgyalásokon, illetve egészen sajátos módon itt kialakult egy bizalmas tárgyalási forma, amely rendszerint a palotában zajlott a király, esetleg a királyné

220 Ld. KARDOS Tibor 1935.

221 KUBINYI 1991. 2-3; 8-9.

részvételével. Ezeken királyi pár viselkedését tárgyalva, rendszerint csak Szydłowiecki, Brandenburgi György és esetleg Szalkai kancellár vett részt. November 30-án, Szent András napján is egy ilyen bizalmas, szűkörű tanácskozás volt, amelyen az említettek kivül még Schneitpöck báró, császári követ volt jelen. A titkos tárgyalás fő témája a király és a királyné testi épségének és személyes biztonságának a megbeszélése volt, ami azért tűnt időszerűnek, mert több nyilvános fenyegetés is elhangzott, amely a királyi pár életét veszélyeztette. Ez a kérdés kapcsolódott egy másikhoz, az udvaron belül a magyarok és az idegen nemzetiségű udvaroncok közti gyűlölködés problémájához, amelynek rossz tapasztalatai voltak. Végül Szydłowiecki volt az, aki két javaslatot tett ezen problémák megoldására. Az egyik az volt, hogy mind a királynál, mind a királynénál legyenek „magyar és más nemzetiségű udvari emberek és tisztviselők, mivel széltében mondják a magyarok, hogy a király és főként a királyné nagyobb kegyet tanúsít az idegenek mint a magyarok irányában, de ha őfelségéék azt a kegyet mutatják a magyarok iránt, amit kell, mindez meg fog szűnni.” A követ másik tanácsa pedig arról szólt, hogy a királyi pár védelmére a belső termek, illetve a konyha bejáratához olyan megbízható, felesküdt nemes embert állítsanak, aki ügyel arra, hogy oda csak megbízható és fölesküdt személyek mehessenek be.

A királyi pár életét, szokásait és udvartartását alapvetően szabályozó kérdés végső tárgyalása Pozsonyban, december 10-én volt.²²² A Szydłowiecki szállásán tartott, mondhatnánk kibővített titkos ülésen a lengyel követen kívül Schneitpöck császári követ, György örgróf, az eгри püspök, Bornemissza János, valamint Korlatkóvi János főudvarmester vettek részt. A nevezett urak ismét elővették a már Bécsűjhelyen megfogalmazott és leírt cikkelyeket majd az itt elhangzottak alapján újabb pontokkal egészítették ki. Az említett külföldi követek mellett az itt lévő magyar urak a legfelső vezetést képviselték és az általuk elmondott, döbbenetes, a királyi párra vonatkozó megjegyzések, szemrehányások és konkrét sérelmek alapján szinte fölmerül az olvasóban, hogy valóban a király és környezete megreformálását akarják, vagy esetleg eltávolítását. Úgy tűnik azonban, hogy ténylegesen az udvari rend helyreállítását, vagy megteremtését tűzték ki célul. Az itt sorakozó konkrét megjegyzések méltán illeszthetők a magyar történetírásban eddig csak Burgio pápai nuncius által leírt, döbbenetes információk mellé. Szydłowiecki megnyugtatta a panaszkodó főurakat és közli velük, hogy az ő tanácsaik alapján kell ezeket a nehézségeket orvosolni. Biztosítja őket uraik, a lengyel király és Ausztria főhercegének támogatásáról, akik mindig is figyelemmel és gondoskodással voltak Magyarország és annak uralkodói, illetve előkelői iránt.

Ekkor szólal fel az eгри püspök, aki azt hangoztatja, hogy az egész reform mit sem ér néhány megbízható tanácsos nélkül, akikre a király támaszkodhat és példaként említi, hogy Lajos máris kiválasztotta, György örgróft, őt, az eгри püspököt, Bornemissza Jánost, továbbá Korlatkóvi főudvarmestert, akik neki hűségesen szolgálnak. Azt hangoztatja, hogy mindennek a legnagyobb titokban kell

²²² Sajnálatos az a félreértés, amely RILL említett könyvében olvasható. Azt írja, hogy december 10.-én Szydłowiecki Bécsűjhelyre utazott, holott arról van szó, hogy Pozsonyban ezen a napon újra tárgyalták a Bécsűjhelyen összeállított pontokat. RILL, 1993. 52.

történni, mert már az eddigi tárgyalások miatt is, ti. ami közöttük és Szydłowiecki között zajlott, gyanakszanak rájuk az udvarban lévő többi urak és megjegyzi: „Ezért szükség van arra, hogy uraságaitok, követ urak, minket nyilvános ülésen mossatok tisztára, hiszen meghívástokra jöttünk ide, a fejedelmeknek kifejezett személyes megbízatása alapján.” A püspök további szavai azonban jelzik, hogy még az előbb említett urak sem bíznak egymásban és azt hangoztatja, hogy ők természetesen nem külön-külön fognak kezdeményezni, hanem csak együtt, és ezután valami egészen döbbenetes javaslat következik: „Szükséges azután, hogy mi is egyetértők legyünk és egyik a másik tudta nélkül ne csináljon semmit, kivéve, hogy mi négyen nem vagyunk kötelesek a királlyal és a királynéval együtt tartani tanácskozást, hanem olykor-olykor cédulák által, még a templomban is, – mintegy véletlenül – értesíthetjük őket és így egy személy által sugalmazzuk az uralkodónak, hogy mit és hogyan csináljon és hogy a feladatokat miként oldja meg.”

Mindezeket négyük nevében mondta el az egri püspök, majd sor került a négy vezető főúr bevonásával a Bécsújhelyen kidolgozott pontok átnézésére, kiegészítésére újabb cikkelyekkel. Erről Szydłowiecki bővebbet nem mond. Néhány nap múlva, december 14-én, hétfőn kerül szóba a naplóban ismét az elkészített cikkelyek dolga, amikor a követ leírja, hogy az elkészült pontokat átadták a királynak és a királynénak, akik „midőn elolvasták, ismét történt módosítás a király és a királyné őfelsége, valamint a császári követ által, mint az nyilvánvaló a bejegyzésekből.” Azután még hozzászól Szydłowiecki, ő szerette volna meggyőzni a királyt, hogy kevesebb módosítás kellett volna, de a királyné, a császári követ és az örgróf csak így voltak hajlandók elfogadni. Ezután pontosan leírja a kéziratban az immár kidolgozott, kiegészített cikkelyeket, amelyeknek a szélén beszúrt megjegyzéseként olvasható az említett kiegészítések anyaga, illetve egy néhány soros részt áthúztak, amit a királyi pár nem volt hajlandó elfogadni. (Ezek a részek a latin szöveg segítségével pontosan azonosíthatók.)

Az elmondottak alapján a kéziratból pontosan megállapítható, hogy melyek a kiegészítések, illetve melyek a kihagyott mondatok. A kiegészítések egy része a király hatáskörét bővíti az udvari tisztviselők és kamarások feladatának megbízását, illetve az adott személyek kiválasztását illetően. Itt is hangsúlyt kap az egyik pontban, hogy a titkos tanácsosok ne külön, hanem együttesen tárgyalják meg a királlyal az ügyeket. A különböző visszaélésekről az egyes tisztségviselők és maga a kancellár is, aki nagy feladatokat kap, köteles tüstént értesíteni az uralkodót. A beszúrással rendszerint ezt kiegészítik azzal, hogy nemcsak a királyt, hanem a tanácsosokat (ez a titkos tanácsosokat jelenti,) illetve a királyi tanácsot is. Jelentős beszúrással az, amelyik arról intézkedik, hogy amennyiben eddig történtek olyan adományozások, iratkiadások és egyebek, amelyek illetéktelenül történtek és károsak a királyra, illetve az országra, ezeket a későbbiekben felül kell vizsgálni. A király lehetőségeit a különböző iratok kiadására, illetve aláírására ismét a meghatározott tanácsosok jelenlétéhez köti a javaslat. Az egyetlen jelentős áthúzott rész – teljesen érthetően – arra vonatkozott, hogy minden olyan adomány, amelyet a király eddig aláírásával megerősített, és a saját kis pecsétjével ellátott, érvénytelenítessék, hogy ezzel az országot ért károsodást orvosolni lehessen. Ez nyilvánvalóan sértette a király tekintélyét, hisz a korábban elhangzottak alapján számos ilyen adományozás történt és ezt a király nem volt hajlandó visszavonni. A gyűrűs

adományozás a király számára egyfajta önállóságot, az udvari tisztségviselőktől való független intézkedést tett lehetővé, amely joghoz az uralkodó ragaszkodott.

A cikkelyeket az említett kiegészítésekkel és áthúzásokkal ellátva bemutatták a magyar uraknak. Legalábbis így fogalmaz Szydłowiecki, amiből nem derül ki, hogy az udvar valamiféle nagyobb nyilvánosságát, vagy a korábban említett négy főurat jelenti. Annál is inkább érdekes volna ez, mert hozzáteszi, hogy az urak az előbb említett cikkelyek közül némelyiket túl súlyosnak találták és így az egész máskorra halasztották. Mivel pedig a napló nem sokkal ezután befejeződik, nyilvánvaló, hogy a továbbiakban erről nem történt tárgyalás, az egész függőben maradt. Elgondolkodtató a pontok, illetve a magyar urak azon törekvése, hogy közülük senki ne juthasson túl nagy befolyáshoz a király személyét illetően. Megerősíti azt, amit a Herberstein és Burgo között 1523 folyamán keletkezett levelekből megtudunk. Ezekből már idéztünk és itt szó esik egy olyan reformkísérletről, amely szerint legyen hat tanácsos, aki mindig a király mellett van és ezek tegyenek esküt. De megesküdtek, hogy senki közülük nem fog titkos dolgot tárgyalni a másik tudta nélkül.²²³

Már Fraknoi rámutatott és nagy részben szó szerint idézte Zsigmond király 1521-ben írt levelét, amelyben részletesen sorra veszi azokat a helytelen dolgokat és viselkedési formákat, amelyek az ország határain túl is ismertté váltak unokaöccséről, II. Lajosról. Az ifjú királyt mindezek ügyében figyelmezteti, inti, és a konkrét ügyekben példát próbál mutatni, illetve viselkedési normákat vázolni. Ezek egyes részletei szinte szó szerint ismétlődnek az 1523-as tárgyalások titkos pontjaiban. Mivel ezek itt függőben maradtak, valószínű, hogy ez az újabb kísérlet is kudarcot vallott és a jószándékú akarás a külső és belső erők összefogása révén ugyanúgy nem érte el a célját mint a korábbi, talán nem ennyire összehangolt kísérletek esetében. Lehetséges, hogy ezt követően is voltak további próbálkozások, amelyeket nem, vagy nem ilyen részletesen ismerünk, a „végeredmény” 1526-ban mindenki előtt ismeretes.²²⁴

III.

AMI A NAPLÓBÓL KIMARADT

A rendelkezésünkre álló nagy terjedelmű kézirat sok, részletes információt tartalmaz és figyelmesen végigolvasva kialakul képünk a két helyszínen tartott konferenciáról. Sok kérdésre választ kapunk, de az is igaz, hogy alapvető információkkal adós marad a kézirat. Ezek jó részére nem lehet ma már választ találni, azonban a korabeli forrásokat megvizsgálva, azok adatait szembesítve egymással bizonyos kiegészítő adatokat kapunk, amelyek segítségével a Szydłowiecki napló és az ott leírt nemzetközi találkozóról szerzett ismereteink kibővíthetők. Megjegyzendő, hogy a hiányolt információk egy része minden bizonnyal véletlenül, nem szándékosan, másik része viszont tudatosan maradt ki a Szydłowiecki-féle anyagból.

²²³ RENSING 1931. 87.

²²⁴ FRAKNÓI 1883. 348–349.

Mindenek előtt hiányoznak azok az alapvető megjegyzések, amelyek a követ, illetve az őt fogadó fejedelmek kíséretére, létszámára vonatkoznak. A napló, a megbízólevél, illetve az utasítás előre csatolt szövege után mindjárt „in medias res” kezdődik és rátér a tárgyalások lényegi ismertetésére. Ezért érdemes a már említett, német nyelvű, a konferenciával egy időben készült híradás szövegét megvizsgálni, amely sok hasznos és pontos információt tartalmaz. Talán csak a keltezésel kell vigyázni, hisz az újság dátummal van ellátva, (1523 október 21), de ez nyilvánvalóan téves, hisz a bécsújhelyi konferenciát leírja, megjegyezve azt is, hogy ennek a végén Ferdinánd Ebersdorfbba kísérte a királyt, aki ott hajóra szállt és Pozsonyba utazott, Ferdinánd pedig visszatért Bécsújhelyre. Biztosan tudjuk, hogy október 23–24-én volt kétnapos vadászat Ebersdorfbban, és a király 24-én, vagy 25-én érkezett Pozsonyba, tehát a 21-e mindenképpen téves dátum. Viszont a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy a két uralkodó első, soproni találkozóját október 12-én vagy 13-án tartották. Az újság szerint 12-én, Burgo egy korábban említett levele szerint 13-án volt. Amit viszont elfogadhatunk a beszámolóból, az a sorrend, amely szerint elsőként Ferdinánd népe vonult be a városba, akik létszámukban, ruházatukban és fegyverzetükben felülmúlták a magyarokat és a cseheket. Őket követte a pápai legátus középen, majd a magyar király és a két fejedelem felesége. Utánuk jöttek a magyar és cseh urak. Megemlíti az újság, hogy 15-én vonultak át Bécsújhelyre, majd 16-án megérkezett a lengyel király követe Bécsből.

Érdemes ezeket az adatokat egybevetni a konferenciáról szóló, egyik legilletékesebb személy beszámolójával. Ferdinánd főherceg 1523 december 18-án V. Károly császárhoz intézett tudósításáról van szó. A részletes levélben pontosan beszámol az elmúlt időszakban történt politikai eseményekről. A hosszú leírásban a különböző témák pontokba helyezve olvashatók, szám szerint 27. Ezek közül az első 24 a birodalom és a Habsburg-család közös ügyeit tárja föl. A 25. tér ki a Magyarországon történetekre, ahol a főherceg tudatja bátyjával, hogy augusztus végén azért tért vissza Tirolból, hogy a magyar királlyal találkozzon és a török ellen indítandó támadó, vagy védekező háború ügyeit megbeszéljék, továbbá közös családi és egyéb dolgaikról tárgyaljanak, amelyet először szeptember 10-ére terveztek.

Érdemes ennél egy pillanatra megállni, hisz a találkozót mint tudjuk, eredetileg már 1522 óta tervezték és különböző alkalmakra halasztgatták. A Sopronban kijelölt találkozóznak ezek szerint volt egy szeptember 10.-i dátuma, a már idézett Gerendi-féle levél ugyanezt október 8-ára tette és október 12-én valóban sor került a tényleges összejövetelre. A főherceg az említett levélben ugyanazt írja pontosan mint az újság, hogy Sopron városától fél mérföldre, a mezőn találkoztak, ahol ő és kísérete ment elől. Ami rendkívül fontos számunkra, megjegyzi, hogy ő 800 fölfegyverzett lovas kíséretében vonult oda, azután következett Mária királyné, mintegy 6–700 lovassal. Ezután két nap és két éjszakát töltöttek ott és átmentek valamennyien Bécsújhelyre, ahol ő mindent megtett, hogy a lehető legalkalmasabb fogadást biztosítsa az odaérkező küldöttségnek. Ismét egy rendkívül fontos információ, amikor elmondja, hogy 1800 lovas részére kellett teret biztosítani. Mindezek alapján végre képet kapunk arról, hogy mit jelentett ez a kettős, illetve hármas fejedelmi találkozó.

Sopronba tehát 1500 lovas kíséretében érkezett a két fejedelem és a velük lévő két feleség, majd ez kiegészült Szydłowieckivel Bécsújhelyen, így az 1500–1600 fő és az 1800 közötti különbség révén arra kell következtetnünk – bár ezt nem tudjuk bizonyítani, – hogy a lengyel követ mintegy 100–150 (200?) főnyi kísérettel érkezett. Magáról a tárgyalásról a főherceg is keveset mond. Megemlíti a szórakozásokat a lovagi tornát stb. Ami szomorú, hogy Ferdinánd Andrea de Burgo levélére hivatkozik, amely a részleteket tartalmazza a török ügyre vonatkozóan, márpedig ilyen levélről nincsen tudomásunk. Ezután pár mondatban összegzi a magyarokkal történt, tervezett török elleni háború adatait a 60 ezer katonáról, a lovakról stb., és az utolsó három-négy sorában megjegyzi, hogy attól tart, a magyarországi állapotok miatt a találkozáson elhangzott magyar ígérek csak üres szövegek maradnak és ha a török jön, amit Isten ne adjon, Magyarország el fog veszni és azután a én országaim, – teszi hozzá. Mindez együtt rendkívül értékes információt szolgáltat a konferenciára és egyúttal jelzi, hogy a jelen levélből többször és több szerző által idézett befejező mondat, amely a bécsújhelyi konferencián elhatározottakat minősíti, azért más színben mutatja a főherceget. A mondatot kiragadva ugyanis azt lehetne gondolni, hogy Ferdinánd ezzel az egész konferenciát minősítette, holott a két testvér levelezését ismerve, az itt található sorok inkább tekintélyes kiemelést jelentenek a magyar ügyek számára. A részletes ismertetés pedig azt jelzi, hogy Ferdinánd az összejövetelt egy fontos eseménynek tartotta. Az említett mondat inkább a helyzet reális ismertéből következett, de nem tette semmissé az októberi tárgyalásokat.²²⁵

A fent említett részletek a résztvevők számára vonatkozóan jelentős kiegészítést biztosítanak a Szydłowiecki által elmondottakhoz. Maga a lengyel követ is többet mond erről az Acta Tomicianában található, október 30-i keltezésű levelében. Arra utal, hogy lóhalálában tette meg kíséretével az utat Bécsen keresztül Bécsújhelyre. Ennek valószínűleg a konferencia kezdetének már említett előrehozatala volt az oka, és így lehetséges, hogy október 2-án indulva, 16-án már bevonulhatott Bécsújhelyre. Ha ehhez hozzászámítjuk a Ferdinánd által közölt számokból kikövetkeztethető kíséret létszámát, az ehhez szükséges kocsikat, stb., akkor ez a rövid időtartam valóban elismerésre méltó. Szydłowiecki kíséretének összetételét és létszámát illetően ezzel együtt sem rendelkezünk pontos információval, de személyének fontossága és az a tény, hogy ő a királyt képviselte a másik két uralkodóval rendezett találkozáson, megkövetelte, hogy nem akármilyen létszámú személyzettel utazzon. Magyar viszonyok között némi képet adhat számunkra, sajnos, az említett részletek teljes hiányában, a közelmúltban ismertetett uti beszámoló, amely Estei Hippolit utazását örökíti meg Magyarországról vissza, Itáliába. Az egri püspöki tiszttel betöltő, de egyébként Itáliában élő Hippolit a vázolt utazás alkalmával közel 400 főnyi kísérettel utazott végig Magyarországon. Csak sajnálhatjuk, hogy Szydłowiecki küldöttségéről nem ismerünk hasonló részleteket.²²⁶

De nemcsak az utazásról nincs ismeretünk, hanem jó néhány olyan két- vagy többoldalú tárgyalásról és megegyezésről sem, amelyekről Szydłowiecki nem szól,

225 Korrespondenz I. 89–91.

226 E. KOVÁCS Péter 1990. 101, 127.

vagy csak homályosan. Nem említi, hogy a bécsújhelyi megbeszélések során egybek között elhatározták, hogy még ugyanabban az évben, Szent András ünnepén, tehát november 30-án, Sopronban Ferdinánd és Lajos szakértőinek bevonásával ülést tartanak, amelyen a magyar-osztrák még függőben lévő határproblémákat megbeszélik és kijelölik a közös határt. A főherceg a megbeszélés szerint négy megbízottját elküldte: a bécsújhelyi püspököt, a klosterneuburgi apátot, az enzesfeldi udvarbírókat és Cuspinianust. Részükre Ferdinánd november 27-én megbízólevelet állított ki és el is utaztak Sopronba, de négy napi várakozás után visszatértek, mivel a magyarok nem jöttek el. A főherceg lelkükre kötötte, hogy türelmesen várjanak, de ekkor megérkezett Pozsonyból Schneitpöck báró üzenete, hogy ezt az egyeztető tárgyalást meghatározatlan időre elnapolják. Schneitpöck levele december 2-án kelt és ekkor az urak úgy döntöttek, hogy visszatérnek Bécsbe. Ferdinánd nagyon felháborodott azon, hogy a magyarok nem jelentek meg a bécsújhelyi megállapodásnak így nem tettek eleget. Végül 1524 március elsején került sor Sopronban a magyar és az osztrák delegáció találkozására.²²⁷

Nem tudjuk azt sem, hogy milyen tárgyalásokra került sor és esetleg milyen megállapodásokra, az egymást régóta ismerő két főúr, Szydłowiecki és Szapolyai között, mert a lengyel követ csak annyit említ, hogy több alkalommal is hosszasan, több alkalommal négyszemközt tárgyaltak. Kolankowski az összefüggéseiről írt munkájában megjegyzi, hogy a két fél között létrejött megállapodásról bővebbet nem tudunk.²²⁸

Nem kapunk információt a kéziratból arról sem, hogy milyen tárgyalások, találkozók történtek Ferdinánd és a magyar urak között. Kétségtelen, hogy voltak ilyenek és erre egyetlen adatot kívánunk idézni. 1524-ben, amikor meghalt Szatmári György esztergomi érsek, megindult a harc a tisztség betöltéséért és az egész magyar főpapi társadalom felkészült a hazai egyházi hierarchia átrendezésére. Erdődy Simon zágrábi püspök levélben kérte Ferdinánd főherceget 1524 április 5-én, hogy támogassa őt a győri püspöki szék megszerzésében. Másnap, április 6-án kelt testvére, Erdődy Péter levele, aki Salamanca kancellárt kérte, hogy támogassa testvérét a győri püspöki méltóság megszerzésében. Majd a következő nap, április 7-én Ferdinándhoz intézett levelében kéri, hogy a bécsújhelyi találkozón tett ígérete szerint, – ahol zsírosabb javadalmat ajánlott testvérének, Simonnak – támogassa testvérét, hogy elnyerhesse a győri püspöki címet. (Tudjuk, hogy Ferdinánd az esztergomi érseki székbe Gosztonyi János győri püspököt szeretne volna kineveztetni, kivéve, ha Szalkai László egri püspök akarja azt a tisztséget, mert őt mindenképpen előbbre helyezte. Ismeretes, hogy az esztergomi érseki széket végül Szalkai kapta.)²²⁹

Számtalan olyan értékes adaléka van a Szydłowiecki naplónak, amely magyar kultúrtörténeti és diplomáciatörténeti érdekesség. Az udvari élet számos kisebb-nagyobb eseményét megörökítette, beleértve a különböző ünnepeket, miséket, esküvőt, vadászatot stb. Érthetetlen, hogy az Acta Tomiciana-ban közölt, október 30-án kelt Szydłowiecki levélben szereplő, de a naplóba át nem került

227 ANKWICZ-KLEEHOVEN i. m. 218–219. Vö. Korrespondenz I, 92–93.

228 KOLANKOWSKI 1911. 59.

229 SZABÓ Dezső 1917. 189.

részlet kihagyását mi indokolja: október 18-án beszámol az ünnepélyes miséről a naplóban, de azt már csak a Zsigmondhoz írt levélben írja le, hogy ezt a misét a bécsújhelyi püspök celebrálta és azt sem említi a naplóban, hogy a mise végén mindkét fejedelem egyes kiválasztott katonákat lovaggá ütött, pontosabban azt írja, hogy felövezte őket. A levélben Szydłowiecki azt is megjegyzi, hogy ő a főherceg mellett ült.²³⁰ Mindezek csak néhány olyan részletre utalnak, amelyeket a korabeli források segítségével rekonstruálni lehetett.

Az alábbi részben azokat a véleményeket, híradásokat kívánjuk számba venni, amelyek a konferencia alatt, illetve az azt követő mintegy félévben közvetlenül, vagy hatásában kimutathatóan a bécsújhelyi és pozsonyi konferencián tárgyaltakat, az ott elhangzottakat, továbbá az ott kötött megállapodások, ígéretek beváltását és megvalósítását jelzik. Nem lehetett azt várni, hogy az eseménynek a 16. század eleji Európában nagy visszhangja kerekedik. Elsősorban az érintett országokban, leginkább a Habsburg birodalmon belül figyelhető meg bizonyos véleménynyilvánítás, főként a Ferdinánd, V. Károly, II. Lajos, Zsigmond király közti levélváltásban. Ez azért érdekes a kutatók számára, mert megítélhető belőle, hogy közvetlenül az esemény után, illetve néhány hónap elteltével az érintettek maguk hogyan látták a konferenciát.

Az első ilyen jelentés még a konferencia alatt keletkezett 1523 november 1-én, Pozsonyban. V. Károly követének urához írt leveléről van szó. Az adott dátumot és a pozsonyi helyszínt figyelembe véve, ez a személy minden bizonnyal Schneitpöck báró császári követ lehet, aki arról tudósít, hogy II. Lajos király megegyezett a csehekkel, mégpedig jobb megállapodást kötött velük, mint amit várni lehetett volna. Elmondja, hogy Szydłowiecki kancellár tájékoztatta II. Lajost Zsigmond király azon véleményéről, hogy a török Magyarország ellen készül. A támadás részeként már meg is állapodott a tatárokkal, hogy a törökök Magyarország elleni támadásával egy időben rohanják le Lengyelországot. A tatár kán szemtelenül azt követelte a lengyel királytól, hogy fizessen neki adót. Zsigmond összehívta a nemességet, hogy ez ügyben megtárgyalja a teendőket. Összegzésként azt írja a követ, hogy nagy kavarodás van egész Európában, főképp azért, mert a keresztény fejedelmek között erős a széthúzás. Mindenki az új pápától várja a megoldást.²³¹

Ugyanide sorolható a már részletesen ismertetett német újság, amely október 21-i dátummal készült és a soproni, valamint a bécsújhelyi találkozóról tudósít. Ebben értékítéletet kevéset találunk, inkább abból a szempontból érdekes, hogy Ferdinándhoz közelálló, a forrás megjelölése szerint Anna úrnő kíséretéből származó tudósító, mint fényes társadalmi és udvari eseményt örökíti meg a történeteket, ahol elegáns ruházatú urak és uralkodók pompás külsőségek közepette kellemes szórakozással töltötték el napokat és bizonyos ügyekről tárgyalásokat folytattak. A forrásnak ez a megközelítése jellemző a korabeli hírlapok színvonalára, mégis szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy az itt közöltek szembesítve a Szydłowiecki naplóval és az egyéb hírforrásokkal, tulajdonképpen az események részleteit sorolják fel és a külsőségek hű leírása révén kiegészítő információként értékelhetők.

230 A.T. VI. N° CCCI. 331.

231 BRAH Salazar y Castro A 29. f 275.

Szó esett már Ferdinánd 1523 december 18-án, Nürnbergből, Károlyhoz intézett leveléről, amely nagy terjedelemben birodalmi ügyekkel foglalkozott és egy bekezdést szánt, a 25-ös pontban a soproni és bécsújhelyi találkozónak. Ferdinánd arra törekedett, hogy szűkszavúan, de mégis részletesen tájékoztassa bátyját, milyen módon reprezentálta ő a családi színeket és hogy ezen tárgyalás során a Habsburg-család érdekeit kellőképpen képviselte. Utolsó mondata eléggé pesszimista értékelést tartalmaz, amelyet a bécsújhelyi konferencia 19–20. századi értékelői többször idéztek, mintegy bizonyítékául annak, hogy az egész konferencia nem sokat ért, legalábbis Ferdinánd véleménye szerint. Véleményünk ezzel ellenkezően az, hogy Ferdinánd ezen zárómondatával ismételten bátyja felelősségére kívánt apellálni és arra akarta rávenni a császárt, amire az Ausztriába való megérkezése, 1522 eleje óta egyfolytában, hogy a birodalom teljes erejével nyújtson segítséget a magyarországi fronton, a török ellen indítandó háborúhoz. Arra utal, hogy Magyarország elveszte nemcsak a magyaroknak válik kárára, hanem ezt közvetően megállíthatatlanul török kézre kerül Ausztria is, ami már a Habsburg-családot közvetlenül érinti.

Úgy véljük, nagyon találó Hermann Zsuzsanna megállapítása, amellyel rámutatott, hogy az 1523 elején keletkezett, illetve a pozsonyi konferencia alkalmából Várdai Pál által készített költségvetés a külföld számára készült és szándékosan negatívabb képet mutat a magyar pénzügyi lehetőségekről, annak érdekében, hogy a nyugat-európai segélyforrásokat a török elleni háborúhoz még hatványozottabban lehessen megnyerni. Ennek mintájára Ferdinánd amikor több alkalommal is bátyjának panaszkodik, és a kialakult helyzetről ténylegesen negatívabb képet nyújt azért, hogy Károly segítségét, de legalább is Ferdinánd intézkedéseire a megértést biztosítani tudja. Ezt a szándékot kell ebben az értékelő mondatban meglátnunk.²³²

Valamikor 1523 végén, vagy közvetlenül 1524 első napjaiban keletkezett Zsigmond király II. Lajoshoz írt levele. Mindenképpen azután, hogy a december 16-án Pozsonyból hazaindult Szydłowiecki megérkezett és Zsigmondnak jelentést tett. E levélben a király értesíti Lajost kancellárja hazatértéről és arról, hogy Szydłowiecki beszámolt neki a két hónap alatt történetéről, továbbá mindarról, amit a követ az ő nevében cselekedett. Azt írja, hogy nagy érdeklődéssel és élvezettel hallgatta a beszámolót, különösen az tetszett neki, hogy II. Lajos milyen nagy tisztelettel viseltetett nagybátyja iránt. Külön örömeire szolgált, hogy a két fejedelem találkozója után Lajos Pozsonyba még hosszabb ideig magánál tartotta Szydłowieckit és ez megfelelt azon szándéknak, amivel Zsigmond útjára bocsátotta, nevezetesen, hogy mindenben legyen II. Lajos szolgálatára. Úgy véljük, ez az elég általános levél valójában azt tükrözi, hogy Zsigmond meg volt elégedve a bécsújhelyi és pozsonyi megbeszéléseken elhangzottakkal, amelyek megbízása szerint Lengyelország számára megfelelő eredménnyel jártak, illetve már az is eredménynek tekinthető, hogy a német lovagrenddel kapcsolatos ügyekben semmiféle olyan megállapodásra, vagy feltétel kiszabására nem került sor, amely Zsigmond számára előnytelen lett volna.²³³

²³² Korrespondenz I. 89–91.

²³³ A.T. VI.N° CCCX. 345.

A következő figyelemre méltó említés 1524 március 13-án Nürnbergben keletkezett. Írója J. Hannart követ, aki a császárnak küldi jelentését. Ebben a török támadásáról számol be és arról, hogy ez elsősorban Magyarország ellen irányul. Ha csak segítséget nem kap ez az ország, akkor el fog veszni és utána a többi ország is. Hírek szólnak a török azon előkészületeiről is, hogy ezzel egy időben tengeren támadjon, s akkor Nápoly és Szicília ellen irányul az offenzíva. Közvetlenül nincs említve a bécsújhelyi, vagy pozsonyi tárgyalás, de az itt elhangzó kitételek azokat a megfogalmazásokat idézik, amelyek a fenti két konferencia kapcsán elhangzottak és amelyek úgy tűnik, a Habsburg diplomáciai használatba átkerültek. Hannart megjegyzi, hogy Magyarország gyöngye, nincs pénze, nincs embere, a király fiatal és nem engedelmessé válik neki. A német birodalom nem ad neki segítséget. Ferdinánd ugyan megtesz mindent ami tőle telik, de hát neki is oda kell figyelni, nehogy országait, Karintiát Stájerországot baj érje a török részéről. A szultán a tatárok révén sok bajt okoz a lengyeleknek és a lengyel királynak nehézségei vannak az orosz nagyfejedelemmel is. Úgy gondoljuk, hogy az itt leírtakat egybevetve a már idézett, 1523 november elsejei, szintén Károlyhoz intézett levéllel, mindenképpen 1523 őszi konferenciáira vonatkoztathatók.²³⁴

Érdekes kiegészítő információt olvashatunk a pozsonyi találkozóról Ferdinánd V. Károly mellé rendelt követétől, Martin de Salinastól. A levél 1524 április 9-én kelt Burgosban és Ferdinándhoz íródott. Arról tájékoztatja, hogy elküldték Ferdinándnak azon leveleket, amelyeket Magyarországon lévő követe részére kért. Nem ismerjük Ferdinánd ide vonatkozó kérését, de nyilvánvaló, hogy a Burgo helyére küldött Schneitpöck követ részére kellett a császártól megbízólevél a magyar királyhoz. A jó hír mellé azonban jön a lesújtó kiegészítés, amelyben megjegyzi, hogy a császár egyetért a követ elküldésével és állandóan a magyar király mellett állomásoztatásával, de ehhez nem kíván pénzt adni. Ezért Ferdinándra bízta, hogy gondoskodjon a követ ellátásáról, vagy ha ezt a pénzügyi lehetőségei nem biztosítják, akkor döntse el, valóban szükség van-e a követre. Salinas egyúttal beszámolt arról is, hogy a császár levelet kapott Lajos királytól, amelyben az sürgette, intézze úgy nyugat-európai ügyeit, hogy mihamarabb segítséget tudjon neki nyújtani a török ellen. Az egész udvarban megmutatták a levelet és mindenki nagyon megijedt a veszély fenyegető voltától – jegyzi meg.²³⁵ Ide kapcsolódik az ugyanezen a napon keletkezett levél, amelyet V. Károly intézett Sessa herceghez, római követéhez, amelyben tudósítja, hogy tudósítást kapott II. Lajostól, aki kéri őt, hogy mihamarabb egyezzen meg I. Ferenc királlyal és a béke létrejötte után segítse Magyarországot a török ellen, amely nagy sereggel készül országa ellen. Károly azt felelte, hogy a király rendelkezésére bocsátja azt a subsidiumot, amelyet ő kapott a birodalomtól a császárrá választása alkalmából, de ezen kívül is kész nemcsak a török elleni védekezésre, hanem a támadásra is. Ami a békét illeti Ferencsel, ő kész rá, ha méltányos feltételekre kerül sor. Mindezt Károly már az után mondhatja, hogy a bécsújhelyi és pozsonyi tárgyalásokról beszámolót kapott Ferdinándtól, amelyben a török elleni védekező, vagy támadó hadjárat ténye említésre került.²³⁶

234 HATVANI im. I. 26. vö. LANZ I. 103

235 RODRIGUEZ Villa 171–173.

236 GACHARD 1859. 202.

Ugyanezt a témát érinti még Károly Ferdinándhoz intézett levele 1524 április 15-én Burgosból. Ez alkalommal reflektál Ferdinánd decemberi levelére, amelyben a bécsújhelyi találkozóról beszámol. Azt írja, hogy ami a magyar királlyal tartott, török ellenes megbeszélést és megállapodást illeti, úgy véli, nagyon jó és fontos dolog. Különösen az lesz, ha sikerül végrehajtani és a török valóban támadást intéz Magyarország ellen. Viszont ami saját személyét illeti, itt a már előző időszakban is megszokott, közhelyszerű megfogalmazással válaszol: ha ügyei és elfoglaltsága engedik, szívesen részt vesz ebben a jó és hasznos vállalkozásban.²³⁷

Végül e témához tartozik Ferdinánd 1524 június 13-án készített hosszú, latin nyelvű utasítása, amelyet Károlyhoz küldött emberének, Charles de Bredannak adott. A két testvér kapcsolatában megszokott hosszú, részletes levél 73 pontból áll és ebből az első 48-ban a birodalmi ügyeket sorolja föl, amelyekben követének el kell járni. A 49. pontban tér rá a magyar ügyre, emlékeztetve követét, hogy ő levélben figyelmeztette a császárt és ugyanezt teszi Burgo is, aki a magyar ügyekben teljesen tájékozott, hisz igen nehéz időszakban éveket töltött a magyar királyi pár mellett s minden ottani nehézséget ismer, mivel a saját szemével látta és azokat a problémákat is, amelyek ő reá, Ferdinándra komoly terheket róttak a fenyegető török veszély miatt. De nemcsak Magyarországon vannak problémák, hanem Csehországban is. Mégpedig nemcsak belső nehézségek, hanem külpolitikai jellegűek, amennyiben a francia király követei Csehországban is próbáltak szövetséget kötni a cseh urakkal Károly császár ellen. Itt elsősorban Antonio Rincon személyére hivatkozik. Ezt követően az 50. pontban kifejezetten a soproni és bécsújhelyi találkozókra utalva megjegyzi követének, hogy ezen alkalmakkal II. Lajos és ő között sok minden elrendeződött a vitás ügyekben, de véglegesen semmi sem lett megoldva. A magyar ügyek napról-napra romlanak, ugyanis a bárók és a főpapok a legrosszabb módon viselkednek a magyarokkal szemben. A nép ellenük fordul, olyannyira, hogy egyetlen országgyűlést sem tartottak, pedig a szokásaik szerint kellett volna. Mindezeket tájékoztatásul közölte követével, hogy ezek ismeretében próbáljon segítséget elérni a császártól.²³⁸ Az utalások azt jelzik, hogy a bécsújhelyi és pozsonyi megbeszélések több mint fél év eltelte után is napirenden voltak a Habsburg testvérek egymás közti tárgyalásaiban. Az ottani megállapodásokra hivatkoztak akkor is, ha a fenntartásaikat szintén hangoztatták.

²³⁷ Korrespondenz I. 107–108.

²³⁸ Korrespondenz I. 177.

A NAPLÓ JELENTŐSÉGE

Fentebbiekben részletesen ismertetett Szydłowiecki napló nemcsak a közvetlen, a konferenciáról beszámoló részletei miatt érdekes, hanem azon információk miatt is, amelyeket az akkori kelet-európai viszonyokról, valamint a magyar uralkodó osztályról és a két fejedelemről, Lajosról és Ferdinándról közöl velünk. Ugyanakkor remek képet ad az egyéni nehézségekkel küszködő európai országokról, nyilvánvalóvá téve, hogy a török elleni összefogás milyen távol állt a megvalósítástól.

A konkrétan kitűzött és fennen hangoztatott célkitűzések végül is a konferencia folyamán nem valósultak meg, mert a török ügyben eltervezett hadjáratra nem került sor. A német lovagrend kérdésében az érdemi tárgyalásokat elhalasztották. A cseh és moldvai ügyben szintén elodázó döntés született. Konkrét intézkedésre, ami a nehézségek tényleges megoldását jelentette volna, alig került sor. Végül a magyar udvar és a királyi pár életének megreformálása szintén nem valósult meg, a nagyon is konkrét pontok végrehajtását elnapolták. A konferencia jelentősége mégis fontos a kelet-európai diplomáciai életben és alapvető forrás, amely egy ilyen eseményt megörökített.

Az 1523-as bécsújhelyi, illetve pozsonyi találkozó jelentőségét egyes vélemények lekicsinylik, elsősorban a magyar belpolitika és a hatalmi viszonyok szempontjából. A Szydłowiecki-féle beszámolóból megismerve a részleteket, figyelembe véve az előzményeket, továbbá mindazt, ami 1524–1526-ban történt, azt mondhatjuk, fontos, jó szándékkal hozott intézkedési tervet született a két helyszínen. A résztvevők nem voltak híján a konkrét elképzeléseknek, de tisztán látták a nehézségeket is. Az adott magyarországi társadalmi, gazdasági viszonyok, a fenyegető török veszély és az a tény, hogy a magyar királyság ügyei több, egymást keresztező ország érdekeivel ütköztek, nem tették lehetővé a pozitív intézkedések megvalósítását. A tervet papíron maradásában szerepe volt a fiatal, jószándékú, de gyönge akarató királynak is, aki következetlenül járt el az ország különböző érdekcsoportjaival való együttműködésben. E csoportok – a királyné hívei, főpapok, főurak, köznemesek, Szapolyai, Báthory, Szalkai, stb. – egymással viszálykodva, vagy éppen szövetségbe, alkalmi megállapodásaikat is rendszeresen felrúgva, gyakran vették igénybe a király segítségét, de ugyanilyen könnyen fordultak ellene is. Az egyetlen lényeges szempont számukra saját politikai és vagyoni helyzetük előrevitele volt.

A KÉZIRATOK KELETKEZÉSE ÉS SORSA

Lukinich Imre (aki a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának külföldről gyűjtött másolatanyagának volt ismerője és feldolgozója) megjegyzéséből tudjuk, hogy az Akadémia megbízásából Supala Ferenc 1873 szeptember 30 – 1874 áprilisa között dolgozott Szentpétervárott és Moszkvában, hogy az ott található lengyel és orosz források magyar anyagait átnézzék. Ennek során került sor a különböző középkori és későbbi időszakokra vonatkozó, magyar érdekeltségű források föltárására, részben vagy teljes egészében

történő lemásolására.²³⁹ Supala említett útjáról készült beszámolójában részletesen ismerteti az általa talált anyagok összetételét és azok sorsát. Így egyebek között elmondja, hogy Lengyelország harmadik fölosztása után a lengyel diplomáciai iratok jelentős részét Oroszországba, Szentpétervárra vitték. A politikai szempontból nem túl jelentős anyag egy részét már 1797-ben visszavitték Varsóba, de nagyon sok ennek ellenére Oroszországban maradt. Az 1797-es átnézéskor a diplomáciai vonatkozású anyagok előbb a szentpétervári külügyminisztériumi levéltárba, majd az ún. „haszon nélküliek” 1828-ban Moszkvába kerültek. Nyilvánvaló, hogy elsősorban a régi, tehát időben már túlhaladott anyagokat Moszkvába vitték, így a Szydłowiecki anyagot tartalmazó kötetet is. Supala itt nézte át és megjegyzése szerint csak részleteiben engedték neki a naplót lemásolni. Nem sokkal később (1874 március 12 és 24-e között) azonban Géresi Kálmán már teljes egészében lemásolhatta a Szydłowiecki naplót.²⁴⁰ Így került a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága tulajdonába a 230 oldalas másolat, amely az ezt követő időszaktól kezdve a tudósok rendelkezésére állt és használták ezt nemcsak a magyar, hanem az osztrák, valamint lengyel tudósok is.

A Moszkvában őrzött anyagot csak 1918-ban szállították vissza Varsóba és azóta a lengyel Állami Levéltárban (AGAD) őrzik. A lengyel levéltártól kapott információ szerint a Libri Legationum 22. kötetében található a Szydłowiecki-féle napló, LL. 22 f. 57–118v + 121–146 (régi számozás f 65–125v + 128–155) jelzet alatt.

A két kézirat, az eredeti varsói és a budapesti akadémiai egybevetése révén megállapítható, hogy a másolásakor előforduló, elkerülhetetlen olvasati és egy-két betűelírástól eltekintve, a Géresi-féle másolat valóban korrekt, használható másolata az eredeti példánynak.

239 LUKINICH i. m. 44–45.

240 Az itt idézett valamennyi adat az MTA Könyvtár, Kézirattár M.S. 4945 jelzetű anyagában található.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Acta Tomicianana...* 1852–1915 (A tanulmány elején a lábjegyzetekben szereplő Acta Tomicianana nem a 19. században, nyomtatásban megjelent anyagra, hanem a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található, Supala-féle kéziratos másolatok eredeti adatolására vonatkozik: Jelzete MS 49–45.
- ANKWIC-KLEHOVEN: *Hans Johann Cuspinianus Briefwechsel*. München, 1934. Századok 1938. 389–391.
– *Der Wiener Humanist Johannes Cuspinianus Gelehrter und Diplomat zur Zeit Kaiser Maximilians I.* Gratz–Köln, 1959.
- BACZKOWSKI, Krzysztof: *Rola dyplomacji polskiej w przygotowaniu i rezultatach zjazdu wiedeńskiego 1515 r.* Studia Historyczne, Kraków, 1971./1.
– *Zjazd wiedeński 1515. Geneza, przebieg, znaczenie* – Warszawa, PWN 1975./2.
- BALOGH István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)* Szeged, 1929.
- BARDACH, Juliusz: *Országgyűlési követválasztás Lengyelországban a 16–18. században.* in: Világtörténet 1985/4 100–124.
- BÁRDOSY László: *Magyar politika a mohácsi vész után.* Bp. 1943.
- BARLAY Ödön Szabolcs: *Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról.* Bp. 1986.
- BAUCH, G.: *Valentin Eck.* in: Ungarische Revue, 1894. 40–57
- BAUER, W. – LACROIX, R.: *Die Korrespondenz Ferdinands I.* I–II. Wien, 1912–1937., a továbbiakban Korrespondenz.
- BENDA Kálmán: *Erdély politikai kapcsolatai a román vajdaságokkal a XVI–XVII. sz.-ban.* Bp. 1944. in: Magyarok és románok II. kötet. Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 35–73.
- BERNAYS, Isaak: *Die Diplomatie um 150.* in: Historische Zeitschrift Bd. 138.(1928.) 1–23.
- BÓNIS György: *Jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Bp. 1971.
- BORKOWSKA, Stefania Ciesielska: *Mystycyzm hiszpanski na gruncie polskim.* Kraków, 1939.
- BOURILLY, V.L.: *Antonio RINCON et la politique orientale de François I.er (1522–1541)* in: Revue Historique 1913. CXIII. 64–83; 268–308.
- BRUCNER Győző: *Magyarország belső állapota a mohácsi ütközet előtt.* in: Mohácsi Emlékkönyv Bp. 1926 11–40.
- Buda visszafoglalásának emlékezete 1686.* Szerk. SZAKÁLY Ferenc, Bp. 1986.

- BUDAPEST története. II. (1552-ig) Bp. 1973. 163–164. A kötet vonatkozó részét KUBINYI András írta.
- The Cambridge history of Poland from origins to Sobieski.* Cambridge, 1950.
- CARLOS V.: III. 1. España–Francia (1500–1514) MARIÑO, P., MORAN, M., HERNANDEZ, M.I. Col. *Tratados internacionales de España.* Madrid, 1982.
- Chronological History of Romania* szerk. Constantin C. GIURESCU. Bukarest, 1972.
- CSÁKY, Mórítz: *Karl V., Ungarn, die Türkenfrage und das Reich.* (Zu Beginn der Regierung Ferdinands als König von Ungarn), in: LUTZ–MÜLLER–LUCKNER: *Das römische-deutsche Reich im politischen System Karls V.* München–Wien, 1982. 223–237.
- CSÁNKI Dezső: *I. Mátyás udvara.* Századok, 1883: 515–581, 617–667, 750–785.
- CSILLAGH Gy.: *A bécsi cs. akadémia magyar tört. érdekű kiadványainak ismertetése.* I. Adalékok a Jagellók korához 1490–1526. Századok, 1869. 546–556.
- DABROWSKI, J.: *Lengyelország és a török veszedelem 1526 előtt.* in: Mohácsi emlékkönyv 125–140., Bp. 1926.
- DAVIES, Norman: *God's Playground. A History of Poland I–II.* I. The Origins to 1795. Clarendon Press Oxford, é.n. (1979?)
- DIVÉKY Adorján: *Az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszus.* in: Közlemények Szepes vármegye múltjából. 1913 1.sz.
- *Zsigmond lengyel herceg II. Ulászló udvarában.* I–II. Századok, 1914. vr. 449–463, 562–576.
- ECK, Valentinus: *Ad Ludovicum Hungariae & Bohemiae & Regem, pro bello Turcis inferendo.* Exhortatio. Krakkó, 1524. in: Hubay I.: Röplapok. Bp. 1948.
- ELEKES, Lajos: *A magyar–román viszony a Hunyadiak korán: Mátyás emlékkönyv,* Bp. (1940) 173–228.
- ELLIOTT, J.H.: *La España imperial 1469–1716.* Madrid, 1982.
- ENGELMANN, Bernt: *Poroszország. A lehetőségek hazája.* Bp. 1986.
- E. KOVÁCS Péter: *Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon)* in: Történelmi Szemle 1990. 101–127.
- *A császárválasztás és Magyarország.* in: Unger Mátyás Emlékkönyv 67–72. Bp. 1991.
- FAUTH Mark krónikája OSZK. Quart. Germ. 192. ld. KOVÁCS József László
- FICHTNER, P.S.: *Ferdinand of Austria: The politics of Dynasticism in the Age of the Reformation.* New York, 1982.
- FODOR Pál: *Magyarország és a török hódítás.* Bp. 1991.
- *A terjeszkedés ideológiái az Oszmán birodalomban.* in: Világtörténet, 1994. tavasz-nyár 25–31.
- FOGEL József: *II. Ulászló udvartartása 1490–1516.* Bp. 1913.
- *II. Lajos udvartartása 1516–1526.* Bp. 1917.
- FRAKNÓI Vilmos: *II. Lajos és udvara.* Bp. 1878.
- *Magyarország és a Cambray-i liga.* Századok, 1882. 177–201, 366–387, 705–727, 793–811.
- *Brandenburgi György, II. Lajos nevelője.* Bp-i Szemle, 1883. 337–356.
- *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-Székkal.* I–III. Bp. 1901–1903.
- *A magyar királyválasztások története.* Bp. 1921.

- GACHARD, L.P.: *Correspondence de Charles V. et d' Adrien VI.* Brussel, 1859.
- GELCHICH, József – THALLÓCZY Lajos: *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusane cum regis Hungariae: Ragusa és Magyarország összeköttetésének oklevéltára (1358–1525)* Bp. 1887. Ragusa és Magyarország összeköttetésének oklevéltára Bp., 1887.
- GIEYSZTOR, A. KIENEWICZ, S., TAZBIR, A.: *History of Poland.* Warszawa, 1968.
- HANDELSMAN, H.: *La monarchie polonaise et le monde oriental.* in: *La fin Moyen Age* vol II. a. 113–126. Paris, 1931.
- HATVANI Mihály: *Magyar történelmi okmántár a brüsszeli országos levéltárból és burgundi könyvtárból* I.–IV. Pest, 1857–1859.
- HÁZI Jenő: *Határszéli viszállyaink az Osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt.* in: *Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts* Bp. 1931.
– *Sopron szabad királyi város története.*
I/7. 1521–1531. – Sopron 1929.
II/5. 1485–1530. – Sopron 1938.
- HEGYI Klára: *A magyar tartomány helye és helyzete az Oszmán birodalomban.* in: *Világtörténet*, 1994. tavasz-nyár 18–24.
- HEISS, Gernot: *Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531.* in: *Mitteilungen des Instituts für die österreichische Geschichtsforschung* 82. (1974), 119–180.
– *Die ungarischen, königlichen und österreichischen Besitzungen den Königin Maria (1505–1558) und ihre Verwaltung.* in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchiv* 29. 1976. 52–121.
- HERBERSTEIN Joannes: *Selbstbiographie* in: *Fontes Rerum Austriacarum.* Scriptores. I. Bécs, 1855. 69–396.
- HERMANN Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg – Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez.* Bp. 1961.
– *Allamháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Megjegyzések Thurzó Elek költségvetés előirányzatához)* Századok, 1975. 301–336.
– *Jakob Fugger.* Bp. 1976.
– *Egy pénzügyi tervzettől a Hármaskönyvig. Werbőczy és a parasztháború.* Századok, 1981. 108–151.
- HISTORIA dyplomacji Polskiej t.I. potowa Xw,–1572. red. Marian BISKUP Varsó, 1980. A tanulmányhoz használt 1506–1572. közti rész (587–788) szerzője Roman Zelewski.
- HOLČIK, Stefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek 1536–1830* Bratislava–Budapest, 1986.
- HOPP Lajos: *Az „antemurale” és „conformitas” humanista eszméje a magyar-lengyel hagyományban.* Bp. 1992.
- HÖFLER, C.: *Das dipl. Journal des Andrea del Burgo, kaiserlichen Gesandten zum Congresse von Blois 1504,* Des erzherzoglichen Secretärs und Audienciers Philippe Haneton Denk schrift über die Verhandlungen K. Philipps und K. Ludvigs XII. 1498–1506. Sitzungberichte d.Kaiser.Akad. der Wiss. Phil.–Hist.Klass. 108. Bd. Bécs, 1885. 411–502.
- HURMUZAKI, E. *Documente privitoare la istoria românilor.* II/3. București, 1892.

- JESZENSZKY Géza: *II. Lajos denárai.* in Numizmatikai Közlöny, XXVI-XXVII (1927-1928) 1227-143.
- KARDOS Tibor: *Reneszánsz királyfiak neveltetése* in: Apolló, 1935. 129-176.
- KIESZKOWSKI, Jerzy: *Kanzlerz Krzysztof Szydłowiecki. z dziejow, kultury, i sztuki zyguntowskich czasow.* Poznan, 1912. I-II.
- KLANICZAY Tibor: *Mi és miért veszett Mohácsnál?* in: Hagymányok ébresztése. Bp. 1976. 200-206.
- KOENIGSBERGER, H.G.: *The Habsburgs and Europe 1516-1660.* Ithaca - London, 1971.
- KOLANKOWSKI, Ludwik: *Sprawy polskie pérzed Stolica apostolska W okresie pewolucyi religinej W Niemczech* in: Kwartalnik Historyczny R. XXII. 1908.
- *Polityka ostatnich Jagiellonov.* in: Kwartalnik Historyczny R. XXV. 1911.
- KOSÁRY Domokos: *Magyar külpolitika Mohács előtt.* Bp.1978.
- *Magyarország külpolitikai helyzete Mohács előtt.* in: Mohács. Bp. 1986. 101-126.
- KOSSÁNYI Béla: *A lengyel nemesi társadalom megalakulása, különös tekintettel a magyar és szláv fejlődés analógiájára.* Bp. 1915. Polonais et Hongrois s. Paris, 1930.
- KOVACHICH M. G.: *Formulae solemnes styli.* Pest, 1799.
- KOVÁCS Endre: *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában.* Bp. 1973.
- KOVÁCS József László: *Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein.* Faut Márk és Klein Menyhát krónikája (1526-1616). Sopron - Eisenstadt, 1995.
- KROPF Lajos: *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V.* I-II. Könyvismeretetés: Századok, 1898. 645-654.
- KUBINYI András: *A budai vár udvarbírói hivatala. (1458-1541)* Levéltári Közlemények 35. (1964)
- *A szávaszentdemeteri-nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez.* in: Hadtörténelmi Közlemények 1978/2. 194-223.
- *A mohácsi csata és előzményei.* Századok, 1981. 66-107.
- *A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt.* in: Mohács. Tanulmányok Bp. 1986.
- *Bárok a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében.* Századok, 1988. 147-215.
- *A Mátyás-kori államszervezet.* in: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500.évfordulójára. Bp., 1990. 53-147.
- *Két sorsdöntő esztendő (1490-1491)* in: Történelmi Szemle 1991. 1-54.
- *Európa és Magyarország.* História, 1992/5-6. 14-16.
- *Változások a középkorvégi Magyarországon.* Bp. 1993.
- *Szulejmán Szultán 1524. évi békéajánlata.* in: Európa vonzásában. Szerk. Glatz Ferenc Budapest, 1993./2. 45-48.
- *A királyi udvar élete a Jagelló-korban.* in: Kelet és Nyugat között. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 309-335.
- *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490-1526).* in: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve. Bp. 1996. 119-134.

- *A központi igazgatás a késő középkori Magyarországon.* in *Rubicon* 98/9-10. 76–82.
 - *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon.* Bp. 1999.
 - *A magyar állam és a papság a Jagelló uralkodók alatt (1490–1526).* in: *A magyar Kereszténység ezer éve.* Bp. 2001. 81–87.
 - *A királyi vár és lakói a középkorban.* in: *Historia* 2002/9-10. 14–18.
- KULCSÁR Péter: *A Jagelló-kor.* Bp. 1981.
- LANZ, Karl: *Correspondenz des Kaisers Karl V. I.* Leipzig, 1844.
- LHOTSKY, Alfons: *Das Zeitalter des Hauses Österreich.* Die erste Jahre der Regierung Ferdinands I in Österreich (1520–1527) Wien, 1971.
- LITWIN, Henryk: *The Polish Magnates, 1454–1648. The Shaping of an Estate.* in: *Acta Poloniae Historica* LIII. 1986., 63–92.
- LOVCSÁNYI Gyula: *Adalékok a magyar–lengyel érintkezés történetéhez a mohácsi vész előtt.* Századok, 1886. 330–425, 501–522, 590–610, 692–715, 788–800
- LUKINICH Imre: *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának má-solat és kéziratgyűjteménye,* Bp. 1935.
- MADARIAGA, S.: *Carlos V.* Barcelona – Buenos Aires – México. 1981.
- MAGYAR humanisták levelei. Szerk.: V.Kovács Iván. Bp. 1971.
- MARAVALL, J.A.: *Carlos V. y el pensamiento politico del renacimiento.* Madrid, 1960.
- MÁRKI Sándor: *Orosz–magyar érintkezések Mátyás és a Jagellók korában.* Erdélyi Múzeum, 1893. 545–566.
- MODENAI és velencei követek jelentései Magyarország földrajzi és kulturális állapotról a XV–XVI. században. Bp. 1881.
- NAGY Iván: *Magyarország családai* Pest 1857. I. kötet.
- NAGY I.– NYÁRY A.: *Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából.* Bp., 1875–1878. I–IV.
- NEUSTADT, Ludvig: *Markgraf Georg von Brandenburg als Erzieher am ungarischen Hofe.* Wroclaw, 1883.
- *Ungarns verfall am beginne des XVI. Jahrhunderts.* in: *Ungarische Revue* 1885. 313–403.
- NÉMETHY Lajos: *Ünnepi körmenetek a budai várban.* *Religió*, 1878., 29–31.
- OLÁH Miklós: *Hungária.* Bp., 1985. (Szerk.+előszó: SZIGETHY Gábor)
- ORTVAY Tivadar: *A mohácsi csata elvesztésének okai és következménye.* Bp. 1910.
- *Habsburgi Mária és férje, II. Lajos magyar király katolikus igazhívű-ségének kérdése.* Bp. 1913.
 - *Mária, II. Lajos magyar király neje. 1505–1558.* Bp. 1914.
- Ottuv slovník naučný.* I–XXVI. Prága 1908.
- PAJEWSKI, J.: *Stosunki polsko–węgierskie i niebezpieczeństwo turfeckie w latach. 1516–1526.* Warszawa, 1930.
- PALACKÝ Fr.: *Dejiny národa českého* I.– VI. , Prága 1940. (leginkább a VI. kötet.)
- PATAKI József: *L' exploitation du fer dans le comitat de Hunedoara au debut du XVIe s.* in: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Historica* II. 1971. Fasc.1. 23–29.
- POCIECHA, Wladimislaw: *Królowa Bona Czasyi, ludzie odrozenia.* I–IV. Poznan, 1949–1958.

- PROBST, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte*. Wien-Köln-Graz 1973.
- PRZEZDZIECKI, A. Renaud: *Diplomatie et protocoll à la cour de Pologne*. in: *Boletín de la Real Academia de la Historia*. t. 121. 395-441; 122. 235-282, 123; 295-417.
- *Diplomatie et protocole à la cour de Pologne I-II*. Paris. 1934-1937.
- Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*. I. Brassó, 1886.
- RASSOW, P.: *El mundo político de Carlos V*. Madrid, 1945.
- RAZSÓ Gyula: *A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon, Mohács időszakában*. in: Mohács. Bp. 1986. 127-162.
- RENSING, Elfriede: *Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwigs II. von Ungarn* in: *Jahrbuch des Wien Ungarischen Institut* I. Bp., 1931. 72-97.
- REUMONT: *Italianische Diplomater und diplomatische Verhältnisse* in: *Beiträge zur italienischen Geschichte*. Berlin, 1853.
- RILL, Gerhard: *Die Hannart-Affaire* in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 34. 1981. 89-146.
- *Borgo (Burgo) Andrea*. in: *Dizionario biografico degli italiani* Roma, 1970. 749-753
- *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)* Böhlau Wien. Köln, Weimar 1993.
- RODRIGEZ VILLA A.: *El emperador Carlos V. y su corte. Según las cartas de don Martin de Salinas (1522-1539)*. Madrid, 1903.
- SANDOVAL, Prudencio de.; *Historia de la vida y hechos del emperador Carlos V*. 1-3. (Biblioteca de Autores Españoles 80-82.)
- SCHWOB, Monika: *Der Ofener Humanistenkreis der Königin Maria von Ungarn*. in: *Südostdeutsches Archiv* 17/18. 1974/75. 50-73.
- SIMIONESCH, Stefana: *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne du Petru Rares (1527-1538, 1541-1546)* in: *Revue Roumaine d'Histoire* 1977/3. 455-467.
- SPIELMAN, D. - THOMAS, C. : *Quellen zur Jugend Erzherzog Ferdinands I. in Spanien (1514-1517)* in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 37 (1984) 1-34.
- STEFAN, Gheorghe: *Mozzanatok a román nép történetéből*. Bukarest, 1967.
- STEGLICH, Wolfgang: *Die Reichstürkenhilfe in der Zeit Karls V*. in: *Militär-geschichtliche Mitteilungen* I(1972) 7-55.
- STERN, Alfred: *Gabriel Salamanca, Graf von Ostenburg*. in: *Historische Zeitschrift* 1925. 131, 19-40.
- STOEGMANN, Karl: *Über die Briefe des Andrea da Burgo, Gesandten König Ferdinand's an den Cardinal und Bischof von Trient Bernhard Cles*. in: *Sitzungsberichte der phil. - hist. Cl. der K. Akademie der Wissenschaften*. 24. Wien 159-252.
- STOICESCU, Nicolae: *Dictionar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București 1971.
- SULKOWSKA-KURASIOWA, Irena - WEJCHERTOWA, Janina: *Ksiegi Poselskie (Libri Legationum) Metryki Koronnej* in: *Archeion*, XLVIII. (1968???) 61-73.

- SZABÓ Dezső: *Küzdelmek a nemzeti királyságért. 1505–1526.* Bp. 1917.
- SZAKÁLY Ferenc: *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt. (1365–1526)* in: Mohács. Tanulmányok. Bp. 1986. 11–57.
 – *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez.* Bp. 1995.
- SZAMÓTA István: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten 1054–1717.* Bp. 1891.
- SZÁNTÓ Imre: *A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon. 1541–1593* Bp. 1980.
- SZEGEDY László: *Nemesi köztársaság.* in: Valóság. 1992/8. 46–69
- TANULMÁNYOK a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből. I. Bp., 1969.
- TARDY Lajos: *Régi hírünk a világban.* Bp. 1979.
- TOPOLSKI, Jerzy: *Lengyelország története.* Bp., 1989.
- TÓTH András: *Nagy István moldvai fejedelem életműve.* Századok, 1955, 96–102.
- TÖRÖK Pál: *A mohácsi vész diplomáciai előzményei.* Bp. 1926. in: Mohácsi Emlékkönyv, Bp. 1926. 141–192.
- TRENCSENYI-WALDAPFEL Imre: *Erasmus és magyar barátai.* Bp., 1941.
- WYCZANSKI, Andrzej: *Polska rzeczka pospolita szlachecka, 1454–1764.* Warszawa, 1965.
- ZIMÁNYI Vera (szerk.): *La Hongrie et la Pologne aux XVI–XVIIIe siècles.* Bp., 1981.
- ZIVIER: *Neuere Geschichte Polens.* Gotha, 1915.
- ZOMBORI István: *Die Korrespondenz Ferdinands I.* Bd. III. ismertetés. in: Levéltári Szemle 1986/3 76–79.
 – *II. Lajos udvar – Szydłowiecki kancellár naplója alapján.* in: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Bp. 1987 107–117.
 – *Lovagok és lovagrendek.* Bp. 1988.
 – *Hatalom és családi viszály: V. Károly és I. Ferdinánd kapcsolata.* Világtörténet, 1993. ősz–tél. 3–14.
 – *Az 1532-es török hadjárat és V. Károly.* in: Aetas 2003/2. 63–85.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
A.G.S	Archivo General de Simancas
A.G.S.P.R.	Archivo General de Simancas, Patronato Real
A.T.	Acta Tomiciana
BRAH	Biblioteca de la Real Academia de la Historia, Madrid
Korrespondenz	Bauer–Lacroix